

JUSTITIE-
DEPARTEMENTET

BAKGRUNDSMATERIAL

till fängelsestraffkommitténs förslag till
straffskalor för brotten (SOU 1986: 13–15)

FÖRORD

I betänkandet (SOU 1986:13-15) Påföljd för brott redovisar fängelsestraffkommittén bl.a. resultatet av en översyn av straffskalorna i BrB och den, när det gäller utdömande av fängelsestraff, väsentligaste specialstraffrättsliga lagstiftningen. Till grund för kommitténs ställningstaganden när det gäller straffskalor för brotten har legat bl.a. vissa inom sekretariatet framtagna redogörelser för äldre bestämmelser och för lagförarbetena till tidigare ändringar av straffskalorna. Dessa redogörelser har kommittén bedömt ha så stort intresse för dem som mera ingående skall ta del av förslaget till straffskalor för brotten att det är befogat att publicera dem. För att inte textmässigt tynga betänkandet mer än nödvändigt har kommittén valt att låta denna publicering ske separat på detta sätt.

Om redogörelserna är följande att säga.

Ambitionen har inte varit att ge en fullständig redovisning av de tidigare bestämmelserna eller av de uttalanden som förekommit i olika lagförarbeten. De reformer som ägde rum åren 1942 (förmögenhetsbrotten) och 1948 (brotten mot staten och allmänheten) har dock redovisats i huvudsak heltäckande. Dessutom har de uttalanden som gjordes i straffrättsskommitténs slutbetänkande (SOU 1953:14) och i brottsbalkspropositionen (prop. 1962:10) redovisats liksom i stort sett alla ändringar som gjorts i BrB:s straffskalor t.o.m. år 1984.

Framställningen avser nuvarande 3-20 kap. BrB samt straffbestämmelserna i narkotikastrafflagen (1968:64) och skattebrottslagen (1971:69) vilka av kommittén föreslås införda i BrB. Dessutom redovisas tidigare uttalanden beträffande skattebrottens placering.

Paragrafhänvisningarna till BrB är anpassade till kommitténs förslag.

Med hänsyn till att texten är tung och relativt svårläst bör det påpekas att tanken inte är att framställningen skall läsas från pärm till pärm. I stället är avsikten att den skall kunna tjäna som ett komplement till betänkandets avsnitt 14 för den som vill fördjupa sig i de överväganden som lett fram till förslagen till nya straffskalor för de olika brotten.

Framställningen omfattar även sexualbrotten. Visserligen tar kommittén - av skäl som närmare redovisas i SOU 1986:14 s. 211 - inte upp dessa brott till behandling. Det har dock funnits lämpligt att som en bakgrund till detta kommitténs ställningstagande närmare redovisa de överväganden beträffande sexualbrottens straffvärde som tidigare redovisats i olika lagstiftningssammanhang.

INNEHÅLLsid.

1	Brotten mot person	7
1.1	3 kap. Om brott mot liv och hälsa	7
1.2	4 kap. Om brott mot frihet och frid	18
1.3	6 kap. Om ärekränkning	28
1.4	7 kap. Om sexualbrott	31
1.5	8 kap. Om brott mot familj	59
2	Förmögenhetsbrotten	64
2.1	9 kap. Om stöld, rån och andra tillgreppsbrott	64
2.2	10 kap. Om bedrägeri och annan oredlighet	75
2.3	11 kap. Om skattebedrägeri och andra skattebrott	85
2.4	12 kap. Om förskingring och annan trolöshet	98
2.5	13 kap. Om gäldenärsbrott	104
2.6	14 kap. Om skadegörelsebrott	111
3	Brotten mot allmänheten	114
3.1	15 kap. Om allmänfarliga brott	114
3.2	16 kap. Om narkotikabrott	129
3.3	17 kap. Om förfalskningsbrott	138
3.4	18 kap. Om mened, falskt åtal och annan osann utsaga	148
4	Brotten mot staten	161
4.1	19 kap. Om brott mot allmän ordning	161
4.2	20 kap. Om brott mot allmän verksamhet, m.m.	177
4.3	21 kap. Om högmålsbrott	191
4.4	22 kap. Om brott mot rikets säkerhet	197
4.5	23 kap. Om myndighetsmissbruk m.m.	211
5	Frågan om skattebrottens placering	220

1 Brotten mot person

1.1 3 kap. Om brott mot liv och hälsa

1 och 2 §§ Mord och dråp

För mord, som innebar att i uppsåt att döda med berättad mod beröva någon livet, stadgades i strafflagens 14 kap. 1 § ursprungligen dödsstraff eller straffarbete på livstid. År 1921 borttogs dödsstraffet. För dråp, 14 kap. 3 § SL, var straffet under strafflagens hela giltighetstid straffarbete på livstid eller i tio år. Om gärningsmannen blev utan egen skuld genom "svår förolämpning eller synnerlig misshandel" retad till vrede av den dräpte eller om omständigheterna annars var synnerligen mildrande, fick tiden för straffarbete sättas ned till sex år.

Vid brottsbalksreformen fick stadgandena om mord och dråp den nuvarande utformningen. Straffrättskommittén, som föreslog livstids fängelse som maximistraff även för dråp, uttalade (SOU 1953:14 s. 122 f) bl.a. följande.

Straffet för mord bör enligt kommitténs mening i regel vara fängelse på livstid. Fall kunna emellertid förekomma där gärningen med hänsyn till omständigheterna vid brottet visserligen bör betecknas som mord, men där livstidsstraff det oaktat framstår såsom alltför strängt. Med hänsyn här till har i straffskalan för mord upptagits även fängelse i tio år. Om straffskalan innehöll enbart livstidsstraff, kunde detta komma att medföra att 2 § (dvs. bestämmelsen om mord, vår anm.) finge en snävare tillämpning än som enligt kommitténs mening i och för sig är befogat.

— — —

I förslaget har straffminimum för dråp satts till sex års fängelse. Gentemot de betänkligheter som möjligen kunna göras gällande mot att i straffskalan för dråp sätta den nedre gränsen så lågt som vid sex år kan anföras att under 1 § i förslaget (dvs. bestämmelsen om dråp, vår anm.) komma även sådana fall som avses i SL 14:3 andra stycket. Enligt detta lagrum kan straffet för dråp nedsättas till straffarbete i sex år, om gärningsmannen utan egen skuld blivit genom svår förolämpning eller synnerlig misshandel av den dräpte till vrede retad eller om omständigheterna eljest äro synnerligen förmildrande. Genom att sätta straffminimum för dråp till fängelse i sex år vinnes också en nära överensstämmelse med flera oss närstående utländska strafflagar. Enligt den danska lagen (§ 237) är sålunda

straffminimum för dråp fängsel i fem år, enligt den finska lagen (21 kap. 2 §) tukthus i fyra år och enligt den norska lagen (§ 233) fängsel i sex år. Enligt tysk strafflag (§ 212) och schweizisk (art. 111) gäller för dråp ett straffminimum på fem års frihetsstraff; under vissa för mildrande omständigheter kan lägre straff ådömas.

Den som begår flera dråp bör kunna dömas till livstids fängelse även när omständigheterna äro sådana att varje dråp sett för sig ej är av den art att livstidsstraff finnes böra ådömas. Med nuvarande regler om sammanträffande av brott skulle detta ej vara möjligt om för dråp stadgades fängelse endast under viss tid. Motsvarande gäller om gärningsmannen tidigare dömts för dråp eller annat grovt våldsbrott. Särskilt av denna anledning har i straffskalan i 1 § medtagits även livstids fängelse.

Enligt departementschefen, som ändrade ordningsföljden på paragraferna i förhållande till straffrättskommitténs förslag så att dråp blev en mindre grov form av mord, fanns det inte anledning att låta livstids fängelse ingå i straffskalan för dråp.

Lagrådet fann i sitt utlåtande år 1958 (prop. 1962:10 s. B 415) att ett minimistraff på sex års fängelse för dråp var förhållandevis högt och framhöll att det i särskilda fall kunde tänkas föreligga starka skäl att bestämma ett lägre straff. Enligt lagrådet skulle möjlighet härtill emellertid finnas om i lagstiftningen infördes en allmän bestämmelse om att under vissa betingelser lindrigare påföljd än som är stadgat för brottet fick ådömas.

3 § Barnadråp

Bestämmelser motsvarande den nuvarande om barnadråp fanns i strafflagen i 14 kap. 22-25 §§ och 34 §. En förutsättning för tillämpning av dessa bestämmelser var att den brottsliga gärningen förövats av barnets moder samt att hon blivit havande med barnet "av olovlig beblandelse" eller med andra ord vid samlag med en man med vilken hon icke var gift. Barnamord, som brottet då benämndes, beskrevs i 14 kap. 22 § SL såsom uppsåtligt dödande av foster vid födseln eller därefter genom handaverkan eller underlåtenhet att iakttaga vad som var nödvändigt för

fostrets bibehållande vid liv. Gärningen måste ha skett i nära anslutning till barnets födelse, medan kvinnan ännu stod under inflytande av den kroppsliga och andliga kraftnedsättning som föranletts av förlossningen. Denna tidrymd kunde växla något men ansågs inte omfatta mer än några dagar efter födelsen. Hade gärningen skett längre tid efter födelsen kunde emellertid stadgandet i 14 kap. 34 § SL bli tillämpligt. En förutsättning härför var emellertid att kvinnan förövat gärningen under inflytande av den övergivna eller nödställda belägenhet vari hon befunnit sig till följd av födelsen.

Straffet var enligt 14 kap. 22 § SL ursprungligen straffarbete i lägst fyra och högst tio år. Efter straffsänkningar i ett par omgångar var straffet i slutet av strafflagens giltighetstid straffarbete i lägst sex månader och högst fyra år. Var omständigheterna synnerligen försvårande kunde straffet höjas till straffarbete i högst sex år; var de synnerligen mildrande kunde det nedgå till fängelse i lägst sex månader. Enligt 14 kap. 34 § SL var straffet enligt de olika straffskalor som gällde för olika situationer straffarbete i lägst två och högst tio år eller på livstid.

I 14 kap. 23 § SL bestraffades det fall att kvinnan satt ut barnet eller uppsåtligen skilt barnet från sig och försatt det i hjälplöst tillstånd. Straffet var ursprungligen straffarbete i lägst sex månader och högst två år men blev sedermera fängelse eller straffarbete i högst ett år. Om barnet fick svår kroppsskada av gärningen eller ljöt döden, inträdde straffskärpning.

Bestämmelserna i 14 kap. 22 och 23 §§ SL kompletterades av stadgandena i 14 kap. 24 och 25 §§ SL. Dessa lagrum var en sorts presumtionsbestämmelser. Vissa situationer ansågs innefatta så stor sannolikhet för att kvinnan uppsåtligen orsakat barnets död att särskilt krav på bevisning om uppsåt eftergavs. Enligt 14 kap. 24 § SL inträdde sålunda straff om kvinnan sökt enslighet vid födelsen och

fostrets död orsakats av det hjälplösa tillstånd vari hon försatt sig. Straffet var straffarbete i lägst sex månader och högst två år. Hade kvinnan fött barnet i enslighet och "förstört" eller gömt undan barnet, inträdde straff enligt 14 kap. 25 § SL, om det inte kunde utrönas att barnet omkommit utan moderns vållande eller varit dödfött eller så ofullgånget att det inte kunde framföras med liv. Straffet var här straffarbete upp till fyra år.

BrB:s bestämmelse om barnadråp motsvarar närmast stadgandena i 14 kap. 22 och 34 §§ SL. Stadgandet i 14 kap. 23 § SL saknar direkt motsvarighet i BrB. I de fall som avsågs i sistnämnda lagrum kan dock modern ofta sägas ha framkallat fara för barnets liv eller hälsa, varvid stadgandet om framkallande av fara för annan i 3 kap. 8 § BrB kan bli tillämpligt, eventuellt i konkurrens med andra bestämmelser, närmast de om misshandel. Även i många av de fall som avsågs i 14 kap. 24 och 25 §§ SL kan 3 kap. 8 § BrB bli tillämplig.

4 och 5 §§ Misshandel och grov misshandel

I strafflagen graderades misshandel efter den skada som följt av brottet. Detta gällde - i motsats till nuvarande ordning - även om skadan uppkommit av oaktsamhet. På så sätt indelades misshandelsbrottet i olika svårhetsgrader efter om det medfört svår, medelsvår eller ringare skada.

14 kap. 10 § SL avsåg det fall att någon misshandlat annan och avsiktligt orsakat svår kroppsskada. Med svår kroppsskada avsågs förlust av talförmågan, synen eller hörseln, svårt lyte eller annat svårt kroppsfel, stadigvarande svårt men när det gällde hälsan eller livsfarlig sjukdom. Straffskalan var, om skadan orsakades med berätt mod, straffarbete i lägst sex och högst tio år och om skadan orsakades av hastigt mod, straffarbete i lägst två och högst sex år.

I 14 kap. 11 § SL fanns en särskild straffskala för det fall någon utfört misshandel enligt 10 § men utan uppsåt att åstadkomma den där angivna skadan. Straffskalan var här, om misshandeln skedde med berätt mod, straffarbete i lägst två och högst sex år och om den skedde av hastigt mod, straffarbete i högst två år.

14 kap. 12 § SL avsåg misshandel som orsakade lättare skador än de som nämndes i 10 §. I sådana fall var straffskalan högst straffarbete i två år. Detta innebar att straffet kunde bestämmas både till fängelse och böter.

Slutligen stadgades i 14 kap. 13 § SL böter eller fängelse i högst sex månader för misshandel som inte givit upphov till någon skada eller till endast ringa skada.

Utöver dessa fyra paragrafer innehöll SL flera särbestämmelser om misshandel. Sålunda gavs dels straffskärpningsregler i 14 kap. 15 § för det fall att den tilltalade dragit kniv eller svärd, spänt bössa eller rest annat livsfarligt vapen, dels i 14 kap. 18 § när gift eller annat dylikt kommit till användning. Ytterligare särbestämmelser fanns, t.ex. i 14 kap. 29 § SL om misshandel av havande kvinna.

I strafflagen fanns också i 14 kap. 4 och 5 §§ regler besträffande objektiva överskott. Dessa innebar att om någon genom misshandel dödat annan utan att uppsåt att döda förelåg så gällde särskilda straffskalor med livstids fängelse som maximum. Ursprungligen gällde detta även om ingen vårdslöshet vad gäller effekten kunde läggas gärningsmannen till last. År 1937 ändrades detta genom att i 5 kap. 12 § SL stadgades att straffskärpning inte skulle ske om döden "timat mera av våda än av vållande". De fall som tidigare fallit under 14 kap. 4 § SL och där döden inträffat av våda blev nu att hänföra till 14 kap. 13 § SL. Bl.a. på grund härav höjdes maximistraffet samtidigt enligt sistnämnda lagrum till fängelse i ett år. I övrigt var straffskalorna för misshandelsbrotten i stort sett oförändrade från år 1865 och ända fram till brottsbalksreformen.

I förslaget till brottsbalk (SOU 1953:14) föreslog straffrättskommittén att straffskalan för normalgraden av misshandel (som motsvarar 14 kap. 12 § SL) skulle vara fängelse i högst fyra år. För ringa fall föreslogs att straffet skulle vara böter eller fängelse i högst sex månader. Kommittén anförde (s. 137).

Med de föreslagna straffskalorna i 5 § avser kommittén att söka åvägabringa en viss skärpning vid straffmätningen i förhållande till gällande rätt. Kommittén hyser den uppfattningen att våldsbrotten - i den mån de icke medfört död eller svår kroppsskada - i hittillsvarande rättstillämpning icke sällan bedömts alltför lindrigt, särskilt i jämförelse med förmögenhetsbrotten.

Departementschefen ansåg i propositionen (prop. 1962:10, första lagrådsremissen, s. B 91) att påföljden borde sättas till böter eller fängelse i högst två år. Han föreslog alltså ingen särskild straffskala för ringa fall. Departementschefen uttalade att han ville förordna en sänkning av det av kommittén föreslagna maximistraffet vilket "synes göra latituden för normalfallet av misshandel för vid". Vidare ansåg han att möjlighet att döma till böter borde finnas bl.a. med hänsyn till sådana fall, där brottet ligger på gränsen till ofredande men anses böra bedömas såsom misshandel.

Den särskilda straffskalan med enbart böter för ringa fall tillkom på lagrådets hemställan.

När det gäller straffskalan för grov misshandel föreslog kommittén fängelse i lägst ett och högst tio år utan några kommentarer. Departementschefen godtog denna straffskala. Avslutningsvis anförde departementschefen (prop. 1962:10 s. B 91):

Kommittén har i sina motiv uttalat, att våldsbrotten i hittillsvarande rättstillämpning icke sällan bedömts alltför lindrigt, särskilt i jämförelse med förmögenhetsbrotten. Jag delar denna kommitténs uppfattning och vill understryka, att de ändringar i förhållande till kommitténs förslag som jag förordat icke är avsedda att giva uttryck för en mildare värdering. Misshandel som icke är av bagatellartad natur bör normalt föranleda fängelse.

6 § Vållande till annans död

Om vållande till annans död stadgades i 14 kap. 9 § SL. Straffet var böter eller fängelse i högst sex månader eller, om vållandet var synnerligen grovt, upp till två års straffarbete. I vissa fall kunde emellertid vållande till annans död bli att bedöma enligt andra lagrum. Som nämnts ovan kunde straff inträda jämlikt 14 kap. 4 och 5 §§ SL om uppsåtlig misshandel medfört den misshandlades död och gärningsmannen gjort sig skyldig till oakt-samhet i förhållande till den brottsliga effekten.

År 1937 ändrades straffskalan för normalgraden av vållande till annans död. Straffskalan blev nu fängelse i högst ett år eller, vid mildrande omständigheter, böter. Departementschefen uttalade i propositionen (prop. 1937: 187 s. 62 f):

Till stöd för den föreslagna straffhöjningen i 9 § ha de sakkunniga¹ åberopat, dels att den nu gällande straffskalan för vållande till annans död framstode såsom anmärkningsvärt låg i jämförelse med de straff som för motsvarande fall uppställdes i åtskilliga oss närstående länders strafflagar, dels ock den sedan omkring år 1920 ständigt fortgående stegringen av de hithörande brottens antal. De sakkunniga ha ock hänvisat till att straffet för vissa brott vid förande av motorfordon blivit genom lag av den 7 juni 1934 skärpta, i allmänhet till fängelse i högst ett år, samt framhållit, att då grunden för straffbarheten av de i nyssnämnda lag angivna brotten huvudsakligen vore den därigenom framkallade faran för andra människors liv, det ej kunde anses rimligt att den straffbestämmelse, som i första hand bleve att tillämpa då faran förverkligats, skulle vara avsevärt lindrigare.

I likhet med de sakkunniga finner jag, att en höjning av straffskalan för de normala fallen av vållande till annans död är påkallad. Beträffande skalans avvägning synes den av de sakkunniga föreslagna höjningen av maximistraffet från 6 månaders till ett års fängelse lämplig. Någon anmärkning mot förslaget härutinnan har ej heller framställts i de avgivna yttrandena. Vad minimistraffet beträffar synas två möjligheter kunna ifrågakomma. Antingen kan man i likhet med de sakkunniga bestämma minimum för normalfallen till en månads fängelse samt förbehålla bötesstraffet för sådana fall, då omständigheterna äro mildrande, eller ock kan man, såsom i två yttranden

¹ Professorn Ragnar Bergendal, assessorn Gunnar Lindsog och överläkaren docenten Torsten Sondén i SOU 1935:68, vår anm.

föreslås, låta skalan för normalfallen omfatta även bötesstraff, därvid man dock naturligen måste stadga ett tämligen högt dagsbotsantal såsom minimum. Då emellertid enligt min mening vållande till annans död alltid bör föranleda frihetsstraff, såframt ej mildrande omständigheter föreligga, och då en sådan rättstillämpning icke lär kunna vinnas på annat sätt än genom att bötesstraff icke upptages i skalan för normalfallen, avsluter jag mig till det av de sakkunniga förordade alternativet.

I ett yttrande har, med hänvisning särskilt till de i 4 och 5 §§ stadgade höga straffminima för uppsåtlig misshandel med dödlig utgång, förordats en höjning av maximumstraffet i andra stycket av 9 § vid synnerligen grovt vållande till annans död. Uppenbarligen kan det tänkas att förhållandena vid detta brott äro sådana att straffet i förevarande lagrum framstår såsom väl lågt. Framför allt gäller detta om fallet ligger så till att man har anledning misstänka att gärningsmannen handlat i uppsåt att döda. Då emellertid de fall, där det kan ifrågakomma att utdöma ett högre straff än 2 års straffarbete, i praktiken torde vara ganska sällsynta, finner jag i likhet med de sakkunniga att en ändring i skärpan- den riktning nu icke är oundgängligen erforderlig.

Lagrådet uttalade (prop. 1937:187 s. 137 f):

I fråga om straff för den, som ouppsåtligt genom vårdslöshet, oförsiktighet eller försummelse varit vållande till annans död, innebär förslaget i förhållande till gällande lag en betydande skärpning, i det att den för de ordinära brottsfallen avsedda straffskalan upptager allenast fängelse med förhöjning av dess maximum, nu sex månader, till ett år. Blott där brottet är begånget under omständigheter som kunna anses mildrande skall straffet få stanna vid böter. Den nuvarande särskilda skalan vid synnerligen grovt vållande skall kvarstå oförändrad.

Erfarenheten från domstolarna torde bestyrka, att under den ofta tillämpade straffbestämmelsen i första stycket inrymmas fall av vitt skilda brottslighetsgrader. Härav synes följa, att straffskalan bör vara tillräckligt vidsträckt för att medge en icke alltför bunden straffmätning. Från denna synpunkt och med beaktande jämväl av de skäl, som åberopats för att straffskalan bör ombildas i skärpande riktning, är intet att erinra emot att möjlighet beredes till ådömande av strängare straff än den nuvarande skalan tillstädjer. Däremot synes icke nödvändigt att i en ny skala för ordinära fall utesluta böter, därest av stadgandets avfattning framgår att denna straffart skall ifrågakomma först i andra hand. Varken i gällande lag eller i det av Thyren framlagda strafflagsutkastet är ett lindrigare bedömande än det regelmässiga knutet till förutsättningen av mildrande omständigheter utan avses kunna ske genom straffets utmätande inom den enhetligt angivna skalan. Ej heller kan under alla förhållanden rättskänslan kräva, att när en oförvitlig per-

son varit nog olycklig att genom en icke alltför oförlätlig oaktsamhet eller obetänksamhet hava bragt en medmänniska - kanske en anhörig eller en vän - om livet, hans bördä skall ökas genom ett efter omständigheterna särskilt tungt verkande straff. Även om ett frihetsstraff måhända kan komma att villkorligt eftergivast, drabbar det likväl i här åsyftade fall med ojämförligt större hårdhet än ett bötesstraff. För att även detta senare under alla förhållanden skall bliva allvarligt nog kan sörjas genom att i lagen fastställes ett lämpligt minimum. Anvisar lagen ej annat straff än fängelse för samtliga de växlande fall, vilka rätteligen bliva att hänföra under en ordinär straffskala, kan därav framkallas en benägenhet att i bedömandet gå vid sidan om lagen genom att låta omständigheterna gälla såsom mildrande även där detta med riktig tillämpning av vanliga straffrättsliga grunder ej skulle vara befogat.

Den skärpning, som i fråga om första stycket är påkallad främst av allmänpreventiva hänsyn, kan enligt lagrådets uppfattning med tillräcklig verkan och utan att lägga hinder för skäligt bedömande i enskilda fall genomföras på det sätt, att i straffskalan upptages först fängelse med det i förslaget angivna maximum och därefter böter, dock ej under tjugu dagsböter. Emot att andra stycket bibehålles vid nu gällande lydelse har lagrådet icke något att erinra.

På lagrådets uttalande svarade departementschefen (prop. 1937:187 s. 147 f):

Enligt det remitterade förslaget skall det ordinära straffet i 14 kap. 9 § första stycket strafflagen för vållande till annans död skärpas, i det att straffskalan skall upptaga allenast fängelse med förhöjning av dess maximum från 6 månader till ett år. Blott vid mildrande omständigheter skall straffet få stanna vid böter. En sådan skärpning av straffskalan ansågs särskilt motiverad av stegringen i antalet fall, där vårdslöshet vid förande av motorfordon lett till dödlig utgång. Lagrådet har ansett att det icke vore nödvändigt att i en ny skala för ordinära fall utsluta böter, därest av stadgandets avfattning framginge att böter skulle ifrågakomma först i andra hand samt ett lämpligt minimum för bötesstraffet fastställdes, och har förordnat att i straffskalan skulle upptagas först fängelse med det i förslaget angivna maximum och därefter böter, dock ej under 20 dagsböter. Lagrådets utlåtande ger vid handen, att lagrådet ansett bötesstraff böra kunna inträda även då omständigheterna icke kunna anses mildrande. Då jag, såsom av mitt yttrande vid remissen till lagrådet framgår, icke kan dela denna mening, och då risk synes föreligga för att vid genomförande av lagrådets förslag den straffskärpning, som även av lagrådet anses påkallad, i praktiken skulle utebliva, har jag icke ansett mig böra frångå det remitterade förslaget. Jag kan icke underlåta att i detta sammanhang erinra om att den norska strafflagen medger bötesstraff för ifrågavarande brott allenast då omständigheterna äro synnerligen mildrande.

Vid brottsbalksreformen skärptes synen på vållande till annans död på nytt och brottet fick de nuvarande straffskalorna.

Straffrättskommittén, som föreslog fängelse i högst två år eller böter för normalgraden och fängelse i högst fyra år för grovt brott, uttalade (SOU 1953:14 s. 140 f):

Den föreslagna skärpningen av straffskalan i förhållande till vad som nu gäller är främsta rummet motiverad av att förslaget icke upptager någon motsvarighet till de nuvarande stränga straffbestämmelserna i SL 14:4 och 5 om vållande till annans död genom uppsåtlig misshandel. Såsom förut anmärkts skall enligt förslaget sådan gärning bedömas enligt förevarande paragraf i förening med bestämmelserna om misshandel enligt vanliga regler för sammanträffande av brott.

Från teoretiska utgångspunkter kunna skäl anföras för en sådan skärpning av straffskalan för vållande till annans död att straffmaximum komme att sammanfalla med straffminimum för uppsåtligt dödande, vilket enligt 1 § utgör fängelse i sex år. Graden av brottslighet i subjektivt hänseende, sådan den tager sig uttryck i olika grader av oaktsamhet och uppsåt, torde nämligen utvisa en kontinuerlig skala från ringa oaktsamhet över grov oaktsamhet och eventuellt uppsåt till direkt uppsåt. Kommittén har emellertid ansett fyra års fängelse utgöra ett tillräckligt högt straffmaximum för grova fall av vållande till annans död. Genom den lucka som alltså uppstår mellan straffmaximum i förevarande paragraf och straffminimum i 1 § markeras den olikhet som typiskt sett föreligger mellan vållandebrott och uppsåtliga brott.

Den föreslagna straffskalan framstår icke såsom särskilt sträng vid en jämförelse med vad som gäller enligt åtskilliga utländska oss närstående strafflagar. Straffet för vållande till annans död uppgår således i Danmark (§ 241) till hufte (7 dagar - 2 år) eller böter eller vid försvårade omständigheter fängsel i högst fyra år och i Finland (21 kap. 10 §) till fängelse i högst 3 år eller böter. Straffmaximum är i den isländska lagen (§ 215) sex år. Enligt den norska strafflagen § 239 är straffet fängsel i högst 3 år, vid synnerligen försvårade omständigheter högst sex år, och endast om synnerligen mildrande omständigheter föreligga kan straffet sättas till böter. Det må även erinras att Thyrén i sitt utkast föreslog att straffet för oaktsamt dödande skulle, där omständigheterna voro synnerligen försvårade, kunna uppgå till åtta års tukthus.

Departementschefen uttalade (prop. 1962:10 s. B 93):

Kommitténs förslag beträffande förevarande paragraf synes i huvudsak ej giva anledning till erinran. Jag vill dock

föreslå den jämkningen, att minimum för det grova fallet bestämmes till fängelse i sex månader. Härigenom vinnes enligt min mening en bättre avvägning av förhållandet mellan de båda graderna. Anledning att utforma skalan med särskild hänsyn till underrätternas sammansättning i mål av förevarande slag synes ej föreligga. Beträffande det grova fallet torde böra införas den särskilda brottsbeteckningen grovt vållande till annans död.

7 § Vållande till kroppsskada eller sjukdom

Om vållande till viss svårare kroppsskada eller sjukdom stadgades i 14 kap. 17 § SL. Enligt detta lagrum skulle den som ouppsåtligen genom vårdslöshet, oförsiktighet eller försummelse vållade annan en så svår kroppsskada eller sjukdom som avsågs i 14 kap. 10 § SL straffas med böter eller fängelse i högst sex månader. Om skadan var sådan som avsågs i 14 kap. 12 § SL, dvs. en något lättare skada eller sjukdom än enligt 14 kap. 10 § SL, blev straffet böter. Oaktsamt åstadkommande av lindrigare kroppsskada medförde inte ansvar.

Vid brottsbalksreformen skärptes synen på vållande till kroppsskada eller sjukdom. Straffrättskommittén föreslog att straffskalan skulle vara fängelse i högst två år eller böter men gjorde inget uttalande i straffvärdefrågan. Inte heller i propositionen till BrB gjordes något uttalande i denna fråga.

8 § Framkallande av fara för annan

Någon allmän bestämmelse om framkallande av fara för annan fanns inte i strafflagen. Däremot fanns bestämmelser för olika speciella fall. I 14 kap. 23 - 25 §§ och 30 - 34 §§ stadgades om utsättande, dvs. vissa fall då barn eller annan, om vilken gärningsmannen haft att ta vård, av denne uppsåtligen försattes eller övergavs i en belägenhet som innebar fara för att vederbörande skulle omkomma eller ta skada. Dessutom stadgades i 14 kap. 21 § SL om bl.a. brott mot föreskrift rörande försäljning av gift och i 14 kap. 15 § SL om resande av livsfarligt vapen.

Straffrättskommittén uttalade (SOU 1953:14 s. 142 f):

Straffskalan upptager fängelse i högst två år eller böter, dvs. samma straffskala som i förslagets 11 kap. 5 § om allmänfarlig vårdslöshet. Har framkallandet av fara karaktären av allmänfarligt brott, skola endast bestämmelserna i 11 kap. tillämpas. Motsvarande bör gälla om någon är förfallen till ansvar för vårdslöshet i trafik jämlikt 1 § lagen om straff för vissa trafikbrott. Vid tillämpning av sistnämnda lagrum bör alltså straffet icke bestämmas i konkurrens med förevarande paragraf i brottsbalken. Vad nu anförts har föranlett kommittén att föreslå att straffmaximum för grov vårdslöshet i trafik enligt 1 § andra stycket nämnda lag jämkas till överensstämmelse med straffmaximum i förevarande paragraf.

I propositionen godtog departementschefen vad straffrättskommittén uttalat rörande den valda straffskalan.

1.2 4 kap. Om brott mot frihet och frid

1 § Människorov

Strafflagen innehöll, utöver allmänna bestämmelser om frihetsberövande i 15 kap. 9 och 10 §§, flera stadganden om kvalificerade fall av frihetsberövanden. Sålunda upptogs i 15 kap. 1-4 §§ vissa bestämmelser om slaveri. Straffet för slaveribrott i 15 kap. 1 § SL, som hade lydelsen "försätter man uppsåtligen någon i slaveri eller driver handel med neger eller annan, för att honom i sådant tillstånd försätta eller kvarhålla, eller tager man veterligen om bord, anhåller eller inspärrar någon å fartyg för att honom såsom slav bortföra", var straffarbete på livstid eller i tio år.

Vidare upptogs i 15 kap. 5-7 §§ SL en del bestämmelser som närmast motsvarar det nuvarande stadgandet om människorov. Enligt 15 kap. 5 § SL bestraffades den som med våld eller på annat sätt bemäktigade sig annan och utsatte honom på öde ort eller annat sådant ställe "att uppenbar fara var för hans liv". Straffet var straffarbete i lägst sex och högst tio år. Fick den utsatte svår kroppsskada skulle dock dömas till straffarbete på livstid eller i lägst åtta och högst tio år. För det fall

offret dog gällde till år 1921 dödsstraff eller livstids straffarbete och därefter endast det sistnämnda straffet.

I 15 kap. 6 § SL stadgades straff för den som olovligen med våld eller annorledes bemäktigade sig annan och mot hans vilja förde honom ut ur riket. Var den mot vilken gärningen riktade sig under 15 år skulle, enligt samma lagrum, dömas till straff vare sig bortförandet skett mot hans vilja eller ej så snart inte föräldrar eller förmyndare givit sitt samtycke. Straffskalan i 15 kap. 6 § sträckte sig från två till sex års straffarbete. Hade gärningsmannen efter bortförandet tvingat offret till främmande krigs- eller skeppstjänst eller eljest försatt honom i tvångstillstånd, inträdde straffskärpning enligt en bestämmelse i 15 kap. 7 § SL. I så fall skulle nämligen dömas till straffarbete från sex till tio år eller på livstid. I 15 kap. 7 § SL behandlades även det fall att någon utrikes försatte annan i tvångstillstånd.

I 15 kap. 8 § SL fanns ett stadgande om barnarov. Det avsåg den som olovligen bemäktigade sig och från föräldrars eller annans vård skilde barn som inte fyllt 15 år. Straffskalan var straffarbete från sex månader till fyra år. Om brottet begåtts i syfte att använda barnet till tiggeri eller att "det eljest till vanart öva" skulle dömas till straffarbete i lägst fyra och högst åtta år.

I 15 kap. 17-20 §§ SL fanns bestämmelser om de s.k. enleveringsbrotten. Gemensamt för dessa var att någon bortförde kvinna i uppsåt att förmå henne till giftermål eller otukt. Om gärningen begicks mot kvinnans vilja skulle enligt 15 kap. 17 § SL dömas till straffarbete i lägst två och högst sex år. För det fall kvinnan samtyckte fanns straffbestämmelser i 15 kap. 18 §. Om kvinnan var under 15 år skulle dömas till straffarbete i lägst sex månader och högst två år. Hade hon fyllt 15 år var straffet fängelse eller böter. Straffbestämmelsen i 15 kap. 20 § SL avsåg det fallet att någon förde bort hustru med hennes samtycke från hennes man i uppsåt att förmå henne till otukt.

Vid brottsbalksreformen gjordes en genomgripande förändring av bestämmelserna om brott mot frihet. I 4 kap. 2 § BrB finns nu en allmän bestämmelse om olaga frihetsberövande. Om de allvarligaste fallen av frihetsberövande finns en särskild bestämmelse om människorov i 4 kap. 1 § BrB. Denna tillkom på förslag av lagrådet som beträffande 4 kap. 1 och 2 §§ yttrade bl.a. följande (prop. 1962:10 s. B 417 f).

Enligt lagrådets mening är det [sålunda] önskvärt, att bestämmelserna om frihetsberövande och försättande i nödläge få en mera konkret utformning. Härvid torde särskilt böra framhåvas, att bortförande av barn (kidnapping), som kan ske i otuktssyfte, för utpressning eller eventuellt för att taga livet av barnet, är ett utomordentligt allvarligt brott. Uppmärksammas bör även, att bortförande av barn eller annan i syfte att döda icke i förslaget är kriminaliserat som förberedelse till mord eller dråp. Icke heller är bortförande i syfte att öva otukt i förslaget kriminaliserat såsom förberedelse till våldtäkt eller till annan otukt. Möjligen kan handlingen under särskilda omständigheter ibland betecknas som försök. Enligt exempelvis dansk rätt torde det vara klart att bortförandet i och för sig straffas som försök, om det föreligger uppsåt att begå mord eller våldtäkt.

Även om människoroven hos oss lyckligtvis varit sällsynta synes nämnda brist i kriminaliseringen böra botas. Det är icke uteslutet, att bland annat såsom en följd av kommunikationsmedlens utveckling en viss ökning av sådana brott kan inträda.

- - -

De mycket allvarliga frihetsbrott som nu nämnts synas lämpligen böra behandlas i en särskild paragraf, före andra fall av frihetsberövande. Lagrådet vill sålunda förorda, att 1 § i departementsförslaget uppdelas på två lagrum. Såsom beskrivning på de grövsta fallen av frihetsberövande torde i 1 § kunna upptagas, att någon bemäktigar sig och bortför eller inspärrar barn eller annan med uppsåt att skada till liv eller hälsa, öva utpressning eller tvinga till tjänst. Grova sexualbrott mot barn torde regelmässigt innebära skada för barnet till liv eller hälsa.

- - -

Brottet kan benämnas människorov (eventuellt bortrövande) och straffet torde kunna bestämmas till fängelse på viss tid, lägst fyra och högst tio år, eller - med hänsyn främst till sådana fall då uppsåt föreligger att döda - till fängelse på livstid. Enär det icke är uteslutet att sådan gärning som faller under stadgandet emellanåt kan vara mindre grov, synes en skala för sådana fall icke böra saknas, förslagsvis fängelse i högst sex år.

Departementschefen godtog lagrådets förslag.

2 § Olaga frihetsberövande

I strafflagen fanns i 15 kap. 9 § ett allmänt stadgande om olaga frihetsberövande. Enligt detta skulle den som olovligen, genom inspärrande eller fängslande eller på annat sätt berövade någon friheten dömas till straffarbete i högst fyra år eller, om omständigheterna var synnerligen mildrande, till fängelse. Hade friheten varit "över år och dag" berövad eller hade offret blivit svårt misshandlat skulle dömas till straffarbete i högst sex år. Vidare fanns i 15 kap. 10 § SL en regel om lindrigare straff för den som utan "argt uppsåt" grep någon olovligen för misstanke om brott om det sedan med den gripne blev "lagligen förfaret". I sådana fall var straffet fängelse i högst sex månader eller böter.

I förarbetena till BrB gjordes inga straffvärdeuttalanden rörande olaga frihetsberövande.

3 § Försättande i nödläge

De vid 1 § nämnda bestämmelserna i 15 kap. 5-8 §§ och 17-18 §§ om människorov, barnaröv och enlevering avsåg även vissa typer av gärningar som numera faller under bestämmelsen om försättande i nödläge. Exempel härpå är handel med kvinnor och barn, s.k. vit slavhandel. Bestämmelserna i 15 kap. SL var dock inte särskilt effektiva när det gällde att ingripa mot vit slavhandel och liknande företeelser.

I förarbetena till BrB gjordes inga straffvärdeuttalanden rörande försättande i nödläge.

4 § Olaga tvång

I strafflagen fanns i 15 kap. 22 § en allmän bestämmelse om olaga tvång. Där stadgades ansvar för den som utan laga rätt eller med missbruk av sin rätt genom våld eller hot tvingade någon att göra, tåla eller underlåta något. Straffet var högst straffarbete i två år. Detta

gällde dock endast i de fall gärningen inte var särskilt belagd med svårare straff.

Vid brottsbalksreformen föreslog straffrättskommittén att brottet skulle indelas i två svårhetsgrader. För normalgraden skulle straffskalan vara fängelse i högst två år eller böter och för grovt brott fängelse i högst fyra år. Den senare straffskalan skärptes i propositionen till fängelse, lägst sex månader och högst sex år. Detta skedde på förslag av Svea hovrätt som framhöll att ansvar visserligen i de flesta fall av särskilt upprörande tortyr kan ådömas för grovt olaga tvång i konkurrens med grov misshandel, men att fall av omänsklig, själslig tortyr som icke innebär misshandel kan tänkas förekomma (prop. 1962:10 s. B 107).

5 § Olaga hot

I strafflagen fanns bestämmelser om olaga hot i 14 kap. 15 § andra stycket och 15 kap. 23 §. I förstnämnda lagrum, som infördes år 1942, stadgades straff för den som dragit kniv eller svärd, spänt bössa eller rest annat livsfarligt vapen i sådana fall då gärningen inte innefattade misshandel eller försök till misshandel. Straffet var böter eller fängelse i högst sex månader. Att brottet begåtts mot skyldeman i rätt uppstigande led ansågs försvårande. Straffskalan var då enligt 14 kap. 37 § SL fängelse i högst ett år. Vidare gällde enligt detta lagrum ett särskilt straffskydd för vissa andra personer. Såsom synnerligen försvårande ansågs nämligen att hotet riktat sig mot maka, styv- eller svärföräldrar, adoptivföräldrar, fosterföräldrar, förmyndare, husbonde eller annan under vars lydnad gärningsmannen stod (14 kap. 36 § SL).

Enligt 15 kap. 23 § SL skulle, om inte gärningen "med särskilt straff belagd är", den straffas som hotade annan - muntligen eller skriftligen - med misshandel eller brottslig gärning. Dock gällde för straffansvar att hotet skedde på sådant sätt och under sådana omständigheter

att anledning var att befara att det skulle verkställas. Även här var straffet böter eller fängelse i högst sex månader.

De nu redovisade bestämmelserna om olaga hot ansågs under senare hälften av 1940-talet utgöra ett otillräckligt skydd för den som utsatts för hot. Mot bakgrund härav begärde riksdagen - efter det att motioner hade väckts i frågan - år 1947 en utredning av frågan om beredande av tillfredsställande skydd mot personer som genom hot om grova brott visar sig farliga för annans säkerhet. I motionerna förordades att den i 15 kap. 23 § SL stadgade begränsningen att hotet skulle ske på sådant sätt eller under sådana omständigheter att det var anledning att befara att det skulle verkställas skulle tas bort. Vidare föreslogs bl.a. en väsentlig höjning av straffskalan, i vart fall så att förvaring kunde omedelbart ådömas för brottet, och en ändrad åtalsreglering.

Enligt motionärerna bestyrktes behovet av en omläggning av bestämmelserna om olaga hot av erfarenheten. Det erinrades särskilt om sådana fall då en hustru opåtalat kunde utsättas för upprepat hot från mannens sida för att slutligen bli offer för ett grovt våldsdåd.

Straffrättskommitténs förslag år 1953 innebar att det straffbara området vid olaga hot utvidgades, att brottet lades under allmänt åtal och att straffskalan skärptes till fängelse i högst två år eller böter. Kommittén uttalade emellertid i betänkandet (SOU 1953:14 s. 166 f):

Ehuru de föreslagna ändringarna rörande straffbestämmelserna mot olaga hot medföra ökade möjligheter att ingripa mot personer som genom hot giva anledning att befara framtida våldshandlingar, får förslaget betydelse i sådant hänseende icke överskattas. De som göra sig skyldiga till hot om grova våldsbrott äro ofta alkoholister eller i behov av vård på grund av psykisk abnormitet. I dylika fall bliva bestämmelserna i alkoholistlagen och sinnessjuklagen av större praktisk betydelse; rätt till lämpade giva de goda möjligheter till omedelbart ingripande i en farlig situation och till vidtagande av effektiva skyddsåtgärder på längre sikt.

I propositionen till brottsbalk godtogs kommitténs förslag i huvudsak. Departementschefen anförde i 1958-års lagrådsremiss (prop. 1962:10 s. B 111 f) följande.

Det har gjorts gällande, att de nuvarande bestämmelserna i SL 14:15 och 15:23, som kriminaliserar vissa former av hotelser, icke bereder ett tillräckligt effektivt skydd för dem som utsättes för hot. Bl.a. har riksdagen, såsom framgår av den föregående redogörelsen, framhållit behovet av tillfredsställande skydd mot personer som genom hot om grova brott visar sig farliga för annans säkerhet. Det är tveksamt, om något mera väsentligt kan vinnas i detta avseende genom skärpning av de kriminella ansvarsreglerna. Vanligtvis är det fråga om personer, som under inflytande av alkoholmissbruk eller psykisk abnormitet terroriserar sin omgivning, och vad som framför allt kräves häremot är åtgärder av medicinsk eller socialvårdande natur. Det kan dock icke uteslutas att vidgade möjligheter att ålägga kriminellt ansvar i sin mån kan medverka till förstärkning av skyddet, särskilt genom den befogenhet för polis- och åklagarmyndigheter att ingripa som skapas genom ett stadgande härom. Jag vill därför i likhet med kommittén förorda en skärpning av de nuvarande bestämmelserna.

— — —
Påföljden för de brottsliga gärningar som avses i paragrafen torde böra bestämmas i enlighet med kommitténs förslag. I ett remissyttrande har ifrågasatts om icke skalan för påföljden bör inskränkas till undvikande av att påföljden för hot om brottslig gärning blir strängare än för det fall att hotet blivit fullbordat. Det är givet att vid påföljdens bestämmande bör beaktas bl.a. vad hotet avsett, men det synes ej påkallat att just ur denna synpunkt stadga särskild begränsning av själva skalan.

6 § Hemfridsbrott

I strafflagen fanns bestämmelser om hemfridsbrott i 15 kap. 26 och 27 §§ (ursprungligen 11 kap. 10 och 11 §§). I förstnämnda paragrafen stadgades böter eller fängelse i högst sex månader för den som bröt annans hemfrid genom att med våld eller annars mot dennes vilja tränga in i hans hemvist eller som vägrade att efter tillsägelse bege sig därifrån eller som smög sig in eller gömde sig undan i annans hemvist utan att kunna visa skälig anledning till det. Begicks hemfridsbrottet i uppsåt att våldföra annan fick dock dömas till straffarbete i högst två år även om uppsåtet inte fullbordades.

I 15 kap. 27 § SL stadgades böter eller fängelse i högst sex månader för den som bröt annans hemfrid genom att som obehörig person eller i olaga ordning genomföra husrannsakan.

Straffrättskommittén föreslog att straffskalan för hemfridsbrott skulle vara fängelse i högst två år eller böter samt att den särskilda straffskärpningsregeln i 15 kap. 26 § SL skulle slopas. Kommittén uttalade (SOU 1953: 14 s. 168):

Enligt SL 15:26 är straffet böter eller fängelse i högst sex månader. Förövas brottet i uppsåt att våldföra annan, kan dömas till straffarbete i högst två år. Enligt förslaget utgör straffet för hemfridsbrott fängelse i högst två år eller böter. Det har icke ansetts behövt att i förevarande paragraf särskilt beakta sådana kvalificerade fall som avses med den särskilda straffskärpningsregeln i SL 15:26. Om uppsåt att våldföra ådagalägges, torde i regel kunna dömas till ansvar för såväl hemfridsbrott som försök eller förberedelse till våldsbrottet.

Enligt 15 kap. 31 § SL gällde att det skulle anses som försvårande om man, utan att det förelåg hemfridsbrott, gjort våld å annan i hus eller gård där han hade sitt hemvist eller dit han i fara tagit tillflykt etc. Inte heller till denna regel föreslog straffrättskommittén någon motsvarighet (se SOU 1953:14 s. 168).

I 1958-års lagrådsremiss föreslogs att hemfridsbrottet skulle delas upp i två grader, den ena med böter och den andra - under beteckningen grovt hemfridsbrott - med fängelse i högst två år.

I propositionen (prop. 1962:10) gjordes ytterligare en uppdelning av bestämmelsen om hemfridsbrott genom att det särskilda straffbudet för olaga intrång tillskapades. Detta skedde på förslag av lagrådet i syfte att skapa "ett mera konsekvent utformat skydd för lokaltiteter där människor arbeta eller eljest bruka vistas" (prop. 1962:10 s. B 421).

7 § Ofredande

Bestämmelsen om ofredande motsvarades i strafflagen närmast av 15 kap. 28 § (före år 1948 11 kap. 12 §). Där stadgades i första stycket ansvar för den som av ondska bröt annans hemfrid genom att slå in fönster i annans hus eller kasta in sten eller annat i annans gård, hus eller fartyg. Straffet var böter. I 15 kap. 28 § andra stycket stadgades ansvar för den som kastade sten eller annat på annans hus, bultade eller gjorde annat våld på det eller åstadkom oljud eller oväsen i annans gård eller trädgård och därigenom störde hemfriden. Straffet var även här böter.

Den nuvarande bestämmelsen om ofredande tillkom i samband med brottsbalksreformen. Något uttalande i straffvärdefrågan gjordes inte.

8 § Brytande av post- eller telehemlighet

I strafflagen fanns (efter år 1948) ett stadgande i 15 kap. 30 § första stycket om ansvar för den som, sig eller annan till nytta eller att därmed skada göra, olovligt bröt eller öppnade annans förseglade brev eller handling eller annat, som angick denne enskilt och var tillslutet med försegling eller på annat sätt. I andra stycket av paragrafen stadgades ansvar för den som olovligt tog ut annans brev från posten och uppsåtligen förstörde eller undanhöll det. Straffet var i båda fallen fängelse i högst sex månader eller straffarbete i högst två år. Begicks brottet utan ont uppsåt var straffet dock endast böter.

Straffrättskommittén föreslog som en motsvarighet till 15 kap. 30 § andra stycket SL (angående motsvarighet till 15 kap. 30 § första stycket SL se nedan under 9 §) dels att ett stadgande om brytande av post-, telegraf- eller telefonhemlighet skulle finnas i BrB, dels att ett särskilt brott benämnt "undanhållan av meddelande" skulle

införas. Det sistnämnda skulle avse den som på annat sätt än genom brytande av post-, telegraf- eller telefonhemlighet hindrade att meddelande kom mottagaren tillhanda eller som föranledde att det kom för sent.

Straffrättskommittén föreslog att straffskalan skulle vara böter eller fängelse i sex månader eller, vid grovt brott, fängelse i högst två år. Enligt straffrättskommittén skulle, vid bedömande huruvida brottet var grovt, särskilt beaktas, om gärningsmannen åsyftade att bereda sig själv vinning eller tillfoga annan skada eller lidande eller förvanska innehållet i meddelande. Kommittén uttalade angående skälen för kriminalisering bl.a. följande (SOU 1953:14 s. 171).

Rätten att fritt och utan obehörigt intrång använda de vanliga samfärdsmedlen för offentliga och privata meddelanden hör enligt svensk rättsuppfattning till medborgarens personliga frihet. Det är både i den enskildes och i det allmännas intresse att straffrättsligt skydd beredes mot angrepp på denna rätt. I förslaget ha därför upptagits bestämmelser såväl mot kränkning av brev-, telegraf- och telefonhemlighet som mot vissa fall av yppande eller utnyttjande av hemlighet.

I propositionen (prop. 1962:10) slopades den särskilda bestämmelsen om undanhållan av meddelande då detta enligt departementschefen inte torde fylla något större praktiskt behov. Vidare ansågs det tillräckligt med endast en straffskala för brottet. Exemplifieringen på grovt brott fick därför utgå.

9 § Intrång i förvar

Bestämmelsen om intrång i förvar motsvarar i huvudsak det tidigare stadgandet i 15 kap. 30 § första stycket SL om straff för den som "olovligen bryter eller öppnar annans förseglade brev eller handling eller annat, som honom enskilt angår och med försegling eller på annat sätt tillslutet är". Liksom fallet var med brytande av post- eller telehemlighet föreslog straffrättskommittén att brottet skulle uppdelas på två svårhetsgrader. För

den lägre svårhetsgraden föreslogs att straffet skulle vara böter eller fängelse i högst sex månader och för den högre fängelse i högst två år. Enligt straffrättskommittén var det inte erforderligt att i paragrafen ange särskilda exempel på omständigheter som borde föranleda att brottet bedömdes som grovt. Kommittén ansåg att de i sådant hänseende vid föregående paragraf upptagna exemplen på grovt brott utan särskilt stadgande var vägledande även vid intrång i förvar.

I propositionen slopades den särskilda straffskalan för grovt brott.

10 § Olovlig avlyssning

Brottet tillskapades år 1975. Något uttalande i straffvärdefrågan gjordes inte (prop. 1975:19).

11 § Bestämmelsen i 4 kap. 11 §

Bestämmelsen tillskapades år 1975. Något uttalande i straffvärdefrågan gjordes inte (prop. 1975:19).

1.3 6 kap. Om ärekränkning

1 och 2 §§ Förtal och grovt förtal

Bestämmelser om förtal fanns i strafflagen i 16 kap. 7 och 8 §§. Paragraferna var i princip oförändrade under strafflagens giltighetstid.

Enligt 16 kap. 7 § SL skulle för förtal dömas dels den som muntligen eller i skrift som han spred eller lät sprida beljög annan genom att han av "arghet" pådiktade honom bestämt brott eller visst slag av brott, dels den som av "arghet" spred ärekränkande dikt eller eljest så förfor att den som var oskyldig hölls för skyldig. Straffet varierade efter hur allvarligt det pådiktade brottet var och kunde sträcka sig från böter till straffarbete i

två år. Om brottet hade begåtts av obetänksamhet fick dock inte i något fall dömas till svårare straff än fängelse i sex månader.

I 16 kap. 8 § SL stadgades ansvar för den som, i sådan avsikt som i 7 § sades, utsatte rykte om annan om gärning eller last som inte var straffbar men som var menlig för hans ära, goda namn och medborgerliga anseende, yrke, näring eller fortkomst eller som av "arghet" spred ett sådant rykte vidare. Straffet var här fängelse i högst sex månader eller böter.

Straffrättskommittén föreslog att förtalsbestämmelserna skulle vara uppdelade på två olika brott, förtal och vanryktande. Skillnaden mellan brotten var att medan det vid förtal skulle vara fråga om lämnande av uppgifter som var grundlösa så skulle vid vanryktande straffbarheten i princip vara oberoende av om uppgiften var riktig eller inte. För förtal föreslog kommittén att straffskalan skulle vara fängelse i högst ett år eller böter eller, om brottet var ringa, böter. För grovt förtal föreslogs straffskalan fängelse i högst två år. Straffskalan för vanryktande föreslogs bli böter och för grovt vanryktande fängelse i högst sex månader eller böter. Kommittén gjorde endast mycket kortfattade kommentarer till straffskalorna (SOU 1953:14 s. 203 och 212).

I propositionen slopades indelningen i två olika brott. Departementschefen uttalade först rent allmänt bl.a. följande (prop. 1962:10 s. B 141 f).

Människan i ett samhälle, icke minst i ett modernt samhälle, är hänvisad att på olika sätt och i olika plan leva i gruppgemenskap med andra. Om därför någon angriper annan genom att om honom utsprida nedsättande uppgifter och därigenom försöker inrikta gruppens känslor mot honom, så kan detta vara ett farligt angrepp, som för den angripne kan leda till uteslutning ur gruppgemenskapen eller försvårade livsbetingelser på olika sätt. Däri ligger förtalsbrottets natur och grunden till dess kriminalisering. Brottet utgör ett angrepp på annans ställning i samhället som kräver beivran, lika väl som angrepp på annans kroppsliga integritet och rörelsefri-

het. Utmärkande för förolämpningsbrottet är att det kränkande uttalandet riktar sig icke till andra medlemmar av gruppen utan till den berörda personen själv, och kriminaliseringen avser att skydda den enskilde mot direkta angrepp med smädliga tillmälen.

Det torde emellertid ligga i sakens natur att möjligheterna att genom åtal vid domstol komma till rätta med ärekränkning oftast är ringa.

— — —
Även om det praktiska värdet av att ärekränkning är kriminaliserat ofta kan ifrågasättas, bör dock lagbestämmelser härom bibehållas och utformas så effektivt som det är möjligt. Sådana brott kan skapa svåra lidanden för den enskilde och förödande sociala skadeverkningar för denne; ärekränkning bör därför kunna beivras vid domstol. Det föreligger naturligt nog betydande svårigheter att i lagen klart angiva var gränsen skall gå mellan tillåtet och otillåtet yttrande. Jämväl motstående intressen måste beaktas. Kriminaliseringen av ärekränkning i syfte att skydda den enskilde mot obehöriga angrepp medför inskränkningar i yttrandefriheten. Det är därför ofrånkomligt att åstadkomma en avvägning, som tillgodoser kravet på yttrandefrihet inom olika samhällsområden. Detta krav gör sig gällande med sådan styrka att det i rättspraxis blivit tillgodosett vid sidan om lagens stadganden. Det torde knappast vara möjligt att låta denna avvägning komma till ett fullständigt uttryck i lagen. Den måste bli beroende av gängse samhällseliga värderingar, som kan komma att förskjutas med samhällsutvecklingen. Ärekränkningens brotten måste alltså, i högre grad än andra brott, bli till sin omfattning beroende på domstolens bedömande i varje särskilt fall.

När det gällde straffvärdet uttalade departementschefen att den påföljd som i första hand borde komma i fråga för tal och grovt förtal var böter. Han anförde (prop. 1962:10 s. B 146).

För normalbrottet bör påföljden begränsas till böter, medan för grovt förtal bör stadgas böter eller fängelse i högst två år. Enligt min mening är i dessa fall en ekonomisk påföljd ofta den mest ändamålsenliga. Genom den möjlighet domstolen har att kombinera böter med skadestånd torde domstolen kunna bestämma en lämplig reaktion. Särskilt då skada och lidande vållats den kränkte genom att den kränkande uppgiften fått stor publicitet och ärekränkaren ekonomiskt utnyttjat sina uttalanden är det påkallat, att den kränkte erhåller ett skadestånd som sättes tillräckligt högt för att bereda honom skälig gottgörelse för skada och lidande.

Lagrådet föreslog i sitt yttrande över 1958-års lagrådsremiss bl.a. att straffskalan för grovt brott inte skulle

innehålla böter. Departementschefen fann emellertid inte skäl att frågå sitt förslag.

3 § Förolämpning

Bestämmelserna om förolämpning fanns i strafflagen i 16 kap. 9 och 11 §§. Paragraferna var i princip oförändrade under strafflagens giltighetstid.

Enligt 16 kap. 9 § SL gällde att ansvar skulle ådömas den som förolämpade annan med smädligt yttrande i tal eller skrift eller med hotelse eller annan missfirmlig gärning om gärningen företogs på sådan tid, ort eller sätt att ärekränkningen väckte synnerligt uppseende eller den annars var av svår beskaffenhet. Straffet var böter eller fängelse i högst sex månader.

I 16 kap. 11 § SL stadgades böter i andra fall av smädliga yttranden, hotelser eller missfirmliga gärningar än sådana som föll under bestämmelsen i 16 kap. 9 § SL.

Straffrättskommitténs förslag till straffbestämmelse om ärekränkning överensstämmer i huvudsak med förslaget i propositionen. Något uttalande om brottets straffvärde gjordes inte vid brottsbalksreformen utöver vad som förekom vid förtalsbrottet.

1.4 7 kap. Om sexualbrott

Under äldre tider såg man mycket allvarligt på sexualbrotten eller sedlighetsbrotten, som de nu aktuella brotten benämndes före den 1 juli 1984. Kriminaliseringen var långtgående och straffen drastiska. Sålunda var enligt 1734 års lag dödsstraff stadgat för tidelag, våldtäkt, hävdande av dvs. könsumgänge med avvita (sinnessjuk) kvinna och kvinna som inte fyllt 12 år, vissa enleveringsbrott, tvefalt hor och fjärde gången enfalt hor samt för åtskilliga av incestbrotten. Lagen präglades av uppfattningen att könsumgänge var tillåtet endast inom äktenskapet. Allt utomäktenskapligt könsumgänge var straffbart.

År 1779 avskaffades dödsstraffet för vissa sedlighetsbrott, bl.a. för våldtäkt som inte medfört att kvinnan miste livet. För incestbrotten kvarstod dock dödsstraffet fram till dess 1864 års strafflag trädde i kraft.

1864 års strafflag innebar en mildring i synen på sedlighetsbrotten. Utvecklingen härefter kan sägas ha inneburit att allt fler handlingar avkriminaliserats och att straffsatserna för återstående brott efter hand mildrats. Ett betydelsefullt årtal härvidlag är 1937 då en revidering av straffbestämmelserna för ett flertal sexualbrott ägde rum. På den allra senaste tiden har dock utvecklingen mot en mindre sträng syn på sexualbrotten brutits. Genom den lagstiftning om sexualbrott som trädde i kraft den 1 juli 1984 har slagits fast att sexualbrott är mycket allvarliga brott och att någon mildare syn inte kan läggas på dem.

1 § Våldtäkt och grov våldtäkt

Enligt SL var straffet för våldtäkt (15 kap. 12 § SL) ursprungligen straffarbete i lägst sex och högst tio år. Fick kvinnan svår kroppsskada av gärningen skulle dömas till straffarbete på livstid eller i tio år; miste hon livet skulle dömas, ursprungligen till dödsstraff, men efter dödsstraffets avskaffande år 1921, till straffarbete på livstid.

Genom lagstiftning år 1937 sänktes minimistraffet till straffarbete i fyra år eller, om omständigheterna var synnerligen mildrande, straffarbete i två år. De sakkunniga¹, som förberedde ändringen, anförde i SOU 1935:68 bl.a. följande (s. 30).

Visserligen utgöra våldtäkten en brottskategori som i sin typiska form ådagalägger grov asocialitet och kräver sträng bestraffning av allmänpreventiva skäl, vilka även vinna stöd i en utbredd folkmening angående brottets svårhetsgrad. Men de höga minima särskilt i 12 och 13 §§ omöjliggör en önskvärd differentiering mellan svårare och lindrigare fall samt en för åtskilliga lindrigare fall

¹ Professorn Ragnar Bergendal, assessorn Gunnar Lindskog och överläkaren Torsten Sonden.

obetingat påkallad mildare straffmätning än som för närvarande är möjlig. Synnerligen mildrande omständigheter kunna vara för handen särskilt om kvinnan notoriskt för ett sedeslöst liv och kanske tidigare tillåtit gärningsmannen könsumgänge samt om hon tidigare under längre tid stått i könsförhållande till honom (t.ex. i ett äktenskap). Har sedan kvinnan vid brottstillfället frivilligt inlåtit sig ganska nära med gärningsmannen - visserligen utan att vilja tillåta könsumgänge - måste förvisso, om åtal kommer till stånd, ett minimistraff av straffarbete i 6 år anses otillbörligt strängt, åtminstone om gärningen icke medfört särskilda följder för kvinnan (t.ex. graviditet eller könssjukdom).

Vid införandet av BrB vidgades våldtäktsparagrafens tillämpningsområde till att avse inte bara fall av våld utan även fall av försättande i vanmakt eller annat sådant tillstånd. I samband härmed ändrades straffskalan på nytt.

Straffrättskommittén föreslog en sänkning av minimistraffet för normalgraden till fängelse i två år. För våldförande föreslog kommittén en straffskala med fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Straffrättskommittén yttrade (SOU 1953:14 s. 233 f):

Som förut anmärkts innebära de föreslagna ändringarna i fråga om medlen för våldtäkt, att under lagrummet hänföras ej blott fall som avses i nuvarande SL 15:12 utan även vissa fall som ingå under 15 a § i samma kapitel. En justering av straffskalan har med hänsyn härtill ansetts påkallad. Att normalstraffets minimum likväl satts så högt som till två års fängelse synes försvarligt, då ett med tvång av ifrågavarande slag framtvingat samlag principiellt måste bedömas såsom ett väsentligt grövre brott än ett genom sådant tvång förövat tillgrepp. Straffminimum för rån är enligt såväl gällande lag som förslaget frihetsstraff i ett år.

Att gärningsmannen på grund av äktenskap eller eljest tidigare stått i intim förbindelse med kvinnan utgör en omständighet som kan medföra att brottet framstår såsom mindre grovt. Även andra omständigheter kunna verka i samma riktning. Om kvinnan underlåtit att tillkalla hjälp när detta varit möjligt eller om hon föranlett eller tillåtit vissa närmanden från mannens sida, kan hans förförande böra bedömas mildare. För sådana fall föreslås därför i paragrafens andra stycke att straffet må bestämmas enligt en lindrigare straffskala. Även här har, med hänsyn till de i förhållande till gällande lag mindre stränga fordringarna i fråga om tvångets beskaffenhet, ansetts nödvändigt att väsentligt underskrida det mini-

mum, straffarbete i två år, som för närvarande gäller då omständigheterna äro synnerligen mildrande. Den föreslagna straffskalan omfattar fängelse från och med sex månader till och med fyra år.

Departementschefen godtog i 1958 års lagrådsremiss straffrättskommitténs förslag och uttalade (prop. 1962:10 s. B 159):

I fråga om påföljden har kommittén föreslagit två särskilda latituder. Den ena sträcker sig från två till tio år och den andra, som förutsätter att brottet med hänsyn till kvinnans förhållande till mannen eller eljest är att anse som mindre grovt, från sex månader till fyra år. Detta förslag synes mig lämpligt avvägt; med hänsyn till det allvarliga ingrepp i en kvinnas sexuella frihet som förevarande gärningstyp innebär anser jag ej att, såsom advokatsamfundet ifrågasatt, någon sänkning av den föreslagna nedre gränsen bör komma i fråga.

Lagrådet ansåg i sitt första yttrande (prop. 1962:10 s. B 432) att minimistraflet för våldförande - vilken brottsbenämning man f.ö. ansåg olämplig - borde sättas till allmänna fängelseminimum. Lagrådet motiverade sin inställning med att lagrummet skulle drabba även "tvingande till könsumgänge inom äktenskap eller då parterna äro trolovade". Departementschefen beaktade i det slutliga förslaget lagrådets påpekande och det förhöjda minimistraflet för våldförande slopades.

Efter BrB:s tillkomst har bestämmelserna om sexualbrott varit föremål för översyn i två olika omgångar. Först lämnades uppdraget till hovrättspresidenten Kjellin (sexualbrottsutredningen) som år 1976 presenterade ett förslag i betänkandet (SOU 1976:9) Sexuella övergrepp. Detta betänkande, i vilket föreslogs bl.a. att våldtäktsbrotten skulle få en mildare bedömning, föranledde en livlig debatt men ledde inte till lagstiftning. I stället tillsattes 1977 års sexualbrottskommitté. Bakgrunden härtill var bl.a. den kritik som riktades mot det Kjellinska förslaget att offrets handlande före övergreppet skulle kunna leda till en mildare bedömning av våldtäktsbrottet. 1977 års sexualbrottskommitté överlämnade år 1982 betänkandet Våldtäkt och andra sexuella övergrepp

(SOU 1982:61). Detta betänkande ledde till lagstiftning som trädde i kraft den 1 juli 1984.

När det gäller straffvärdet och påföljdsvalet uttalade sexualbrottsutredningen följande (s. 135 f).

Enligt förslaget har olaga tvång till sexuellt umgänge delats upp på tre svårhetsgrader. Normalbrottet, sexuellt tvång (1 § 1 st.), har en straffskala med fängelse i minst sex månader och högst fyra år. Den lindrigaste brottstypen (1 § 2 st.) upptar böter och fängelse i högst ett år i skalan. För det grövsta brottet, våldtäkt (2 §), kan det dömas till fängelse i lägst två år och högst tio år.

Straffskalorna har utformats med tanke på att flertalet fall skall bedömas som sexuellt tvång. Redan idag döms majoriteten av dem som erhåller fängelse som påföljd för våldtäkt, våldförande eller försök därtill till kortare frihetsstraff än två år. Härtill kommer att brotten bör bedömas mildare än vad fallet är idag. I jämförelse med de påföljder som utdöms vid misshandel framstår de vid våldtäkt eller våldförande utdömda straffen många gånger som omotiverat stränga. Särskilt gäller detta då kvinnan av allt att döma endast erhållit obetydliga fysiska eller psykiska skador. I detta sammanhang bör påföljdsvalet i övrigt något beröras. Sexualbrottsutredningen har gjort den iakttagelsen att domstolarna även vid relativt lindriga övergrepp oftast ansett att hänsynen till allmän laglydnad krävt att gärningsmannen ådömts ett fängelsestraff. Synpunkten kan inte vara riktig. Den sociala kontrollen, utövad med andra medel än straffrättsskipning är stark och sexuella övergrepp är relativt ovanliga. Sexuella övergrepp kan i det enskilda fallet te sig så allvarliga att ett strängt straff är motiverat men behöver inte alltid vara det. Framför allt då övergreppet framstår som en engångsföreteelse där offret får anses ha del i ansvaret för händelseförloppets utveckling bör påföljden för gärningsmannen kunna bestämmas till villkorlig dom eller skyddstillsyn. Detta gäller även om brottet inte hänförs till den lindrigaste brottstypen. Bedöms gärningen som våldtäkt kan p.g.a. det höga straffminimum för detta brott villkorlig dom eller skyddstillsyn komma ifråga endast i rena undantagsfall.

1984 års ändringar av brotten i 6 kap. BrB innebar att brottsbeteckningen våldförande togs bort, att en ny grov grad av våldtäkt med straffskalan fängelse, lägst fyra och högst tio år, infördes och att straffskalan för normalgraden av våldtäkt blev fängelse, lägst två och högst sex år.

1977 års sexualbrottskommitté - som föreslog att straffskalorna skulle vara; för våldtäkt fängelse, lägst ett och högst sex år och för grov våldtäkt fängelse, lägst två och högst tio år - uttalade under rubriken Kommitténs grundläggande värderingar bl.a. följande (SOU 1982:61 s. 61 f).

När det gäller våldtäktsbrotten förhåller det sig så att dessa brott i stor utsträckning har inslag av misshandel. Att misshandel skall kriminaliseras skulle egentligen inte behöva motiveras närmare. Det är emellertid angeläget att understryka, att det inte får vara något slags förmildrande omständighet att parterna känner varandra och kanske också bor ihop. Kvinnomisshandel har tyvärr med all sannolikhet en mycket större utbredning än man tidigare har trott och den medför ofta svåra lidanden och även psykiska skador för de drabbade kvinnorna. Den särskilda form av kvinnomisshandel som våldtäkten kan sägas utgöra förekommer främst inom ramen för mer fast samlevnad - enligt en av kommitténs expert Leif Persson gjord uppskattning utsätts flera tusen kvinnor varje år för sexuella övergrepp från sina tidigare och nuvarande män. Självfallet innebär våldtäkt ett mycket allvarligt övergrepp som är särskilt kränkande för den personliga integriteten och som dessutom ofta kan vara förenad med en stark skräckupplevelse hos kvinnan.

Mot den bakgrunden anser kommittén att samhällets reaktion i form av straff mot det allvarliga övergrepp som våldtäkten innebär måste skärpas. Det gäller att inpränta att varje människa har rätt till sexuell integritet och att man måste respektera när en annan människa avböjer sexuella inviter. Därmed understöds också det pågående arbetet att skapa ökad jämställdhet mellan könen. Det gäller att göra rent hus med gamla ännu kvardröjande uppfattningar om att kvinnan tillhör mannen och är skyldig att ställa sig till hans förfogande. I linje härmed ligger att någon mildring av straffmättningspraxis vid våldtäktsbrott, inte kan komma i fråga.

Beträffande våldtäktsbrottet uttalade kommittén bl.a. (s. 75 f):

Över huvud taget menar kommittén att det inte är lämpligt att lagstiftningen beträffande våldtäkt byggs upp så att domstolarna i viss mån ges fria händer att göra egna bedömningar av handlingens straffvärde på det sätt som nuvarande regler i 6 kap. 1 § BrB om våldtäkt resp. våldförande förutsätter. Det är viktigt att de olika typer av handlingar som allmänt anses utgöra våldtäkt också kallas för våldtäkt i rättstillämpningen och inte för något annat. Kommittén vill därför slopa nuvarande regler om våldförande.

Förslaget innebär alltså att vissa förfaranden, som nu hänförs till de lindrigare brotten frihetskränkande otukt

eller våldförande i stället anses utgöra våldtäkt. Mot den bakgrunden anser kommittén att straffskalan bör jämkas något. För närvarande är påföljden för våldtäkt fängelse lägst två högst tio år. Kommittén föreslår att straffskalan bestäms till fängelse lägst ett och högst sex år.

Detta får emellertid inte uppfattas så att kommittén generellt vill se mildare på våldtäktsbrottet än vad fallet är i gällande rätt. Kommittén vill understryka att avsikten inte är att få till stånd någon mildare straffmätning än vad som f.n. förekommer beträffande gärningar som både enligt gällande rätt och enligt kommitténs förslag utgör våldtäkt. Den sammanställning av domar som gjorts inom kommitténs sekretariat (- - -) tyder på att domstolarna ibland varit benägna att vid våldtäkt döma till minimistrafvet två år eller några månader därutöver. Det är alltså inte meningen att de gärningar som det då varit fråga om i framtiden skall föranleda straff på ett à ett och ett halvt års fängelse. Kommitténs avsikt är i stället att få till stånd en straffskärpning beträffande vissa sexuella övergrepp som i dag inte bedöms som våldtäkt utan som våldförande eller frihetskränkande otukt. För att straffskärpningen inte skall bli alltför kraftig föreslås att minimistrafvet för våldtäkt sänks till ett år. Men det skall alltså inte få någon betydelse vid straffmätningen för gärningar som redan i dag bedöms som våldtäkt.

En våldtäkt kan många gånger innebära utomordentliga påfrestningar för offret och vittnar inte sällan om en betydande hänsynslöshet hos gärningsmannen. Kommittén menar därför att det kan vara lämpligt att uppställa en särskild straffskala för fall då våldtäkten framstår som ett grovt brott. Straffskalan för grov våldtäkt föreslås bli fängelse lägst två högst tio år.

- - -

Den särskilda undersökning av domar i våldtäktsmål som redovisas i bilaga 1 kan i någon mån tyda på att domstolarna har en viss benägenhet att döma ut minimistrafvet, dvs. f.n. två år. Som förut nämnts anser inte kommittén att åstadkomma någon generell sänkning av straffmätningen för de gärningar som enligt både gällande rätt och förslaget utgör våldtäkt. Detta medför att man vid straffmätningen för gärningar som enligt förslaget utgör grov våldtäkt som regel har anledning att döma ut ett högre straff än minimistrafvet två år.

I propositionen (prop. 1983/84:105 s. 22 f) uttalade departementschefen:

Själv ansluter jag mig till kommitténs uppfattning så till vida att jag anser varje anledning saknas att se mildare än hittills på gärningar av den allvarliga karaktär som våldtäktsbrottet representerar. Snarare finns det fog för en skärpning av den allmänna synen på denna sorts brottslighet. Vi vet numera betydligt mera om brottens skadeverkningar än när de nuvarande bestämmelserna kom

till, och det finns enligt min mening starka skäl att skärpa samhällets syn på våldsbrottsligheten (jfr prop. 1982/83:100 bil. 4 s. 19 och 24-26).

Med denna utgångspunkt har jag svårt att godta kommitténs förslag om en sänkning av minimistraflet. Som flera remissinstanser, främst åklagarmyndigheterna, har framhållit kan det antas att förslaget, om det genomförs, i realiteten skulle leda till en strafflindring, eftersom domstolarna genomgående visar en benägenhet att ådöma straff som ligger på eller nära straffminimum för brottet. Några instanser, t.ex. Socialdemokratiska kvinnoförbundet och Centerns kvinnoförbund, anser att det nuvarande minimistraflet på fängelse två år bör behållas. Jag instämmer i denna bedömning.

Att behålla det nuvarande minimistraflet ter sig så mycket mera motiverat som en sänkning skulle föra med sig vissa särskilda konsekvenser som inte är önskvärda. Bl.a. bör uppmärksammas den särskilda regeln i sekretesslagen (1980:100) om att den sekretess som gäller inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten inte hindrar att anmälan görs till åklagar- eller polismyndighet i fråga om ett brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse två år (se 7 kap. 1 och 4 §§ samt 14 kap. 2 § sekretesslagen). Som har påpekats vid remissbehandlingen innebär kommittéförslaget att denna regel inte längre skulle gälla för våldtäktsbrott. En likartad konsekvens skulle uppkomma när det gäller möjligheten att höra advokater, läkare, vissa kuratorer m.fl. som vittnen i mål om ansvar för våldtäkt, när fråga är om uppgifter som har anförtrotts dem på grund av deras ställning eller som de i samband därmed har fått reda på (jfr 36 kap. 5 § rättegångsbalken). Man synes inte heller kunna underlåta att beakta att den särskilda presumtionsregeln om häktning i 24 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken inte skulle tillämpas, om straffskalan sänks.

Även om jag alltså inte i denna del kan godta kommittéförslaget, har jag en viss förståelse för kommitténs motivering. En del förfaranden, som nu hänförs till de lindrigare brotten frihetskränkande otukt eller våldförande kommer nämligen enligt såväl kommitténs som mitt förslag att i fortsättningen bedömas som våldtäkt. Uppenbart är att fängelse i två år skulle vara en alltför sträng påföljd för vissa sådana fall. Detta kan emellertid beaktas i lagstiftningen utan att man därför behöver sänka det normala straffminimum. Jag föreslår i stället att våldtäktsparagrafen kompletteras med en särskild bestämmelse av det innehållet att om brottet med hänsyn till våldets eller hotets art och omständigheterna i övrigt är mindre grovt, gärningsmannen skall dömas till fängelse i högst fyra år.

I likhet med sexualbrottskommittén och flertalet remissinstanser anser jag vidare att det bör finnas en särskild bestämmelse för grov våldtäkt. Vid bedömningen av om ett våldsbrott skall anses grovt bör särskilt beaktas om det våld som gärningsmannen har utövat var livsfarligt eller

har medfört allvarlig skada eller sjukdom eller om gärningsmannen på annat sätt har visat särskild råhet. Straffet för grov våldtäkt bör lämpligen vara lägst fyra och högst tio år. Straffmaximum för normalfallet av våldtäkt bör då kunna sättas till fängelse i sex år.

2 och 3 §§ Sexuellt tvång och sexuellt utnyttjande

Gärningar som numera faller under stadgandena om sexuellt tvång och sexuellt utnyttjande var i strafflagen uppdelade på ett antal olika lagrum. Otukt, vilket var lagens inte särskilt preciserade benämning, bestraffades emellertid främst enligt 15 kap. 15 och 15 a §§ SL.

I 15 kap. 15 § SL straffbelades otukt med kvinna under utnyttjande av yrsel, sömn eller vanmakt som kvinnan befann sig i och varigenom hon saknade bruket av fri vilja eller var ur stånd att värja sig. I 15 kap. 15 a § SL, som tillades genom lagstiftning år 1937, straffbelades otukt med kvinna genom annat våld eller hot om brottslig gärning än som avsågs i våldtäktsbestämmelsen i 15 kap. 12 § SL eller genom hot att åtala eller ange någon för brott eller om någon lämna menligt meddelande. (Före år 1937 hade de brott som avsågs med 15 kap. 15 a § SL fått straffas enligt den betydligt lindrigare straffskalan i bestämmelsen om olaga tvång i 15 kap. 22 § första stycket SL). Straffskalan i 15 kap. 15 § SL var straffarbete i lägst två och högst sex år. Fick kvinnan svår kroppsskada skulle dock dömas till straffarbete i lägst sex och högst tio år; dog hon var straffet straffarbete på livstid eller i tio år. I 15 kap. 15 a § SL var straffskalan straffarbete i högst fyra år eller fängelse eller, om omständigheterna var synnerligen försvårande, upp till straffarbete i sex år. Härutöver stadgades i 18 kap. 9 § SL fängelse eller straffarbete i högst fyra år för den som övade otukt med kvinna som var sinnessjuk eller sinnesslö.

Vid brottsbalksreformen slogs ett flertal olika bestämmelser i strafflagen, däribland 15 kap. 15 och 15 a §§ SL, samman till brottet frihetskränkande otukt. Enligt

detta straffbelades fyra olika sorters gärningar, nämligen

1. tvång till könsligt umgänge varvid tvånget dock skulle vara av annat slag än som avsågs i våldtäktsbestämmelsen
2. könsligt umgänge med annan genom att grovt utnyttja dennes beroende ställning
3. könsligt umgänge med någon som befinner sig i vanmakt eller annars i hjälplöst tillstånd
4. könsligt umgänge med någon genom att utnyttja att denne är sinnesslö eller sinnessjuk.

Straffet var fängelse i högst fyra år.

Något uttalande om straffvärdet hos frihetskränkande otukt gjordes inte i BrB:s förarbeten.

Sexualbrottsutredningen föreslog en bestämmelse som i princip överensstämde med frihetskränkande otukt. Brottet föreslogs få benämningen sexuellt utnyttjande och straffskalan böter eller fängelse i högst två år.

Genom 1984 års lagstiftning delades de fall som föll under bestämmelsen om frihetskränkande otukt upp på två olika brott. Tvångssituationen hänfördes till brottet sexuellt tvång medan de övriga tre fallen samlades under brottsbeteckningen sexuellt utnyttjande. Någon ändring av straffskalan gjordes inte.

Beträffande sexuellt tvång uttalade sexualbrottskommittén (SOU 1982:61 s. 73 f):

Med den bestämmelse av begreppet "våld å person" som förut redovisats kommer sannolikt praktiskt taget alla fall av fysiskt betvingande att gå in under våldtäktsbrottet. Vad kommittén i det nu aktuella sammanhanget har att närmare undersöka är därför huruvida även mindre allvarliga hotelser bör medföra ansvar för våldtäkt. Eller med juridiska termer: Skall inte bara råntvånget utan också det s.k. utpressningstvånget kunna utgöra led i våldtäktsbrott?

Även på denna punkt kan ett konkret exempel tjäna som vägledning. Antag att en man förmår en kvinna till sam-

lag genom att hota att annars avslöja för hennes omgivning att hon tidigare i sitt liv dömts för brott. I denna situation torde en sådan hotelse alltid framstå som otillbörlig och innebär därmed olaga tvång. Förfarandet bör självfallet kriminaliseras. Men enligt kommitténs mening finns här ändå en gradskillnad i förhållande till de fall av mera kränkande handlingar som tidigare redovisats. Det är inte på samma sätt en grov kränkning av den personliga och sexuella integriteten. Kommittén menar därför att det nu beskrivna förfarandet inte bör hänföras till våldtäkt utan i stället till ett lindrigare brott, som kommittén benämner sexuellt tvång. Om man så vill, kan man se detta särskilda brott som en mindre allvarlig variant av det nya våldtäktsbrottet.

I propositionen gjordes inget uttalande om straffvärdet hos sexuellt tvång eller hos sexuellt utnyttjande.

4 och 6 §§ samt 7 § första stycket Sexuellt utnyttjande av underårig, grovt sexuellt utnyttjande av underårig, sexuellt umgänge med barn och sexuellt ofredande (av barn under 15 år)

Sexuellt utnyttjande av underårig, sexuellt umgänge med barn och sexuellt ofredande av barn under femton år motsvarades, i de fall det inte rörde sig om incest, i strafflagen av ett flertal bestämmelser. De viktigaste framgår av följande sammanställning.

Lagrum (SL)	Brott	Straffskala
18:6 första stycket	Otukt av lärare, uppfostrare, fosterföräldrar eller förmyndare med ungdom som resp. person i sin särskilda egenskap hade ansvaret för	straffarbete i lägst sex månader och högst fyra år eller fängelse
18:6 andra stycket	Otukt av styresman, förestandare, läkare etc. vid straffinrättning, sjukhus, barnhus etc. med där intagen "qvinsperson"	straffarbete i högst två år eller fängelse i högst sex månader

Lagrum (SL)	Brott	Straffskala
18:7	Otukt med kvinna som ej fyllt tolv år	straffarbete i lägst fyra och högst åtta år; vid svår kroppsskada eller död straffarbete i lägst åtta och högst tio år eller på livstid
18:7 (efter år 1918) 18:8)	Otukt med kvinna som fyllt tolv men ej femton år	straffarbete i högst två år eller fängelse i högst sex månader

År 1937 ändrades straffbestämmelserna. För otukt av lärare etc. enligt 18 kap. 6 § SL första stycket skulle dömas till straffarbete i högst fyra år eller fängelse. Var omständigheterna synnerligen försvårande fick dock dömas till straffarbete i högst sex år. För otukt av styresman etc. enligt samma paragraf andra stycket förblev straffskalan i princip oförändrad. För otukt med kvinna som inte fyllt tolv år enligt SL 18:7 öppnades en möjlighet att vid synnerligen mildrande omständigheter sätta ned tiden för straffarbete till två år. Stadgandet i 18 kap. 8 § SL om otukt med kvinna mellan tolv och femton år ändrades till att avse otukt med barn, dvs. även pojkar, som ej fyllt femton år. Straffskalan ändrades till straffarbete i lägst sex månader och högst fyra år eller fängelse i lägst sex månader.

Dessutom tillkom år 1937 följande stadganden.

Lagrum (SL)	Brott	Straffskala
18:2 andra stycket	Styvfader eller styvmoder som har otukt med styvbarn eller dess avkomling om denne ej fyllt femton år, var sinnessjuk eller sinnesslö eller det eljest skedde genom grovt missbruk av den yngres beroende ställning	straffarbete i lägst ett och högst sex år
18:8 a	Otukt med kvinna som ej fyllt 18 år genom grovt missbruk av överordnad ställning	fängelse

Brotten kvarstod i princip oförändrade fram till införandet av BrB år 1965. I BrB reglerades de nu aktuella gärningarna ursprungligen som otukt med barn (6 kap. 3 § BrB), otukt med ungdom (6 kap. 4 § BrB) och otuktigt beteende (6 kap. 6 § BrB).

För otukt med barn under femton år stadgades fängelse i högst fyra år eller, om brottet var grovt, fängelse lägst två och högst åtta år. För otukt med ungdom under arton år vid skola, anstalt etc. av den som den unge lydnadsmässigt var underordnad, var straffskalan fängelse i högst fyra år. Straffskalan för otuktigt beteende mot barn under femton år var böter eller fängelse i högst ett år. Brottbalksreformen innebar således bl.a. att den stränga straffskalan för otukt med kvinna som ej fyllt tolv år togs bort och att de därmed avsedda gärningarna infördes i brottet otukt med barn.

Straffrättskommittén, vars förslag till straffskala för otukt med barn avvek från den sedermera antagna genom att minimistrafvet för normalgraden satts till fängelse i sex månader, uttalade följande beträffande detta brott (SOU 1953:14 s. 243).

De nu gällande straffsatserna måste i vissa fall anses binda domstolarna för hårt och hindra dem att vid straffmätningen taga tillbörlig hänsyn till samtliga omständigheter vid brottet. Särskilt gäller detta i fråga om straffsatserna för heterosexuell otukt med flicka, där den omständigheten huruvida flickan var under eller över tolv år tillagts avgörande betydelse för straffet. Med hänsyn till att de brott om vilka nu är fråga kunna avse gärningar av mycket olikartad beskaffenhet - alltifrån svåra övergrepp som närma sig våldtäktsfallen och till relativt lindriga fall som stå på gränsen till att allenast utgöra otuktigt beteende - måste straffskalorna göras förhållandevis vida.

I likhet med vad som föreslås beträffande flera andra brottstyper har i förslaget brottet uppdelats på två svårhetsgrader. Straffskalan föreslås för normalfall till fängelse från och med sex månader till och med fyra år samt för grova fall till fängelse från och med två till och med åtta år. Vid fördelningen på svårhetsgrader ha till den svårare graden hänförts de fall där brottet med hänsyn till att gärningsmannen särskilt hänsynslöst förgripit sig mot sitt offer eller eljest är att anse som grovt. Att barnet ej fyllt tolv år eller eljest varit under en viss ålder har alltså icke särskilt angivits såsom exempel på att brottet bör bedömas som grovt. Visserligen utgör ett litet barns särskilda värnlöshet och oförmåga att självt skydda sig omständigheter som ofta böra föranleda att ett sexuellt övergrepp mot barnet bör bedömas som grovt brott. Det bör emellertid beaktas att sexuella övergrepp mot barn i tidigare åldrar ej sällan lämna barnen psykiskt tämligen oberörda, medan liknande gärningar mot barn som befinna sig i eller nära sig pubertetsåldern kunna innebära större fara för barnets psykiska hälsa. Med hänsyn härtill har det icke ansetts lämpligt att uttryckligen ange barnets ringa ålder som en omständighet som i regel bör föranleda att brottet bedömes som grovt. Frågan huruvida den strängare straffskalan skall tillämpas får bedömas av domstolarna med hänsyn till den aktuella gärningens art och beskaffenhet samt övriga omständigheter vid brottet.

Departementschefen uttalade i propositionen (prop. 1962:10 s. B 171):

I fråga om påföljden vill jag för normalfallet förorda en sänkning av minimum från sex månader, som föreslagits av kommittén, till lägsta tiden för fängelse. Maximum bör enligt kommitténs förslag sättas till fyra år. För de grova fallen, vilka torde böra åsättas den särskilda brottsbenämningen grov otukt med barn, torde skalan böra bestämmas till fängelse mellan två och åtta år. Jag anser det icke lämpligt att böter skall kunna förekomma. Såsom påpekats under remissbehandlingen kan väl stundom omständigheterna vara synnerligen mildrande. Detta gäller framför allt då även gärningsmannen är mycket ung och det alltså är fråga om ett sexuellt förhållande mellan tämligen jämnåriga ungdomar. De spörsmål som i så-

dant hänseende kan uppkomma torde höra samman med frågor som bör upptagas vid behandlingen av påföljdssystemet. Detsamma gäller vad en remissinstans anfört om användningen av villkorlig dom.

I motiven till bestämmelsen om otukt med ungdom uttalade straffrättskommittén (SOU 1953:14 s. 247):

Kommittén vill i detta sammanhang starkt understryka vikten av att vederbörande myndigheter icke underlåta att med all kraft ingripa mot sedlighetsbrott av det slag varom här är fråga. De missförhållanden som yppats på detta område torde (- - -) till ej ringa del ha sin orsak icke i avsaknad av nödiga lagbestämmelser utan däri att de bestämmelser som finnas ej blivit tillämpade i erforderlig omfattning. En väsentlig orsak till denna utveckling synes vara bristande tillgång på personal hos polis- och barnavårdsmyndigheterna i de största städerna.

När det gällde otuktigt beteende föreslog straffrättskommittén straffskalan fängelse i högst två år eller böter. Kommittén kommenterade förslaget i denna del på följande sätt (SOU 1953:14 s. 250).

Straffet, som för närvarande är böter eller fängelse, har av kommittén föreslagits till fängelse i högst två år eller böter. Genom att i straffsatsen nämna fängelse i första rummet har kommittén velat giva uttryck åt den uppfattningen att en något strängare bedömning av hithörande fall än den hittillsvarande ofta är befogad. I detta sammanhang må också erinras om att vissa former av beröring, vilka för närvarande bedömas såsom otukt, enligt förslaget skola hänföras till förevarande paragraf.

I första lagrådsremissen ansåg departementschefen att straffskalan kunde sättas till böter eller fängelse i högst sex månader. På förslag av lagrådet höjdes maximistraffet till fängelse i ett år.

Sexualbrottsutredningen föreslog bl.a. att åldersgränserna vid otukt med barn och otuktigt beteende mot barn skulle sänkas till 14 resp. tio år samt att sexuellt umgänge med barn mellan 14 och 18 år skulle vara straffbart endast om det rört sig om eget barn, adoptivbarn, styvbarn eller annat barn som stått under gärningsmannens vård.

Sexualbrottskommitténs förslag till straffskala för sexualbrott riktade mot barn och ungdom överensstämmer med de som beslutades vid lagstiftningen år 1984 utom när det gäller sexuellt umgänge med barn. För detta brott föreslog sexualbrottskommittén ett lägre straffmaximum nämligen två års fängelse. Detta hade sin grund i sexualbrottskommitténs förslag att för sexuellt umgänge med barn skulle dömas endast i fall där något övergrepp inte förekommit (annat än det sexuella umgänget) och att i andra fall gärningen skulle falla under sexuellt utnyttjande av underårig.

Beträffande sexuellt utnyttjande av underårig uttalade sexualbrottskommittén (SOU 1982:61 s. 104):

När det gäller överträdelse av förbud för en vuxen att ha sexuellt umgänge med en underårig som står under hans fostran torde det aldrig kunna anses som ett så ringa brott att det bör kunna föranleda ett bötesstraff eller t.o.m. vara straffritt. Enligt kommitténs förslag skall det generella förbudet mot sexuellt utnyttjande av underårig gälla även vissa övervaknings- och tillsynssituationer. Som angivits i det föregående skall detta förbud avse ungdomar som är i en särskilt känslig situation redan som en följd av samhällets ingripande mot dem. Härtill kommer att dessa ungdomar ofta är känslomässigt otrygga med svårigheter att etablera förtroendefulla kontakter med vuxna personer. Just för dessa ungdomar kan därför ett sexuellt förhållande med de vuxna som har satts att vårda eller övervaka dem vara ägnat att försvåra den för ungdomarna positiva utveckling vården har till syfte att främja. För dessa situationer bör därför enligt kommitténs mening bötesstraff eller strafffrihet inte komma i fråga. Detsamma bör gälla i fråga om sådana gärningar som innefattar missbruk av beroendeställning i andra fall, utnyttjande av hjälplöst tillstånd eller utnyttjande av psykisk sjukdom eller psykisk utvecklingsstörning.

Kommittén föreslår därför att straffsatserna för sexuellt utnyttjande och för sexuellt utnyttjande av underårig skall vara fängelse i högst fyra år.

I avsnitt [7.3.3] framhölls att vissa grova övergrepp, som enligt gällande rätt omfattas av den särskilt stränga straffskalan för grova fall av otukt med barn, borde utgöra grovt sexuellt utnyttjande av underårig. Hit hör främst föräldrars, styvföräldrars och vårdnadshavares sexuella utnyttjande av barn och ungdom. Kommittén föreslår att straffskalan för grovt sexuellt utnyttjande av underårig blir samma som den nu gällande för grova fall av otukt med barn dvs. fängelse i lägst två och högst

åtta år. Detta innebär en straffskärpning för de fall då övergreppet avsett en underårig i åldern 15-17 år.

När det gäller sexuellt ofredande mot barn under 15 år gjorde sexualbrottskommittén en jämförelse med ofredande enligt 4 kap. 7 § BrB. Kommittén uttalade (SOU 1982: 61 s. 105 f):

Straffsatsen för ofredande är alltså lägre än för otuktigt beteende, där maximum i straffskalan är ett års fängelse. Denna skillnad saknar visserligen större praktisk betydelse, då det torde vara ovanligt att högre straff än sex månader utdöms för otuktigt beteende. Emellertid är det just det sexuella momentet som medför att brottet ter sig allvarligare än andra former av ofredande och som även enligt kommitténs mening bör påverka straffsatsen.

Ofta förhåller det sig på det sättet att det på utredningsstadiet kan vara svårt att avgöra om beteendet skall bedömas som otukt med barn eller som otuktigt beteende. Sexualbrottsutredningen har påpekat att det inte sällan händer att vuxna män tar kontakt med unga flickor, ofta inte mer än 5-7 år gamla, och berör deras könsorgan så flyktigt att det inte är att anse som sexuellt umgänge. Vidare har utredningen påpekat att detta ibland rör sig om ett tillfälligt handlande, ibland om ett upprepat beteende från i övrigt ofarliga personer samt att det i sällsynta fall kan vara fråga om personer som kan begå allvarliga övergrepp.

De handlingar det här rör sig om kan enligt kommitténs mening i vissa fall vara sådana att de bör bedömas allvarligare än som ofredande. Särskilt framträdande blir detta då det sexuella momentet varit så omfattande att gränsdragningen mellan sexuellt umgänge med barn och sexuell beröring inte är given. Då man, kanske med viss tvekan, funnit den sexuella gärningen inte böra bedömas som sexuellt umgänge, skulle en bedömning av handlingen som ofredande sannolikt kunna uppfattas som en stötande bagatellisering av vad som förekommit. Kommittén finner sålunda att ett straffstadgande för sexuell beröring av barn bör behållas.

I propositionen (prop. 1983/84:105 s. 31) uttalade departementschefen följande rörande de valda straffskalorna för sexuellt utnyttjande av underårig.

Den av kommittén föreslagna straffskalan om fängelse i högst fyra år, som överensstämmer med nu gällande straffskalor för otukt med barn och otukt med ungdom, synes vara väl avvägd. I likhet med kommittén anser jag att man

dessutom bör införa en strängare straffskala för fall då gärningsmannen har handlat på ett särskilt hänsynslöst sätt mot den underårige eller brottet i annat fall är att anse som grovt. Som exempel på grovt brott kan nämnas fall då en vuxen person i en familjerelation under lång tid har utnyttjat en underårig sexuellt. Brottet bör betecknas grovt sexuellt utnyttjande och föranleda fängelse i lägst två år och högst åtta år.

Beträffande straffbestämmelsen om sexuellt umgänge med barn uttalade han (s. 32).

I enlighet med kommitténs förslag bör det således vara straffbart att ha sexuellt umgänge med barn under 15 år. Brottsbeteckningen bör lämpligen vara sexuellt umgänge med barn. Den nuvarande strafflatituden fängelse i högst fyra år bör behållas. Någon anledning att ha en särskild bestämmelse för grova fall finns inte. I de fall handlingen är så straffvärd att fyra års fängelse ter sig otillräcklig torde den regelmässigt vara att hänföra till våldtäkt eller grovt sexuellt utnyttjande av ungdom.

Som jag redan tidigare har varit inne på är det inte ovanligt att ungdomar i åldrarna strax under 15 år har sexuellt umgänge med obetydligt äldre motparter. Det är naturligtvis inte meningen att man regelmässigt skall ingripa med straff i sådana fall. Man måste ta hänsyn till att det finns stora skillnader i utvecklingen mellan olika tonåringar och att deras fysiska och psykiska mognad är högst varierande. Den nu gällande regeln om att åtal endast när det är påkallat från allmän synpunkt skall väckas, om det är ringa skillnad i ålder och utveckling mellan gärningsmannen och den mot vilken gärningen har förövats, bör därför behållas.

Incest

Incest straffbeläggs f.n. som sexuellt utnyttjande av underårig (6 kap. 4 § första stycket BrB), grovt sexuellt utnyttjande av underårig (6 kap. 4 § andra stycket BrB), sexuellt umgänge med avkomling (6 kap. 5 § första stycket BrB) och sexuellt umgänge med syskon (6 kap. 5 § andra stycket BrB).

I 1734 års lag var bestämmelserna om incest mycket stränga. Sålunda stadgades dödsstraff för otukt i rakt upp- eller nedstigande led, för otukt i rakt upp- eller nedstigande svägerlag, för otukt mellan syskon samt för otukt mellan ett syskon och ett annat syskons avkomling. Härutöver var incest straffbelagt i ytterligare ett antal

släktled. Dödsstraffen för incest avskaffades genom 1864 års strafflag och en något mildare syn anlades på brotten. Detta hindrade dock inte att straffen för incest fortfarande var mycket stränga. Enligt 18 kap. 1 § SL gällde straffarbete på livstid eller från åtta till tio år för den som övade otukt med yngre släkting i rätt nedstigande led. Dessutom skulle avkomlingen dömas, ursprungligen till straffarbete från sex månader till fyra år men efter en ändring år 1890 till straffarbete i högst fyra år dvs. utan angivet minimistraff. För otukt mellan syskon gällde enligt 18 kap. 3 § SL straffarbete i lägst två och högst sex år och för otukt mellan ett syskon och det andras avkomling (18 kap. 4 § SL) högst straffarbete i två år. Härjämte fanns straffbestämmelser om dels förälders otukt med avkomlings maka och styvförälders otukt med styvbarn eller dess avkomling (18 kap. 2 § SL), dels otukt mellan besvägrade personer (18 kap. 5 § SL). Straffskalan enligt 18 kap. 2 § SL var för föräldern eller styvföräldern straffarbete från sex månader till fyra år och för den yngre fängelse i högst sex månader eller straffarbete i högst två år.

Genom lagstiftning år 1937 sänktes straffskalorna betydligt samtidigt som straffbestämmelsernas tillämpningsområde inskränktes. Sålunda sänktes straffskalorna för incest enligt 18 kap. 1 § SL till, för den äldre straffarbete från ett till sex år och för den yngre straffarbete i högst två år eller fängelse. Vidare sänktes straffet för incest mellan syskon till straffarbete i högst två år eller fängelse. Sexuellt umgänge mellan syskon och syskons avkomling blev straffritt liksom frivilligt sådant umgänge mellan besvägrade personer. För otukt mellan dem av vilken den ene är eller varit gift med den andres släkting i rätt upp- och nedstigande led (18 kap. 2 § SL) blev straffet straffarbete i högst två år eller fängelse. Den nya lagstiftningen innebar också att 18 kap. 1 § SL fick ett nytt andra stycke enligt vilket släkting i rätt uppstigande led som bedrev otukt med den som inte fyllt 15 år, var sinnessjuk eller sinnesslö eller annars förmodade sin avkomling till otukt genom grovt missbruk av

den yngres beroende ställning, straffades med straffarbete från fyra till tio år.

Förarbetena till 1937 års lagstiftning finns i SOU 1935: 68 och prop. 1937:187.

År 1947 avskaffades bestämmelsen i 18 kap. 2 § SL om otukt mellan personer av vilka den ene varit gift med den andres släkting i rakt upp- eller nedstigande led. För fall av bestående äktenskap kvarstod emellertid kriminaliseringen fram till år 1965.

I BrB stadgades direkt om incest ursprungligen endast i 6 kap. 5 §. Incest kunde naturligtvis även förekomma i våldtäktsfall och som andra brott enligt 6 kap. BrB, särskilt då som otukt med barn (6 kap. 3 § BrB) och otukt med ungdom (6 kap. 4 § BrB). För dessa brott var maximistraffen åtta resp. fyra års fängelse.

Straffskalan i 6 kap. 5 § BrB för samlag med eget barn eller avkomling var fängelse i högst två år. För otukt med syskon, som numera avsåg endast helsyskon, var straffet enligt samma paragraf fängelse i högst ett år.

Straffrättskommittén upptog i sitt slutbetänkande bland brotten mot familj ett förslag till stadgande om blodskam. I detta straffbelades, med fängelse i högst två år eller böter, samlag mellan släktingar i rätt upp- och nedstigande led, mellan syskon och mellan dem av vilka den ene är gift med den andres släkting i rätt upp- eller nedstigande led.

Straffrättskommittén uttalade (SOU 1953:14 s. 263 f):

Kommittén har övervägt om icke särskilda straffbestämmelser kunde undvaras beträffande sådana fall av sexuellt umgänge mellan anförvanter som icke omfattas av straffbestämmelserna i förslagets 4 kap. I detta sammanhang har särskilt beaktats att sexuellt umgänge mellan nära anförvanter i det alldeles övervägande antalet fall sker under sådana omständigheter att straffbestämmelserna om frihetskränkande otukt eller otukt med barn eller med

ungdom äro omedelbart tillämpliga. Det är emellertid uppenbart att sexuella förbindelser mellan nära anförvanter i regel utgöra hinder för en sund och naturlig sammanlevnad mellan medlemmarna i en familj eller annan krets av närstående, även om förbindelsen icke äger rum under omständigheter som nyss sagts. Därtill kommer att sådana förbindelser, som i stor utsträckning ingås mellan intellektuellt och moraliskt undermåliga personer, torde medföra särskild risk för att ogynnsamma arvsanlag överföras på avkomlingarna. På grund av det anförda och då sexuella förbindelser mellan nära anförvanter oavsett omständigheterna därvid allmänt uppfattas såsom stötande, har kommittén i förslaget upptagit en straffbestämmelse rörande dylika förbindelser. Det har icke ansetts påkallat att låta bestämmelsen avse andra former av sexuellt umgänge mellan anförvanter än samlag.

I propositionen uttalade departementschefen (prop. 1962:10 s. B 182):

Blodskam torde böra bibehållas såsom en särskild brotts- typ för att giva uttryck åt samhällets ogillande av för- farandet även när det sker fullt frivilligt mellan vuxna rättskapabla personer. Brottsstypen torde emellertid kun- na begränsas till förbindelser mellan släktingar i rätt upp- och nedstigande led eller syskon. När fråga är om förbindelse mellan personer, av vilka den ena är gift med den andras släkting i rätt upp- eller nedstigande led, och något verkligt blodsband alltså ej föreligger torde det få anses tillfyllest med de möjligheter till ingri- pande som beredes genom andra stadganden i förevarande kapitel.

— — —

Vad angår påföljden för brottet vill jag ansluta mig till det av några remissinstanser framförda förslaget att bö- ter bör uteslutas ur skalan. Påföljden bör sålunda sät- tas till fängelse i högst två år.

Både sexualbrottsutredningen och sexualbrottskommittén föreslog att de särskilda bestämmelserna om incest skulle upphävas vilket skulle innebära att frivilliga sexuella förbindelser mellan vuxna släktingar inte längre skulle utgöra brott.

Sexualbrottskommittén uttalade (SOU 1982:61 s. 109 f):

Kommittén har vid flera tillfällen i tidigare avsnitt (- - -) understrukit hur viktigt det är att man inom straffrättens ram med kraft reagerar mot olika typer av sexuella förbindelser inom familjen där en vuxen på skil- da sätt förmår ett barn eller en ungdom till sexuellt um- gänge. Eftersom det i praktiken som regel är fråga om ett

upprepat eller rent av vanemässigt sexuellt umgänge blir normalt den föreslagna bestämmelsen om grovt sexuellt utnyttjande av underårig med en straffskala på två-åtta års fängelse tillämplig. Detta visar hur allvarligt kommittén ser på denna form av sexuella övergrepp inom familjen. Kommittén har också förut påpekat hur angeläget det är att personal, som är verksam inom främst socialtjänsten och skolväsendet uppmärksammar allt som kan tyda på att ett barn är utsatt för sexuellt utnyttjande inom familjen. Slutligen bör erinras om att kommittén också har förutsatt (- - -) att den föreslagna bestämmelsen om sexueellt utnyttjande skall kunna tillämpas i vissa fall av sexuella övergrepp inom familjen, främst då en äldre familjemedlem förmår en yngre familjemedlem - som dock fyllt 18 år - till sexuellt umgänge.

I dagligt tal och i den allmänna debatten används ofta uttrycket incest. Främst torde därmed avses fall av sexuella övergrepp inom familjen mot barn och ungdomar. När man tidigare använt termen incest i samband med att man föreslagit - bl.a. i kommitténs delbetänkande (DsJu 1977:7) - att helt frivilligt sexuellt umgänge mellan vuxna släktingar inte skall straffas, har därför missförstånd uppkommit. Många har antagligen trott att kommittén skulle ha lanserat den barocka tanken att sexuella förbindelser mellan vuxna och barn/ungdomar i en familj skall tillåtas. Detta är en beklaglig missuppfattning.

- - -

Det argument som i dag främst skulle kunna anföras som stöd för att sådana förbindelser faktiskt bör kriminaliseras är av genetisk art. Kommittén har i sitt delbetänkande från år 1977 (DsJu 1977:7 s. 42 ff) närmare utvecklat hur risken för genetiska skador hos barn i förbindelser mellan nära släktingar bedöms bland vetenskapsmännen. Riskbedömningen vad gäller förbindelser mellan helsyskon och föräldrar/barn grundar sig enbart på teoretiska resonemang och är inte empiriskt underbyggt. Risken är teoretiskt större än den statistiska genomsnittsrisken för alla barn, men håller sig dock på en jämförelsevis låg nivå. Det är också så att andra faktorer än nära släktskap leder till ökade risker för genetiska skador hos barn. Kvinnor över fyrtio år löper en statistiskt sett högre risk att föda barn med kromosomskador än vad yngre kvinnor gör. Ett par som fått ett barn med genetiska skador kan konstateras löpa en stark förhöjd risk för genetiska skador hos ytterligare barn. I dessa fall är det helt uppenbart att man inte kan uppställa några straffsanktionerade förbud mot sexuella förbindelser som kan ge upphov till genetiskt skadade barn. Arvsbiologiska hänsyn innefattar alltså inte något hållbart argument för att behålla nuvarande regler i 6 kap. 5 § BrB.

Kommittén föreslår därför att bestämmelsen om otukt med avkomling och otukt med syskon upphävs.

Vid 1984-års lagstiftning behölls incestbestämmelserna. I propositionen motiverades detta på följande sätt (prop.

1983/84:105 s. 33 f).

Kommitténs motivering för förslaget att upphäva incestparagrafen är i korthet att övriga bestämmelser ger tillräckligt skydd för straffvärda sexuella förbindelser inom familjen, nämligen sådana fall där den ena parten är underårig eller där ett beroendeförhållande har missbrukats. Frivilliga sexuella förbindelser mellan vuxna personer bör enligt kommittén inte bestraffas även om parterna är nära släkt.

Förslaget har fått ett i huvudsak mycket negativt mottagande av remissinstanserna. Några instanser, bland dem företrädare för universiteten, några politiska kvinno- och ungdomsförbund liksom ett par åklagarmyndigheter och Svenska läkaresällskap, har emellertid i princip godtagit förslaget.

De argument som har framförts mot kommitténs förslag är i huvudsak följande. En avkriminalisering av incest anses sakna stöd i det allmänna rättsmedvetandet. Etiska liksom sannolikt också arvsbiologiska skäl sägs tala mot en sådan förändring. Om incest blir tillåtet, har ifrågasatts om inte också vissa familjerättsliga regler borde ändras. Slopas förbudet mot incest för vuxna, kan detta undergräva en allmänt omfattad tabuföreställning och därigenom medföra att antalet incestuösa förbindelser även med unga personer ökar. Vad gäller förhållandet mellan föräldrar och barn har slutligen pekats på att barn även efter det att det har fyllt 18 år ofta står i ett starkt beroendeförhållande till sina föräldrar.

— — —
Själv vill jag först hänvisa till att jag i det föregående har föreslagit ett kategoriskt förbud mot att ha sexuellt umgänge med egen avkomling som inte fyllt 18 år. Om mitt förslag godtas, kommer ett sådant brott att bestraffas som sexuell utnyttjande av ungdom, som har en strängare straffskala än den nuvarande incestparagrafen.

När det gäller frivilliga förbindelser mellan vuxna kan man kanske ha en viss förståelse för de resonemang som ligger till grund för kommitténs förslag. Erfarenheten visar att det kan komma upp fall i praktiken - särskilt om kontrahenterna är vuxna syskon - då det kan diskuteras om en lagföring är nödvändig. Vid en samlad bedömning finner jag emellertid att åtminstone en del av de skäl som har framförts till stöd för att behålla nuvarande ordning väger långt tyngre. Enligt min mening bör den nuvarande kriminaliseringen behållas.

7 § andra stycket Sexuellt ofredande

Sexuellt ofredande enligt 7 kap. 7 § andra stycket dvs. främst s.k. blottande kan härledas från strafflagens be-

stämmelse i 18 kap. 13 §. Straffet här var ursprungligen böter eller fängelse i högst sex månader. År 1911 ändrades det till böter eller fängelse. Vid brottsbalksreformen blev straffskalan böter eller fängelse i högst ett år och brottet fick benämningen otuktigt beteende.

Straffrättskommittén uttalade beträffande blottande (SOU 1953:14 s. 249 f).

Kravet på att gärningen skall ha väckt allmän förargelse innebär att den skall ha haft en viss grad av offentlighet; det är i allmänhet icke tillräckligt att gärningen sker inför en enda person. Denna begränsning av straffbarheten försvårar möjligheten att inskrida mot personer med onormala böjelser och underkasta dem den kriminalpolitiska behandling vartill förhållandena kunna föranleda. Kommittén har ansett det tillräckligt för straffbarhet att gärningen är ägnad att kränka annan. Härigenom blir det möjligt att inskrida exempelvis mot en exhibitionist som betett sig sedlighetssårande inför en enda person. Ett särskilt skäl för att öka möjligheterna att ingripa mot de personer varom här är fråga är, att de stundom visat sig kunna under andra situationer begå andra och svårare sexualbrott, såsom våldtäkt eller förgripelser mot barn. I detta sammanhang må erinras om att psykiatrisk undersökning ofta kan vara påkallad beträffande dem som lagföras för otuktigt beteende, även om brottet i det aktuella fallet är av relativt lindrig natur.

Både sexualbrottsutredningen och sexualbrottskommittén föreslog att bestämmelsen om blottande och annat sedlighetssårande handlande skulle upphävas. Sexualbrottskommittén uttalade (SOU 1982:61 s. 108).

Enligt det material som undersöktes av sexualbrottsutredningen är det sällsynt att exhibitionister senare gör sig skyldiga till allvarliga sexualbrott. De möjligheter till anhållande och häktning den nuvarande straffskalan för otuktigt beteende medger och de möjligheter till grundlig personutredning som under sådana förhållanden kan äga rum saknar därför betydelse annat än rent undantagsvis. Frihetsberövanden i samband med utredning angående otuktigt beteende torde inte heller förekomma i dag och straffet för otuktigt beteende bestäms så gott som alltid till böter.

Sådana handlingar som avses i 6 § andra stycket är i allmänhet oskadliga för den vuxne person som utsätts därför. När handlingen riktar sig mot en vuxen person kan det knappast upplevas som något annat än ett visst irritationsmoment och i sexuellt avseende som harmlöst. Härtill

kommer att förfarandet inte blir helt straffritt om 6 kap. 6 § andra stycket BrB upphävs. Ofta företas nämligen gärningen på ett sådant sätt och i sådana sammanhang att den är att bedöma som förargelseväckande beteende (16 kap. 16 § BrB). I vissa andra fall kan gärningen förövas på ett sådant sätt att den är att bedöma som ofredande (4 kap. 7 § BrB) med ett straffmaximum på sex månaders fängelse.

I vad gäller övriga gärningar som för närvarande straffas som otuktigt beteende saknas skäl att behandla dem som en särskild brottstyp. Sexualbrottskommittén föreslår sålunda att bestämmelsen om blottande och annat sedlighetssårande handlande upphävs utan att ersättas av annan bestämmelse än den som behandlas under avsnittet angående sexuella kränkningar av barn.

Bestämmelsen om blottande behölls emellertid vid 1984 års lagstiftning. Departementschefen uttalade i propositionen (prop. 1983/84:105 s. 35 f).

Även blottande och liknande anstötliga handlingar bör givetvis vara straffbara när de riktar sig mot barn. Frågan om sådana handlingar alltså bör vara straffbelagda då de riktar sig mot vuxna är mera tveksam. Som skäl för att upphäva nu gällande kriminalisering i denna del kan med sexualbrottskommittén anföras att handlingar av aktuellt slag som regel kan bestraffas som förargelseväckande beteende (16 kap. 16 § BrB) eller ofredande (4 kap. 7 § BrB).

Många remissinstanser, främst kvinnoorganisationerna, har emellertid framhållit att blottande ofta upplevs som synnerligen obehagligt och är ägnat att skrämja inte bara barn utan också kvinnor som blir utsatta för det. RÅ har framhållit att det är viktigt att dylika beteenden registreras som sexualbrott för att, i den mån så erfordras, utgöra spaningsmaterial vid grövre sexuella övergrepp.

Om man i enlighet med kommittéförslaget skulle hänföra en stor grupp av de här aktuella gärningarna under bestämmelsen om förargelseväckande beteende, skulle detta i viss mån innebära en återgång till den ordning som gällde före ikraftträdandet av brottsbalken. När kriminaliseringen genom brottsbalken fick sin nuvarande utformning, åberopades bl.a. intresset av att vid behov kunna underkasta gärningsmännen behandling. Härvid pekades särskilt på risken för att de stundom skulle kunna tänkas göra sig skyldiga till allvarigare sexualbrott. De undersökningar på området som sexualbrottsutredningen har redovisat (se SOU 1976:9 s. 71-72) ger visserligen vid handen att dessa synpunkter var något överdrivna; s.k. blottare är som regel ofarliga.

Helt har dock som jag ser det knappast synpunkterna förlorat sin giltighet. Med hänvisning till det anförda och till vad som har anförts under remissbehandlingen anser

jag tillräckliga skäl saknas att ändra den nuvarande kriminaliseringen i denna del.

8 och 9 §§ Koppleri och grovt koppleri

I strafflagen upptogs bestämmelser om koppleribrott i 18 kap. 11 och 12 §§. Dessa lagrum fick i princip sin senaste lydelse genom lagstiftning år 1918, vilken grundades på den s.k. reglementeringskommitténs förslag av år 1910 angående åtgärder för motarbetande av de smittosamma könssjukdomarnas spridning. I 18 kap. 11 § första stycket SL stadgades, efter år 1918, ansvar för den som vanemässigt eller för att därmed bereda sig vinning förledde till, förmedlade eller på annat sätt främjade otukt mellan andra. Brottet benämndes koppleri. I andra stycket av samma paragraf behandlades s.k. sutenörskap. Enligt detta lagrum inträdde ansvar för den som, utan att ha gjort sig skyldig till förfarande enligt första stycket, för egen vinning stadigvarande utnyttjade annans otuktiga levnadssätt. Påföljden enligt 18 kap. 11 § SL var straffarbete i högst fyra år eller fängelse i högst sex månader. I 18 kap. 12 § SL behandlades ett särskilt fall av främjande av otukt mellan andra, även om gärningen varken skett vanemässigt eller för att bereda gärningsmannen vinning. Stadgandet var tillämpligt på föräldrar, lärare eller andra som till otukt med annan förledde barn eller dem som var ställda under deras lydnad eller uppsikt. Påföljden var normalt straffarbete från två till sex år men kunde, efter 1918 års ändringar, vid synnerligen mildrande omständigheter nedsättas till straffarbete i sex månader eller till fängelse.

Vid brottsbalksreformen blev straffskalan för koppleri fängelse i högst fyra år och för grovt koppleri fängelse i lägst två år och högst sex år. Dessutom fanns i BrB ursprungligen ett särskilt brott, benämnt främjande av otukt, som avsåg den som för att bereda sig särskild vinning främjande tillfällig könsförbindelse mellan andra. Straffet var böter eller fängelse i högst sex månader.

Straffrättskommittén föreslog att för koppleri skulle dömas till fängelse i högst fyra år. Någon grov form av brottet fanns inte i straffrättskommitténs förslag utan denna tillkom vid departementsbehandlingen. Härom uttalade departementschefen (prop. 1962:10 s. B 189):

Den latitud för påföljden som upptagits i kommittéföreläggelsen, fängelse i högst fyra år, synes något för snäv. Möjlighet att ådöma längre tids fängelse än fyra år bör föreligga i grova fall, exempelvis då gärningsmannen särskilt brutalt och hänsynslöst utnyttjat sitt offer eller då han i större omfattning främjat otuktigt levnadssätt. För nu avsedda och liknande grova fall torde böra stadgas en särskild latitud, upptagande fängelse i lägst två och högst sex år.

Sexualbrottsutredningen föreslog att den särskilda straffskalan för grovt koppleri skulle tas bort. Utredningen anförde följande (SOU 1976:9 s. 127).

Straffskalan för koppleri bör vara densamma som nu, fängelse lägst en månad och högst fyra år. Vad därefter angår frågan om den nuvarande bestämmelsen om grovt koppleri bör behållas får sexualbrottsutredningen anföra följande. Av kriminalstatistiken framgår att domstol under åren 1965-1971 endast kan ha dömt en enda person till längre frihetsstraff än fängelse 25 månader för grovt koppleri. Även om man ansett grovt brott föreligga har man sålunda vid straffmätningen hållit sig inom straffskalan för normalbrottet. För tiden därefter känner sexualbrottsutredningen till ett enda fall där man överskridit nämnda straffskala och dömt till fem års fängelse. Gärningsmannen dömdes emellertid dessutom för grov utpressning, misshandel m.m. Straffskalan för grovt koppleri synes därför inte svara mot ett reellt behov av straffrättsliga ingripanden. Utformningen av bestämmelsen har däremot medverkat till en ojämn straffutmätning i den praktiska rättstillämpningen. Tämligen likvärdiga handlingar har bedömts olika. I bestämmelsen anges om gärningsmannen främjat otuktigt levnadssätt i stor omfattning eller hänsynslöst utnyttjat annan. Domstolen har ibland endast konstaterat att rätt många kvinnor varit inblandade under en inte alltför kort tidsperiod och därmed bedömt brottet som grovt. I andra likartade fall har domstolen beaktat att kvinnorna av allt att döma behandlats väl och varit nöjda med det sätt som verksamheten bedrivits på. Fängelsestraffet har då bestämts till tid väsentligt underskridande minimistraffet för grovt koppleri. Sexualbrottsutredningen anser att bestämmelsen om grovt koppleri bör upphävas. Vidare anser utredningen att den kanske viktigaste omständigheten vid bestämmandet av straff för koppleri är förhållandet mellan gärningsmannen och den eller de prostituerade som är inblandade. Är förhållandet gott talar

detta, om frihetsberövande påföljd anses erforderlig, för ett kort fängelsestraff även i fall då många kvinnor är inblandade.

Sexualbrottskommittén ansåg däremot att det inte fanns någon anledning att ändra på straffskalorna för koppleri-brotten. 1984 års lagstiftning innebar också oförändrade straffskalor.

Det särskilda brottet främjande av otukt avskaffades fr.o.m. den 1 juli 1984. Bestämmelsen ansågs bygga på ett föråldrat synsätt.

10 § Förförelse av ungdom

Brottet förförelse av ungdom tillskapades vid brottsbalksreformen på förslag av lagrådet. Ursprungligen gällde en högre åldersgräns, 21 år, om det rörde sig om homosexuell förbindelse.

Sexualbrottsutredningen föreslog att bestämmelsen om förförelse av ungdom skulle upphävas. Utredningen anförde bl.a. (SOU 1976:9 s. 131) följande.

Koppleribestämmelsen ger skydd mot att ungdom utnyttjas i prostitution. Det bör också erinras om de möjligheter som barnavårdslagen ger att ingripa för att få till stånd en ändring i en ung prostituerads levnadssätt. Det kan nämnas att i den danska straffeloven infördes 1961 en bestämmelse med samma innebörd som stadgandet om förförelse av ungdom. Denna upphävdes dock redan 1965. Slutligen kan tilläggas att riksåklagaren redan 1969 uttalade sig för ett avskaffande av bestämmelsen.

Sexualbrottsutredningen anser att bestämmelsen om förförelse av ungdom bör upphävas.

Behandlingen av bestämmelsen vid 1984-års lagstiftning var mycket knapphändig.

1.5 8 kap. Om brott mot familj

1 § Tvegifte

I strafflagen fanns bestämmelser om tvegifte ursprungligen i 17 kap. 4-6 §§ men efter en lagändring år 1942 i 17 kap. 1-3 §§. Straffet för tvegifte var olika beroende på de inblandade personernas familjeställning. Om gift man eller kvinna ingick nytt äktenskap med ogift person gällde en straffskala med straffarbete i lägst sex månader och högst fyra år. Om både mannen och kvinnan var gifta skulle dömas till straffarbete i lägst två och högst sex år. Ogift person som ingick äktenskap med den han visste var gift skulle dömas till straffarbete i högst två år.

Genom lagstiftning år 1942 (prop. 1942:4) förenklades bestämmelserna om tvegifte samtidigt som de samlades i en enda paragraf (17 kap. 1 § SL). Straffskalan sänktes och blev för gift man eller kvinna som ingick nytt äktenskap straffarbete i högst fyra år eller fängelse och för ogift som ingick äktenskap med gift person straffarbete i högst två år eller fängelse. Den enda kommentaren beträffande den nya straffskalan i propositionen kommer från lagrådet på vars inrådan den särskilda straffskalan för ogifta personer infördes. Lagrådet uttalade (prop. 1942:4 s. 189):

I de fall, då brott som avses i paragrafen står i samband med underlåtenhet att förskaffa sig kännedom om huruvida ett tidigare äktenskap upphört, åvilar ansvaret därför på ett helt annat sätt den gifte än den, med vilken han ingår nytt äktenskap. Ingående av tvegifte innefattar ock ett trohetsbrott mot den giftes make och är ofta nog förenat med ett vilseledande av den andra kontrahenten. Det torde fördens skull vara befogat att bibehålla olika straffskalor för gift och ogift person. Något skäl att höja straffmaximum för den ogifte synes ej heller föreligga. På grund härav hemställer lagrådet, att andra punkten i paragrafen överföres till nytt stycke och erhåller den lydelsen att, om ogift ingår äktenskap med den som är gift, dömes till straffarbete i högst två år eller fängelse.

Vid brottsbalksreformen sänktes straffskalorna på nytt. Dels sänktes maximistraftet till fängelse i två år, dels infördes möjlighet att döma till böter.

Straffrättskommittén uttalade (SOU 1953:14 s. 256):

I motsats till vad nu gäller kan det enligt förslaget bli möjligt att för tvegifte döma till böter. Detta har ansetts befogat med hänsyn till att sådant brott stundom kan böra uppfattas såsom en ganska lindrig förseelse - makarna ha t.ex. sedan lång tid saknat all förbindelse med varandra.

Ehuru straffskalan enligt förslaget är gemensam för den giftes och den ogiftes brott, kan det ofta vara befogat att bedöma det förra brottet strängare än det senare. Så är i allmänhet fallet om brottet står i samband med underlåtenhet att undersöka om ett tidigare äktenskap upphört. Det bör också beaktas att den som ingår nytt äktenskap oaktat att han redan är gift därigenom gör sig skyldig till ett trohetsbrott mot sin make i det tidigare giftet. Brottet kan även vara förenat med ett vilseledande av den med vilken det nya äktenskapet ingås. Dessa och liknande omständigheter torde utan särskilt stadgande kunna beaktas vid straffmätningen i det särskilda fallet inom ramen för den föreslagna gemensamma straffskalan. Det kan i detta sammanhang erinras om att för den som i försäkran enligt 3 kap. 2 § 7 mom. giftermålsbalken förtiger ett tidigare ingånget äktenskap, den i förslagets 13 kap. 10 § upptagna straffbestämmelsen om osann försäkran blir tillämplig med påföljd att straff utdömes för såväl tvegifte som osann försäkran enligt vanliga regler om sammanträffande av brott.

Departementschefen uttalade (prop. 1962:10 s. B 231):

Tvegifte är en gärningstyp som i äldre tid bedömdes mycket strängt. Detta bedömande sammanhängde med den religiöst betingade uppfattningen om äktenskapet såsom ett ouplösligt förbund. Numera har man en liberalare syn på denna fråga, och äktenskapslagstiftningen i vårt land hindrar ej upplösning av ett äktenskap som på grund av inbördes söndring mellan makarna ej har förutsättningar att tjäna som grundval för sammanlevnad och familjebildning. Under sådana förhållanden har tvegifte blivit en företeelse som man i praktiken sällan behöver räkna med. Det försvåras dessutom genom den kontroll i form av lysning m.m. som äger rum i samband med äktenskaps ingående. Då tvegifte i enstaka fall förekommer torde det ofta sammanhånga med att komplikationer uppkommit till följd av att parterna i det bestående äktenskapet eller den ena av dem har anknytning till ett främmande land. Med hänsyn till den oklarhet, som kan råda om erkännande i ett land av äktenskaps ingående eller upplösning i annat land, bör

endast uppsåtligt tvegifte anses som brott. Ett misstag att det tidigare äktenskapet upphört bör, såsom kommitén anført, fritaga från ansvar, oavsett om misstaget kan anses ursäktligt eller ej.

Enligt nutida betraktelsesätt bör tvegifte såsom självständig gärningstyp - ofta torde samtidigt jämväl annan brottslighet föreligga - närmast anses såsom ett brott mot god ordning.

2 § Förvanskande av familjeställning

Om förvanskande av familjeställning fanns bestämmelser ursprungligen i 22 kap. 7 och 9 §§ SL. För den som genom antagande av falskt namn eller stånd berett sig arv eller andra familjerättigheter stadgades i 22 kap. 7 § SL fängelse eller straffarbete i lägst sex månader och högst två år. Om omständigheterna var synnerligen försvårande kunde tiden för straffarbetet höjas till fyra år. För understickande eller förbytande av barn var straffet enligt 22 kap. 2 § SL straffarbete i lägst två och högst åtta år. Var omständigheterna synnerligen mildrande kunde straffet sättas ned till fängelse i sex månader.

Genom 1942 års ändringar överfördes bestämmelserna i 22 kap. 7 och 9 §§ SL till 17 kap. 4 och 5 §§ SL. Straffskallorna ändrades på så sätt att för båda brotten stadgades straffarbete i högst sex år eller fängelse. Lagrådet uttalade beträffande understickande eller förbytande av barn (17 kap. 5 § SL), för vilket brott ursprungligen föreslagits endast straffarbete i straffskalan, följande (prop. 1942:4 s. 189).

Brott som här avses äro i allmänhet av svår beskaffenhet. Det kan dock i fråga om understickande av barn tänkas förekomma fall, där varken vinning eller skada åsyftas utan brottet förestavas av sådana personliga skäl som låta detsamma framstå såsom jämförelsevis lindrigt. Lagrådet vill därför ifrågasätta, huruvida icke fängelse bör bibehållas i straffskalan.

Vid brottsbalksreformen slogs de båda stadgandena i 17 kap. 4 och 5 §§ SL samman till brottet förvanskande av

familjeställning. Straffskalan mildrades betydligt; maximum sänktes till fängelse i två år och som nytt minimistraff infördes böter.

Straffrättskommittén uttalade (SOU 1953:14 s. 261):

Straffskalan är enligt förslaget densamma som vid tvegifte och olaga giftemål, dvs. fängelse i högst två år eller böter. I jämförelse med de gällande straffskalorna i SL 17:4 och 5 innebär förslaget sålunda en avsevärd mildring. Vid grova fall av förvanskande av familjeställning torde emellertid omständigheterna ofta vara sådana att gärningen skall bedömas jämväl som bedrägeri.

Departementschefen ansåg att något praktiskt behov av att särskilt kriminalisera förvanskande av familjeställning inte fanns och föreslog i lagrådsremissen år 1958 att brottstypen skulle utgå. På lagrådets inrådan fick brottet emellertid ingå i balken. Något uttalande i straffvärdefrågan gjordes inte i propositionen.

3 § Egenmäktighet med barn

Egenmäktighet med barn motsvaras av den tidigare bestämmelsen i 15 kap. 8 § SL. Denna, som infördes år 1942, ersatte i sin tur 10 kap. 20 § SL i detta lagrumms äldre lydelse.

I 10 kap. 20 § SL stadgades böter eller fängelse i högst sex månader för den som griper "Konungens befallningshavande i ämbetet, i ty att han pantar något till sig eller egenmäktigt skiljer annan vid det han innehaver eller eljest själv tager sig rätt". Vid ändringarna av förmögenhetsbrotten år 1942 upphävdes detta lagrum och bestämmelsen om egenmäktighet med barn "för att själv taga sig rätt eller eljest utan argt uppsåt" sattes in som en ny paragraf (8a) i 15 kap. SL. Straffskalan bestämdes till högst straffarbete i två år för att inte "alltför stor spänning" skulle uppstå i förhållande till de primära bestämmelserna i 15 kap. 6 § SL om bortförande ur riket av barn och i 15 kap. 8 § SL om bortförande inom

riket av barn som alltså förutsatte att gärningen ej skedde för att gärningsmannen själv skulle ta sig rätt eller att denne hade argt uppsåt. För dessa brott var straffmaximum sex resp. åtta års straffarbete.

Vid överförandet av brottet till BrB bestämdes straffskalan till böter eller fängelse i högst sex månader. Straffrättskommittén föreslog att maximistraffet skulle bestämmas till fängelse i två år vilket departementschefen ursprungligen godtog. Det var efter lagrådets lakoniska påpekande att "straffet synes kunna bestämmas till böter eller fängelse i högst 6 månader" som maximistraffet sattes ned.

År 1983 ändrades straffbestämmelsen för egenmäktighet med barn genom att en särskild straffskala, fängelse i högst två år, infördes för grovt brott. Departementschefen uttalade (prop. 1982/83:165 s. 22):

Ett under senare tid tilltagande problem är det slag av egenmäktighet med barn som består i att en förälder obehörigen tar med sig sitt barn till ett annat land i avsikt att stanna där och hålla barnet undan från dess vårdnadshavare. Om barnet i det nya landet hålls undagömt på ett för dess vård onaturligt sätt, torde ansvar kunna utdömas för olaga frihetsberövande (se prop. 1962: 10 B s. 419 ff), och straffet är då fängelse i lägst ett och högst tio år. I andra fall gäller enbart straffskalan för egenmäktighet med barn, dvs. böter eller fängelse i högst sex månader.

Även om barnet i det nya landet inte hålls undagömt på ett för dess vård onaturligt sätt, är det givet att det kan bli en chockartad upplevelse för barnet att hastigt ryckas upp från sin invanda miljö och tvingas att leva i ett främmande land utan att veta om det någonsin kommer att få träffa sin andra förälder. För sådana och andra liknande fall där brottet är att anse som grovt bör straffskalan för egenmäktighet med barn höjas till fängelse i högst två år.

2 Förmögenhetsbrotten

2.1 9 kap. Om stöld, rån och andra tillgreppsbrott

1, 2 och 4 §§ Stöld, snatteri och grov stöld

Enligt äldre rätt (20 kap. 1 § SL) skulle för stöld straffas "var, som stjäl gods eller penningar över femton riksdaler". Det utsatta straffet var straffarbete i högst sex månader. Var värdet av det tillgripna femton riksdaler eller mindre skulle i princip dömas för snatteri till böter högst etthundra riksdaler eller fängelse i högst sex månader.

Strafflagen upptog ursprungligen ett flertal bestämmelser som innebar att ett stöldbrott skulle bestraffas strängare än det "enkla" brottet. Varje sådan bestämmelse omfattade ett flertal fall. Efter år 1910 återstod endast en kvalifikationsgrad vilken emellertid omfattade tio olika fall av kvalificerad stöld. Dessa var stöld i kyrka, poststöld, fickstöld, inbrottsstöld, stöld nattetid i bebott hus, stöld gränsande till rån, kreaturstöld, stöld i strandat eller eljest förolyckat fartyg, stöld från nödställd och stöld av gift eller sprängämne i syfte att skada annan eller annans egendom. Straffskalan var här straffarbete i högst fyra år.

Utöver de i straffstadgandena angivna straffskalorna fanns särskilda skalor för återfall i stöld och för flerfaldig stöldbrottslighet. Det absoluta maximistraffet för stöld var straffarbete på livstid (20 kap. 11 § SL).

År 1937 genomfördes en reform beträffande straffsatserna för vissa förmögenhetsbrott. Reformen innebar att man sänkte de särskilda straffskalorna för återfall i stöld och mildrade bestämmelserna om förhöjt straff för flerfaldig brottslighet. Samtidigt genomförde man en höjning av straffet för förskingring. Syftet var att i fråga om maximistraffen likställa stöld, bedrägeri och förskingring.

I propositionen till 1937 års ändringar sammanfattade departementschefen (prop. 1937:187 s. 96) motiveringen till ändringarna, vilka föreslagits i en promemoria år 1935 (SOU 1935:68), på följande sätt:

De sakkunniga ha i sin motivering till de föreslagna straffnedsättningarna erinrat att de mycket höga straff som vore stadgade för stöld hade sin historiska förklaring däri, att brottet av ålder ansetts synnerligen nesligt, ävensom att en mera rationell grund för en sträng bestraffning av itererad tjuvnad varit att finna i behovet av att kunna effektivt oskadliggöra de oförbättrliga återfallsförbrytare, som förekomme oftare vid detta brott än vid något annat. Emellertid ha de sakkunniga framhållit att dessa skäl numera ej ägde någon avgörande betydelse samt ha till stöd härför åberopat, dels att sedan förmögenhetsbrott av annat slag än tjuvnad nu blivit vanligare och på grund av sina ofta i vidare kretsar kännbara ekonomiska verkningar påkallat en allt större uppmärksamhet, ett tjuvnadsbrott av genomsnittlig svårhetsgrad för den allmänna uppfattningen knappast torde framstå såsom mera straffvärt än andra lukrativa förmögenhetsbrott av sådan beskaffenhet, dels ock att behovet av effektiv reaktion mot yrkesmässiga eller eljest utpräglat kroniska tjuvar numera i vår, liksom i annan modern strafflagstiftning, vore tillgodosett genom bestämmelser om internering såsom skyddsåtgärd. Hinder föreläge alltså ej för en anpassning av tjuvnadsstraffen efter nuvarande uppfattning om brottets svårhetsgrad. De sakkunniga ha därefter företagit en jämförelse mellan tjuvnads- och förskingringsbrottens svårhetsgrad och ha därvid kommit till det resultatet att i fråga om straffmaxima likställighet borde råda mellan tjuvnad och förskingring — — —

Departementschefen godtog vad de sakkunniga åberopat. Han var emellertid inte beredd att framlägga förslagen om inte samtidigt förutsättningarna för tillgripande av internering mildrades. Han anförde (s. 98):

I detta sammanhang må därjämte framhållas, att då det i ett yttrande göres gällande att de föreslagna nedsättningarna av maxima komma att medföra en genomgående sänkning vid utmätandet av straffen för ifrågavarande brott, en sådan sänkning enligt min mening icke blott låter sig väl förena med den nutida uppfattningen om brottets svårhetsgrad utan även framstår såsom önskvärd därför att den kan förväntas öka domstolarnas benägenhet att, då fråga är om kroniska förbrytare, inskrida mot deras samhällsfarlighet icke med ett långvarigt frihetsstraff, som med hänsyn till det konkreta brottets ringhet kanske framstår såsom stötande, utan med internering. Erinras må att man i den nya danska

strafflagen väsentligt nedsatt maximistrafken för tjuvnadsbrott just för att förmå domstolarna till att i större utsträckning använda frihetsberövande på relativt obestämd tid mot återfallsförbrytare.

En genomgripande förändring av förmögenhetsbrotten ägde rum år 1942 på förslag av straffrättskommittén (SOU 1940:20). Man införde då den lagtext som (i stort sett) fortfarande gäller. I straffrättskommitténs förslag var de särskilda reglerna om strängare straffskalor för återfall i stöld och för flerfaldig stöldbrottslighet borttagna. Kommittén föreslog ett gemensamt maximistraff på sex års fängelse för stöld och de övriga centrala förmögenhetsbrotten (bedrägeri, förskingring och galdenärsbrott).

Kommittén anförde (SOU 1940:20 s. 70):

Att kommittén satt straffmaximum så högt som till sex år beror framför allt på önskan att skapa möjligheter till ett verkligt allvarligt ingripande mot storbedragare och andra grova brottslingar inom affärslivet, vilka i regel hava möjlighet såväl att bedöma sina handlingars innebörd som att förskaffa sig sitt uppehälle på hederligt sätt. Ett annat skäl har varit, att ny lagstiftning om villkorlig frigivning kan väntas komma att göra den effektiva strafftiden vida kortare än den ådömda (se SOU 1938:25). Slutligen må framhållas, att den norska straffelovkomiteen föreslår sex års straffmaximum för grova fall av stöld, bedrägeri, förskingring och galdenärsbrott.

Förmögenhetsbrotten överfördes i stort sett oförändrade till BrB. En skillnad var emellertid att ett särskilt minimistraff på sex månaders fängelse infördes för grov stöld (liksom för grovt bedrägeri och grov förskingring).

Straffrättskommittén yttrade i förslaget till brottsbalk (SOU 1953:14 s. 265):

Enligt kommitténs mening böra hithörande gärningar i regel icke rubriceras som grova brott, därest omständigheterna vid brotten äro sådana att frihetsstraff under kortare tid än sex månader anses böra följa å brotten. I lagskipningen har emellertid yppats en be-

nägenhet att rubricera brotten såsom grova så snart någon omständighet föreligger som enligt de i lagbestämmelserna angivna exemplen typiskt sett bör föranleda till sådant bedömande, även om det aktuella brottet med hänsyn till samtliga omständigheter ingalunda kan anses som grovt och straffet följaktligen icke bör sättas högre än till några månaders straffarbete. För att motverka en dylik lagtillämpning, varigenom brottsbenämningen mister sitt värde som uttryck för brottets svårhetsgrad, föreslås att straffminimum för de nämnda grova brotten sättes till fängelse i sex månader. Ansas lägre straff än fängelse i sex månader böra följa å brottet, skall sålunda stadgandet om grovt brott i regel icke tillämpas. Någon gång kunna möjligen omständigheterna vara sådana att brottet bör rubriceras som grovt, ehuru lägre straff än fängelse i sex månader ändock finnes böra utdömas. För dessa undantagsfall torde få tillämpas de allmänna bestämmelserna om straffnedsättning i vissa fall, om vilka förslag framlägges av strafflagberedningen.

Bestämmelsen om grov stöld ändrades senast år 1975. Enligt lydelsen före 1975 skulle vid bedömandet av om stöldbrottet var grovt särskilt beaktas om det förövats medelst inbrott eller avsett sak som någon bar på sig, om gärningsmannen varit försedd med vapen, sprängämne eller annat dylikt hjälpmedel eller om gärningen eljest varit av särskilt farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada. Ändringen innebar att rekvisitet "inbrott" togs bort som kvalifikationsgrund och ersattes med rekvisitet "särskilt hänsynslös art".

Departementschefen anförde i propositionen (prop. 1975/76:42 s. 53 ff) bl.a. följande.

Inbrott som kvalifikationsgrund har också motiverats av intresset att söka skapa ett förstärkt skydd för sådan egendom som på grund av sina egenskaper, främst då värdet, eller av annan anledning framstår som så betydelsefull för ägaren att den i allmänhet förvaras under lås. Flera skäl talar emellertid för att ett sådant skyddsintresse om än fortfarande betydelsefullt likväl inte längre kan tillmätas samma tyngd som tidigare. Av stor betydelse i detta sammanhang är bl.a. den allmänna ekonomiska utvecklingen och inte minst de ökade möjligheterna att skydda sig mot förluster av ekonomisk art som utbyggnaden av försäkringsverksamheten har medfört. Visserligen medför inträffade försäkringsfall på sikt en belastning för såväl kollektivet av försäkringstagare som enskilda försäkringstagare

i form av höjda premier och skärpta försäkringsvillkor. Trots detta synes den uppfattningen ha blivit allt mer allmänt accepterad att det skydd som samhället i första hand bör upprätthålla genom strafflagstiftningen i högre grad än tidigare bör ta sikte på andra kränkningar än dem som riktats mot intressen av ekonomisk natur. Sammanfattningsvis kan konstateras att den kritik, som riktats mot att tillgrepp genom inbrott nästan undantagslöst bedöms som grov stöld, är befogad. En sådan utveckling har som tidigare nämnts inte heller varit avsedd och kan inte motiveras av en ändrad syn på inbrottsstöldernas relativa straffvärde. Skäl föreligger därför att söka minska betydelsen av inbrott som självständig kvalifikationsgrund för att ett tillgrepps-brott skall bedömas som grov stöld.

— — —

Lagändringen bör markera en viss förskjutning av skyddsintresset. Vid beaktande av de försvårande omständigheter som skall kunna leda till att en stöld bedöms som grov bör hänsyn sålunda tas till det förhållandet att medborgarnas krav på skydd vid kränkningar av olika slag numera är mindre fokuserat på de rent ekonomiska intressena än under gångna tider. Den personliga integriteten och tryggheten mot störningar av vad som räknas till hemfriden har allt mer kommit i förgrunden. Det framstår därför som naturligt att tonvikten i förevarande sammanhang i mindre mån läggs på tillvägagångssättet som sådant än på det obehag och lidande ett hänsynslöst tillvägagångssätt vid stölden medför.

3 § Bodräkt

Före år 1942 fanns en bestämmelse om bodräkt i 22 kap. 20 § SL. Denna omfattade även fall av förskingring från närstående. Straffet var böter till högst dubbla värdet av brottsföremålet. Vid synnerligen försvårande omständigheter fick dömas till fängelse i högst ett år.

Straffrättskommittén föreslog i delbetänkandet angående förmögenhetsbrotten att bodräkt skulle behållas såsom privilegiering vid stöldbrott och att straffskalan skulle vara fängelse eller böter. Straffrättskommittén uttalade (SOU 1940:20 s. 102):

Om sålunda en bodräktsprivilegiation är obehövlig vid andra brott än stöld, synes däremot en sådan privilegiation vid stöld vara av värde. Själva namnet bodräkt framträder härvid såsom betydelsefullt; det är icke lämpligt att beteckna hithörande fall såsom stöld eller

snatteri. Kommittén har därför i förevarande paragraf upptagit en bestämmelse om bodräkt såsom ett särskilt fall av privilegierad stöld.

I slutbetänkandet år 1953 föreslog straffrättskommittén att straffskalan för bodräkt skulle vara böter eller fängelse i högst sex månader. Detta var också departementschefens förslag i första lagrådsremissen. Lagrådet (majoriteten) anförde emellertid (prop. 1962:10 s. B 444):

I förslaget har straffmaximum, som i gällande lag är fängelse i två år, upptagits till sex månaders fängelse. Vi anse att en höjning till ett år är påkallad, så att nödigt utrymme erhålles att döma för bodräkt och det ej blir nödvändigt att enligt 4 § döma för grov stöld, när straffet anses böra överstiga sex månaders fängelse.

Departementschefen godtog den av lagrådet föreslagna höjningen av maximistraffet.

5 och 6 §§ Rån och grovt rån

Bestämmelserna om vad som skall hänföras till rån har inte undergått särskilt stora förändringar sedan 1800-talet. I strafflagen fanns i 21 kap. 1 § bestämmelser rörande stöldfallet, i 21 kap. 5 § rörande utpressningsfallet och i 21 kap. 4 § rörande motvärnsfallet. Straffskalan för normalgraden av rån var ursprungligen straffarbete i lägst fyra och högst tio år; om omständigheterna var synnerligen mildrande var minimum straffarbete i ett år.

En förhöjd straffskala, omfattande straffarbete på livstid eller från sex till tio år gällde om det var fråga om flera gärningsmän som begått rån i samråd, om rånet avsåg egendom hos posten eller om den rånade genom allmän farsot, eldsvåda, vattunöd, skeppsbrott, uppror, fiendes åträngande eller annan sådan nöd eller fara svärigen kunde värja sig eller sin egendom eller om rånet skett nattetid i bebott hus och rånaren brutit

sig in i huset. En förhöjd straffskala gällde också för den som återföll i rån.

För sjöröveri och för de fall rånaren förorsakat svår kroppsskada eller använt sig av pinliga medel (21 kap. 6 och 7 §§ SL) var straffskalan fängelse i tio år eller på livstid.

År 1890 justerades straffskalorna så att straffskalan för normalgraden av rån blev straffarbete från två till åtta år medan den för de grova fallen blev straffarbete från fyra till tio år.

1937 års ändring av straffskalorna för vissa förmögenhetsbrott omfattade inte rånbestämmelserna.

Rånparagrafen fick i huvudsak sin nuvarande utformning år 1942. När det gäller straffvärdefrågan innebar ändringen att minimistraftet sattes till ett års fängelse dvs. till vad som tidigare gällde för rån under synnerligen mildrande omständigheter. Högre minimum torde enligt straffrättskommittén "icke böra ifrågakomma med hänsyn till att brottet stundom, särskilt då det gällde råntvång som tjuv övar till motvärn, kan vara tämligen lindrigt". Det sedan år 1890 gällande maximistraftet på fängelse åtta år behölls medan den förhöjda skalan om fängelse på livstid eller från fyra år till tio år för de särskilt grova fallen föreslogs ersatt med en straffskala med straffarbete på livstid eller från sex till tio år för fall då den rånade dödats eller fått svår kroppsskada. Kommittén yttrade i denna del (SOU 1940:20 s. 114):

Övriga i gällande lag såsom kvalifikationer upptagna omständigheter kunna enligt kommitténs mening tillräckligt beaktas vid straffmätningen inom den normala straffskalan. Vad angår utnyttjande av vad strafflagen kallar allmän farsot, eldsvåda, vattunöd, skeppsbrott, uppror, fiendes åträngande eller annan sådan nöd eller fara på grund varav den rånade svårligen kan värja sig och sin egendom, kunna åtskilliga dylika fall, exempelvis rån under mörkläggning i samband med luftskyddstillstånd, väl förträna ett synnerligen strängt straff

men knappast mer än åtta års straffarbete. Detsamma gäller postrån och sjöröveri, vilka numera icke torde äga större praktisk betydelse. Mera praktiska exempel på synnerligen försvårande omständigheter äro de återstående i gällande rätt uttryckligen nämnda fallen att pinliga medel blivit använda för råntvångets genomförande eller att rån förövas i samband med inbrott nattetid eller av två eller flera som sällat sig samman att föröva rån.

I propositionen (prop. 1942:4) gjordes den ändringen i förhållande till straffrättskommitténs förslag att den svårare straffskalan skulle tillämpas även "då rånet eljest är att anse som grovt". Departementschefen uttalade (prop. s. 88):

Enär även rån som icke lett till döden eller svår kroppsskada torde kunna vara av så grov beskaffenhet att den föreslagna strängare straffskalan bör komma till användning, har emellertid denna gjorts tillämplig även i det fall att rånet eljest är att anse såsom grovt. Härigenom vinnes också att en förhöjd straffskala kan på grund av bestämmelsen i 4 kap. 14 § i förslaget bli tillämplig vid återfall. Att såsom ifrågasatts i ett yttrande stadga ett högre minimum än sex års straffarbete för det fall att rånet medfört döden synes icke tillrådligt med hänsyn till att den dödliga utgången understundom kan vara att tillskriva olyckliga omständigheter.

Vid brottsbalksreformen delades rånbestämmelsen upp på så sätt att den särskilda paragrafen om grovt rån infördes. Minimistraffet för grovt rån sänktes från sex till fyra år samtidigt som livstidsstraffet togs bort. Dessa straffskaleändringar - som föreslogs av straffrättskommittén - förklarades med, när det gällde livstidsstraffet, att rånmordsfallet i fortsättningen skulle gå in under mordbestämmelsen och när det gällde det sänkta minimistraffet att en viss förskjutning av gränsen mellan rån och grovt rån skulle bli följden av förslaget.

Genom lagstiftning år 1975 tillades till rånparagrafen ett nytt andra stycke av följande lydelse.

Är förfarandet som avses i första stycket med hänsyn till våldet, hotet eller omständigheterna i övrigt av mindre allvarlig art, dömes dock ej för rån utan för annat brott som förfarandet innefattar.

Departementschefen anförde i propositionen (prop. 1975/76:42 s. 71):

Intresset att skydda den enskilde mot angrepp av våldskaraktär framstår som ytterst motiverat. Att brott, där ett våld som riktar sig mot liv eller hälsa främst har sin grund i det förhållandet att gärningsmannen önskar uppnå viss ekonomisk vinning, i lagstiftningen anses särskilt straffvärda stämmer väl överens med rådande allmänna uppfattning. Den stränga straffsatsen för rån fyller sålunda här i första hand en rent allmänpreventiv funktion.

Mot bakgrund av dessa överväganden torde det inte kunna göras gällande att nuvarande straffsätser i och för sig är olämpligt avpassade i förhållande till flertalet av rånbroten. Emellertid kan ifrågasättas om ett kombinerat tillgrepps- och våldsbrott som till sin natur skiljer sig väsentligt från normalfallet av rån, exempelvis därigenom att inslaget av våld är obetydligt, av allmänheten uppfattas som lika allvarligt som t.ex. ett bankrån och därför bör straffas enligt samma bestämmelser som gäller för sådant brott. I detta sammanhang kan erinras om att BRÅ:s kriminalpolitiska arbetsgrupp särskilt erinrat om vikten av att tillämpade brottsbenämningar inte är missvisande.

7 § Tillgrepp av fortskaffningsmedel

Enligt strafflagens 20 kap. skulle tillgrepp av fortskaffningsmedel bedömas som stöld om tillägnelseuppsåt förelåg och, om så inte var fallet, som egenmäktigt förfarande vilket i regel bedömdes som grovt brott. Straffskalan för normalgraden av egenmäktigt förfarande tillämpades i regel endast om det framgick att avsikten från början varit att efter begagnandet återställa t.ex. bilen i oskadat skick. Detta torde sällan ha antagits i andra fall än om gärningsmannen var anställd hos eller på annat sätt bekant med bilens ägare eller innehavare.

Bestämmelsen om tillgrepp av fortskaffningsmedel tillskapades vid brottsbalksreformen på lagrådets hemställan.

Lagrådet (majoriteten) uttalade bl.a. (prop. 1962:10 s. B 443):

Beträffande straffet för brottet tillgrepp av fortskaffningsmedel förordade vi, att skalan bestämmes för normala fall till fängelse i högst två år och för ringa fall till böter.

Vi anser även att till paragrafen bör fogas ett andra stycke, som upptar en särskild straffskala för grova fall, förslagsvis fängelse lägst sex månader och högst fyra år. Ledning för bedömande, när gärningen skall anses grov, torde med beaktande av föreliggande skiljaktigheter kunna hämtas från de lagrum som ange när grov stöld eller rån skall anses föreligga. Vi vilja särskilt framhålla, att lagrummet skall avse även fall vilka, om stölduppsåt förelegat, skulle ha bedömts som rån, liksom att brottet kan avse mycket värdefull egendom.

En ledamot av lagrådet förordade att maximistraffet skulle vara fängelse i två år.

Departementschefen godtog vad lagrådets majoritet anförte.

8 och 9 §§ Egenmäktigt förfarande och självtäkt

I strafflagen stadgades ursprungligen i 10 kap. 20 § böter eller fängelse i högst sex månader för den som grep "Konungens befallningshavande i embetet, i ty att han pantar något till sig eller egenmäktigt skiljer annan vid det han innehafver eller eljest sjelf tager sig rätt". Stadgandet tog alltså sikte på fall av självtäkt men tillämpades även på olika typer av egenmäktiga förfaranden utan syfte att själv ta sig rätt. Sålunda föll under bestämmelsen varje tillgrepp eller annan besittningskränkning oavsett syftet om något annat tillämpligt lagrum inte fanns.

År 1942 fick brotten egenmäktigt förfarande och självtäkt i stort den nuvarande utformningen. Straffskalan för egenmäktigt förfarande blev böter eller fängelse eller, för grovt brott, straffarbete i högst två år eller böter. För självtäkt blev straffet böter eller fängelse.

Vid brottsbalksreformen fick brotten de nuvarande straffskalorna.

I förslaget till brottsbalk (SOU 1953:14 s. 276) uttalade straffrättskommittén rörande egenmäktigt förfarande:

I förslaget har den nuvarande särskilda straffskalan för grova fall av egenmäktigt förfarande, frihetsstraff i högst två år, bibehållits. Det har emellertid icke ansetts nödvändigt att i lagtexten upptaga några exempel på omständigheter som i allmänhet skola föranleda att egenmäktigt förfarande skall bedömas som grovt. Vad särskilt angår det i gällande lag upptagna exemplet att gärningen förövats med våld eller hot synes detta exempel mindre lämpligt med hänsyn till att såsom normalfall av egenmäktigt förfarande skall anses bland annat att genom våld eller hot därom hindra annan i utövning av rätt att kvarhålla eller taga något. Vad beträffar det andra exemplet att gärningen innefattat tillgrepp av annans fortskaffningsmedel som brukats vårdslöst, eljest vanvårdats eller icke återställtts äro i dylika fall omständigheterna ofta sådana att brottet enligt den föreslagna utformningen av stöldbegreppet i 1 § bör bedömas som stöld och icke som egenmäktigt förfarande. Även utan särskilt stadgande torde vara klart att den strängare straffskalan i regel bör tillämpas om gärningen innefattat vårdslöst brukande av annans egendom av icke alltför obetydligt värde. Likaså torde den strängare straffskalan i regel böra tillämpas, om sådant egenmäktigt förfarande som består i olovligt tillgrepp eller olovlig besittningsrubbnings förövas med våld eller hot om våld eller om någon genom grovt våld eller hot därom hindrar annan i utövning av rätt att kvarhålla eller taga något.

Departementschefen föreslog i lagrådsremissen år 1958 en enhetlig straffskala för egenmäktigt förfarande med böter eller fängelse i högst två år. För självtäkt föreslog han enbart böter. De nuvarande straffskalorna tillkom på inrådan av lagrådet.

10 § Olovlig kraftavledning

Hur olovlig kraftavledning skulle bedömas var i början av strafflagens giltighetstid föremål för tvekan. Genom lagstiftning år 1902 bestämdes att bortledande av elektrisk ström från elektrisk anläggning skulle anses som tjuvnad, om det skedde med uppsåt att tillägna sig eller

annan strömmen, och annars som skadegörelse. Vid reformen av förmögenhetsbrotten år 1942 tillskapades det nuvarande brottet olovlig kraftavledning (20 kap. 9 § SL). Straffet blev högst straffarbete i två år eller, om brottet var grovt, straffarbete i högst fyra år.

Vid brottsbalksreformen togs den särskilda straffskalan för grovt brott bort på förslag av departementschefen. Han uttalade (prop. 1962:10 s. B 196):

Kommitténs förslag beträffande denna paragraf, som avser olovlig kraftavledning, innebär ingen ändring i förhållande till vad som nu gäller. Något praktiskt behov av den i gällande rätt upptagna regeln om förhöjt maximum för grova fall synes emellertid ej föreligga. Lagbestämmelsen torde fylla sitt ändamål, därest påföljden sättes till böter eller fängelse i högst två år.

Två av lagrådets ledamöter invände häremot och uttalade (prop. 1962:10 s. B 445):

Straffet för olovlig kraftavledning är enligt gällande lag högst straffarbete i två år eller, i grova fall, fyra år. Departementsförslaget upptar böter eller fängelse i högst två år i straffskalan och saknar särskild skala för de grova fallen. Vi anse att, då här kan vara fråga om fall jämförliga med grov stöld och grovt bedrägeri, det alltjämt bör finnas en särskild straffskala för grova fall och att den bör upptaga fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

2.2 10 kap. Om bedrägeri och annan oredlighet

1-4 §§ Bedrägeri, bedrägligt beteende, snyltning och grovt bedrägeri

I strafflagen stadgades om bedrägeri i 22 kap. 1 §. Straffskalan var böter eller fängelse i högst sex månader. Var bedrägeriet förenat med synnerligen försvårande omständigheter kunde dock dömas till straffarbete i högst två år. Utöver bestämmelsen i 22 kap. 1 § SL fanns i 22 kap. en rad specialfall av bedrägeri och även av förfalskningsbrott som ansågs höra till oredlighetsbrotten. Således stadgades straff särskilt för

förfalskning av livsmedel och läkemedel (22 kap. 3 resp. 4 § SL), för falskeligen tillvällande av ämbete (22 kap. 6 § SL) och för bedragande till äktenskapsavtal (22 kap. 8 § SL).

År 1890 skärptes straffskalorna; för normalgraden av bedrägeri till böter eller fängelse i högst sex månader eller straffarbete i högst två år och vid synnerligen försvårande omständigheter till straffarbete i högst fyra år.

En ny straffskärpning ägde rum år 1937 genom att böter togs bort ur straffskalan för normalgraden av bedrägeri och i fortsättningen fick användas endast om omständigheterna var synnerligen mildrande. I propositionen till ändringen uttalade departementschefen (prop. 1937:187 s. 99):

De sakkunniga ha i sin motivering, sedan de erinrat om att antalet för bedrägeri dömda i det närmaste fördubblats under tiden från år 1923 till år 1932, framhållit att rättsskipningens reaktion mot bedrägeribrotten ofta vore alltför lindrig i förhållande till brottets beskaffenhet och att erfarenheten bestyrkt att en mer energisk bestraffning vore av nöden. De sakkunniga ha därefter i första hand till prövning upptagit frågan om en höjning av maximistraflet för de svåraste fallen av bedrägeri och förklarat att starka skäl kunde anses tala härför. Då en sådan höjning emellertid skulle erfordra dels en mera djupgående omarbetning av brottsbegreppet och dels en omarbetning i viss utsträckning av reglerna om sammanträffande av brott, avvisas tanken på att för närvarande företaga en höjning av maximistraflet. De sakkunniga ha emellertid ansett det angeläget att i detta sammanhang råda bot på det nuvarande missförhållandet att straffen utmätas allt för lågt inom de gällande straffbestämmelsernas ram och finna att detta ej kan ske anordnades än genom en höjning av minimistraflet. Då emellertid syntes de sakkunniga nödvändigt att bibehålla nuvarande minimum av lägsta bötesstraff för de lindrigaste fallen, ha de sakkunniga förordat den lösningen, att bötesstraff skall kunna ådömas endast då omständigheterna äro synnerligen mildrande och att minimum för normalfallen alltså skall utgöras av lägsta frihetsstraff. De sakkunniga utgå ifrån, att denna ändring ej blott skall medföra en höjning av straffmedium utan även leda till att domstolarna komma att anse omständigheterna vara synnerligen försvårande i ett större antal fall än för närvarande.

Departementschefen anslöt sig till vad de sakkunniga anfört.

Vid reformen av förmögenhetsbrotten år 1942 fick bedrägeribrottet de nuvarande straffskalorna med undantag för det förhöjda minimistraffet för grovt bedrägeri som infördes först i samband med BrB. 1942 års reform innebar alltså en skärpning av maximistraffet för det grova brottet till straffarbete i sex år.

Angående straffrättskommitténs uttalande avseende de grova förmögenhetsbrotten, se s. 66.

5 § Utpressning

Straff för utpressning infördes i svensk rätt först år 1934 då i 21 kap. SL, som handlade om rån, infördes en ny 10 § i vilken stadgades straff för den som avtvingade någon, "sig eller annan till orättmätig vinning, gods eller penningar eller handling varom i 5 § förmåles [bl.a. skuldebrev] genom annat hot om brottslig gärning än i 1 § är sagt [rån], eller medelst hot att åtala eller angiva någon för brott eller att om någon lämna meddelande, som är menligt för hans ära, goda namn och medborgerliga anseende, yrke, näring eller fortkomst". Straffet var fängelse eller straffarbete i högst fyra år. Var omständigheterna synnerligen försvårande fick tiden för straffarbetet höjas till sex år; var de synnerligen mildrande fick dömas till böter.

Beträffande straffsatsen uttalade departementschefen i propositionen (NJA II 1934 s. 366):

I fråga om straffet för fullbordad utpressning har i lagutkastet föreslagits ett minimum av en månads fängelse samt ett maximum av fyra års straffarbete, dock att vid synnerligen mildrande omständigheter bötesstraff skulle kunna ifrågakomma samt vid synnerligen försvårande omständigheter tiden för straffarbetet skulle kunna höjas till sex år. Vad sålunda föreslagits har icke föranlett erinringar i vidare mån än att advokatsamfundet ansett att bötesstraff borde ingå

i den normala straffskalan samt att kriminalistföreningen funnit det icke vara erforderligt att maximum bestämdes högre än fyra år ens vid synnerligen försvårande omständigheter. Båda anmärkningarna äsyfta sålunda, ehuru i olika avseenden, en mildring av straffskalan. Beträffande minimum synes dock utpressningsbrottets allmänna karaktär tala emot införandet av bötesstraff i den för normala fall avsedda latituden. Advokatsamfundets yrkande i denna del har i viss mån anknutits till samfundets förslag att till det straffbara området hänföra utpressning som skett medelst hot att röja förhållanden som angå privatlivet. Såsom förut utvecklats har emellertid en dylik utvidgning ansetts icke böra ske. Vad sedan angår maximistraffet må särskilt framhållas det av erfarenheten bestyrkta förhållandet att de ekonomiska konsekvenserna liksom även det psykiska lidandet ofta äro för utpressarnas offer synnerligen allvarliga. Likaså kan tvångsmomentet i och för sig var av betydande svårhetsgrad. Den normala strafflatituden synes följaktligen böra utsträckas till straffarbete intill fyra år. Men för särskilt svåra fall, vilka enligt vad inledningsvis omnämnts icke äro alldeles sällsynta, torde möjlighet böra hållas öppen att ytterligare höja straffet. Detta torde även få anses påkallat med hänsyn till eventuella fall av iteration samt till den kategori som utövar utpressning yrkes- eller vanemässigt. Det synes därför befogat att såsom maximum vid synnerligen försvårande omständigheter fastställa straffarbete i sex år.

Straffrättskommittén föreslog år 1940 bl.a. att böter skulle tas bort ur straffskalan för utpressning. Kommittén uttalade (SOU 1940:20 s. 142):

Vad beträffar straffet har det icke ansetts nödigt att vid utpressning uppställa olika straffskalor för grövre och ringare fall. Den nu för fall av synnerligen mildrande omständigheter stadgade möjligheten att stanna vid böter har sålunda borttagits. Det torde icke vara behöfligt att, såsom vid införandet av straffbestämelsen angående utpressning antogs, vid detta svåra brott hava ett särskilt stadgande om lindrigt straff, avsett för gränsfall till det straffria området. Frånvaron av böter i straffskalan är ägnad att mana domstolarna till försiktighet vid lagrummets tillämpning, så att utpressning icke anses vara för handen i andra fall än dem som äga den typiska utpressningskaraktären. Att fängelse är lägsta straff torde i synnerhet komma att återverka på frågan, huruvida tvånget i det särskilda fallet skall anses otillbörligt.

Departementschefen hade emellertid en annan uppfattning och ansåg att tillräckliga skäl inte förelåg att avvika från den ståndpunkt som intogs vid tillkomsten av stadgandet om utpressning. Den av straffrättskommittén före-

slagna straffskalan jämkades därför genom ett tillägg enligt vilket straffet skulle vara böter om brottet var ringa.

I sitt slutbetänkande år 1953 föreslog straffrättskommittén en särskild straffskala med böter eller fängelse i högst sex månader för ringa brott. Departementschefen godtog inte detta. Han uttalade (prop. 1952:10 s B 203):

Kommittén har i sitt förslag såsom påföljd för ringa fall av utpressning infört fängelse i högst sex månader utöver böter. Med hänsyn till karaktären av utpressningsbrottet synes emellertid ej lämpligt att överhuvud taget upptaga någon särskild latitud för ringa fall. Jag vill i stället förorda att såsom normaltyp upptages ett brott, benämnt utpressning, som medför böter eller fängelse i högst två år. För grova fall bör gälla en särskild skala, fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

I det slutliga förslaget blev dock böteskalan för ringa fall bibehållen.

6 § Ocker

Straff för ocker infördes första gången år 1901 i en särskild lag. I denna lag straffbelades endast ocker i samband med försträckning av penningar eller beviljande av anstånd med gälds betalning, s.k. kreditocker. Straffet var böter från tjugofem till ettusen kronor eller fängelse i högst ett år.

I propositionen (prop. 1901:40 s. 7) motiverades det straffvärde som de kriminaliserade gärningarna erhöll. Den aktuella typen av brottslighet hade, framhöll justitieministern, "i utpräglad grad — — — sitt ursprung i egennytta och vinningslystnad". Därför hade maximum för bötesstraffet höjts utöver det maximibelopp som strafflagen föreskrev.

År 1937 skärptes straffet för ocker. För normalgraden blev straffet fängelse eller böter. Var omständigheterna

synnerligen försvårande fick dömas till straffarbete i högst två år. Departementschefen uttalade (prop. 1937:187 s. 114 f):

Det torde — — — icke råda mer än en mening därom att de nu gällande straffbestämmelserna för ocker icke möjliggöra ett effektivt ingripande mot gärningar av ifrågasvarande slag. För att sådant skall kunna ske lär det vara erforderligt icke blott att höja straffet utan även att verkställa en omarbetning av själva brottsbegreppet så att åt detsamma gives en vidare utsträckning och så att brottsbeskrivningen erhåller en klarare avfattning. Såsom — — — anmärkts, kan emellertid en omarbetning i detta sammanhang icke företagas, enär den skulle erfordra en jämförelsevis omfattande utredning. — — — Om en omarbetning av brottsbegreppet alltså icke nu kan företagas, uppstår frågan om man på grund härav bör avstå från att genomföra en skärpning av straffet. Enligt min mening saknar en sådan skärpning, även om brottsbegreppet lämnas oförändrat, icke betydelse. — — —

Beträffande frågan i vilken grad straffet bör skärpas hade i promemorian föreslagna skalorna vunnit gillande i flertalet yttranden. I några utlåtanden har emellertid en ytterligare skärpning förordats. Därvid har yrkats dels att straffarbete borde kunna utdömas även då omständigheterna icke vore synnerligen försvårande, dels ock att böter skulle få ådömas endast då omständigheterna vore mildrande. Vad förstnämnda förslag angår bör det enligt min mening icke ifrågakomma att utan samband med omarbetning av brottsbegreppet företaga en så långt gående skärpning av straffet för de normala fallen. Vad åter det senare förslaget angår synes det i sak riktigt att normalfallen av ocker böra sonas med frihetsstraff och att böter således böra ådömas endast då omständigheterna äro mildrande. Att åt den i promemorian föreslagna lagtexten bör givas en sådan tolkning torde emellertid framgå av den omständigheten att i normalskalan fängelse utan någon tidsbegränsning nämnts såsom första straffart vilken bör ifrågakomma. Naturligen skulle en bestämmelse att böter må ådömas endast då omständigheterna äro mildrande utgöra en än säkrare garanti för att frihetsstraff komme att ådömas i normalfallen. Då man emellertid torde böra undvika att uppställa icke mindre än tre skolor för ett brott, vars straffmaximum ligger vid 2 års straffarbete, synas straffskalorna böra erhålla den i promemorian föreslagna utformningen; dock bör i paragrafen angivas att bötesstraffet skall utgöras av dagsböter.

År 1942 infördes ockerbestämmelsen i strafflagen samtligdigt som tillämpningsområdet vidgades bl.a. på så sätt att även s.k. sakocker blev straffbart. Straffskalan skärptes till högst straffarbete i två år eller, om brottet var grovt, straffarbete i högst fyra år. Bakom

den nya lagstiftningen låg bl.a. en skrivelse till Konungen den 31 maj 1928 (nr 325) i vilken riksdagen anhöll om utredning, huruvida och på vad sätt en effektivare lagstiftning mot ocker vid försträckning skulle kunna komma till stånd. Någon särskild kommentar till den höjda straffskalan gavs inte men det uttalades i förarbetena bl.a. att man ansåg det önskvärt att "kunna åtkomma ockrare med straff".

Vid brottsbalksreformen överfördes ockerparagrafen i sak oförändrad till BrB. Straffskalan ändrades endast genom att ett minimum på fängelse i sex månader infördes för grovt brott. Departementschefens uttalande i propositionen innehåller inte någon förklaring till straffskaleändringen. Han uttalade endast (prop. 1962:10 s. B 203):

Jag har ingen annan erinran mot förslaget än att det grova fallet synes böra upptagas såsom en särskild brotts-typ med benämningen grovt ocker, varjämte minimum för detta fall bör sättas till sex månader.

7 och 8 §§ Häleri och häleriförseelse

Beträffande häleri och häleriförseelse gällde före 1942 att strafflagen i sitt delaktighetskapitel innehöll bestämmelser om straff för den som "efter det brott timat" går den brottslige tillhanda. I 3 kap. 9 § SL stadgades sålunda straff för den som, med vetskap om brottet, gjort sig skyldig till sådan s.k. efterföljande delaktighet, faution, och i 3 kap. 10 § SL gavs motsvarande straffbestämmelse för den som väl ej ägt vetskap om brottet men haft skäl till misstanke därom. Såsom exempel på straffbelagda förfaranden nämndes i förstnämnda lagrum dels åtgärder avseende att förebygga att den brottslige blir straffad, s.k. personlig faution, t.ex. att hjälpa honom att fly, dels också följande åtgärder, nämligen att mottaga, dölja, köpa eller föryttra gods som är åtkommet genom brott eller att besörja omarbetning eller förändring därav, s.k. reell faution. Även beträffande den reella fautionen uppställdes i äldre 3 kap. 9 § SL

såsom förutsättning för straffbarhet, att gärningsmannen gått den brottslige tillhanda.

Straffet var enligt 3 kap. 9 § SL fängelse i högst sex månader eller böter eller, om gärningen skedde för egen vinning och förbrottet var belagt med straffarbete i mer än åtta år, straffarbete i högst två år. Enligt 3 kap. 10 § SL var straffet böter.

Genom strafflagsreformen år 1942 överfördes strafflagens bestämmelse om efterföljande delaktighet bl.a. till särskilda bestämmelser om häleri och häleriförseelse (21 kap. 6 § SL). I samband därmed höjdes straffskalorna. För normalgraden av häleri blev straffskalan högst straffarbete i två år, vilket innebar att även böter och fängelse fick ådömas, och för grovt brott straffarbete i högst fyra år. Straffrättskommittén uttalade (SOU 1940:20 s. 150):

Straffet för häleri har ansetts böra bestämmas med väsentligt högre maximum än i motsvarande stadganden i gällande rätt. De höga straffen äro naturligtvis i främsta rummet avsedda för det yrkesmässiga häleriet, vilket kan innefatta organiserad brottslighet av mycket samhällsfarlig art. Det har dock lika litet här som i övriga sammanhang ansetts lämpligt att införa särskild straffskala för det fall att brottet sker yrkesmässigt.

För häleriförseelse bestämdes straffet till böter eller fängelse.

I samband med ändringarna i strafflagen år 1948 infördes en särskild straffskala för ringa häleri med böter och fängelse. Skälen härför var processuella (prop. 1948:80 s. 305).

De nuvarande straffskalorna infördes i samband med BrB.

År 1980 ändrades häleribestämmelserna med sikte på att lättare komma åt dem som ägnar sig åt häleri i näringsverksamhet genom att ett nytt andra stycke infördes i

9 kap. 6 § BrB. Någon ändring av straffskalorna genomfördes inte i samband härmed.

9 § Oredligt förfarande

I 22 kap. 13 § SL straffbelades ursprungligen vissa förfaranden som motsvarar oredligt förfarande. Där stadgades böter eller, vid synnerligen försvårande omständigheter, fängelse för fall "der man säljer eller annorledes mot vedergällning föryttrar ondt för godt, mängdt för omängdt eller det, hvaruti man vet fel vara, utan att sådant uppenbara; eller säljer, städjer eller leger tvem ett, eller tager städja såsom tjenstehjon hos två husbönder för samma tid".

Denna straffbestämmelse bestod i stort sett oförändrad till år 1942 då den nuvarande bestämmelsen om oredligt förfarande infördes. Under strafflagens senare tid var straffskalan dock i motsats till f.n. böter eller fängelse eller, om brottet var grovt, straffarbete i högst två år.

Vid överförandet till BrB tog man bort den särskilda straffskalan för grovt brott och en enhetlig skala med böter eller fängelse i högst två år infördes.

10 § Svindleri

En straffbestämmelse om svindleri (21 kap. 9 § SL) infördes i strafflagen först år 1942. Straffrättskommittén anförde i sitt betänkande (SOU 1940:20 s. 156):

Det inträffar understundom, att bedrägliga förfaranden icke riktas mot viss person eller en bestämd krets personer utan mot allmänheten eller i allt fall en obestämd krets av personer. Det kan vid sådant "bedrägeri mot allmänheten" vara förenat med stora svårigheter att bevisa, att förutsättningarna för bedrägeriansvar äro för handen. Svårigheterna gälla särskilt orsakssammanhanget mellan de vilseledande uppgifterna och viss ofördelaktig affärstransaktion ävensom förhandenvaron av bedrägligt uppsåt. Det kan emellertid vara motiverat, att samhället inskri-der med straff mot lämnande av vilseledande uppgifter,

även om icke bedrägeri eller ens bedrägeriförsök bevisligen föreligger. Redan den omständigheten att någon till allmänheten eller en obestämd krets personer lämnar vilseledande uppgifter kan nämligen under vissa förhållanden innefatta avsevärd fara för att personer förledas till förlustbringande transaktioner. Straffbestämmelser av detta slag hava upptagits i förevarande lagrum.

Straffskalan bestämdes till fängelse eller straffarbete i högst fyra år eller, om brottet var ringa, böter. För oaktsamt brott enligt paragrafens andra stycke, dvs. svindleri i samband med bildande av aktiebolag etc., fanns en särskild straffskala med fängelse eller böter.

Beträffande den valda straffskalan för uppsåtligt brott anförde straffrättskommittén (SOU 1940:20 s. 160):

Med hänsyn till att under paragrafen falla gärningar, som kunna hava vittgående skadeverkningar för landets ekonomi och ådagalägga stor hänsynslöshet, har straffets maximum ansetts böra bestämmas så högt som till straffarbete i fyra år.

Vid brottsbalksreformen överfördes svindleribrottet med följande förändringar. Straffskalan för normalgraden blev fängelse i högst två år, den särskilda straffskalan för grovt brott infördes och den särskilda straffskalan för oaktsamma fall slopades.

11 § Ockerpantning

Bestämmelsen om ockerpantning infördes år 1942. Tanken bakom införandet av bestämmelsen var att den, om än bevissvårigheterna var stora, som straffrättskommittén uttalade skulle "i allt fall utgöra ett riskmoment, som kan förväntas utöva viss avhållande verkan". Straffskalan blev högst straffarbete i två år. Härom uttalade straffrättskommittén (SOU 1940:20 s. 162):

Straffet har ansetts böra kunna uppgå till samma maximum som vid ocker när det icke är grovt, alltså till straffarbete i två år. I lindrigare fall kunna böter eller fängelse ådömas.

Vid överförande av brottet till BrB behölls straffskalan i princip oförändrad.

2.3 11 kap. Om skattebedrägeri och andra skattebrott

2-5 §§ Skattebedrägeri, skatteförseelse, grovt skattebedrägeri och vårdslös skatteuppgift

Skattestrafflagen (1943:313) infördes år 1943. Dessförinnan bestraffades skattebrott såsom brott mot 143 § taxeringsförordningen enligt vilken stadgades endast normerade böter för falskdeklaration och vårdslös deklaration. Skattestrafflagen innebar en kraftig uppvärdering av skattebrotten. För falskdeklaration blev straffskalan böter eller fängelse eller, om omständigheterna var synnerligen försvårade, straffarbete i högst två år. Böterna skulle bestämmas till högst fem gånger det belopp, som genom den oriktiga uppgiften i deklarationen undandragits, dock minst etthundra kronor. För vårdslös deklaration var straffet böter eller, om omständigheterna var synnerligen försvårade, fängelse i högst sex månader. Böterna för vårdslös deklaration skulle bestämmas till högst hälften av vad som gällde för falskdeklaration, dock lägst femtio kronor.

I förarbetena till skattestrafflagen finns omfattande diskussioner rörande brottens straffvärde. De viktigaste uttalandena skall anges nedan (NJA II 1944 s. 3 ff):

Beträffande lagstiftningsärendet i allmänhet anförde departementschefen vid remissen till lagrådet:

Frågan om en straffskärpning för sådana falskdeklarationsbrott, vilka för närvarande äro straffbelagda i 143 § taxeringsförordningen, har vid ett par tillfällen - senast vid 1935 års riksdag - varit föremål för statsmakternas överväganden. Vid dessa tillfällen har frågan närmast gällt, om urbota straff skulle, jämte bötesstraff, stadgas såsom påföljd för ifrågavarande brott. I propositionen till 1935 års riksdag med förslag till vissa ändringar i taxeringsförordningen ut-

talade jag, att fängelse i högst sex månader borde införas i straffskalan för falskdeklarationsbrott, som begåtts mot bättre vetande. Samtidigt framhöll jag att, ehuru verkningarna av en sådan åtgärd måhända icke borde överskattas, det syntes kunna vara av betydelse för den allmänna meningen att på detta sätt fastslå dessa brotts verkligt allvarliga karaktär. Propositionen blev i denna del icke antagen av riksdagen, men inom såväl bevillningsutskottet som riksdagens kamrar vann det i propositionen framlagda förslaget en betydande anslutning.

— — —

För egen del har jag icke funnit anledning frågå min år 1935 uttalade uppfattning om önskvärdheten av en straffskärpning beträffande sådana brottsliga förfaranden, som omförmälas i 143 § taxeringsförfordningen. Tvärtom har jag bestyrkts i min uppfattning genom det av de sakkunniga förebragta utredningsmaterialet. Enligt min mening föreligger sålunda alltjämt och särskilt under nu rådande tidsförhållanden ett behov av strängare straffrättslig reaktion mot ifrågavarande falskdeklarationsbrott. Erfarenheterna av den år 1935 genomförda omläggningen av deklarationskontrollen ha icke varit sådana, att eventuella nya kontrollåtgärder kunna motivera att frågan om straffskärpning än en gång ställdes på framtiden.

— — —

Det torde icke vara nödvändigt för prövning av den nu föreliggande frågan om skärpning av straffet för falskdeklaration att fatta definitiv ståndpunkt till den inom rättsvetenskapen i viss mån omstridda frågan om karaktären av ifrågavarande brott. Det bör, såsom de sakkunniga anfört, vara tillräckligt att fastslå, att det uppsåtliga falskdeklarationsbrottet i varje fall är ett med bedrägeri likartat förfarande, vid vars straffrättsliga bedömning dock måste beaktas vissa säregna förhållanden, som böra föranleda mildare bestraffning.

I fråga om den närmare utformningen av straffskalan ha de sakkunniga till en början uttalat, att bötesstraff även framdeles borde utgöra den reaktion som i första hand skulle ifrågakomma vid det uppsåtliga falskdeklarationsbrottet. Under remissbehandlingen har någon erinran icke gjorts mot detta uttalande. För egen del är jag i detta hänseende av samma uppfattning som de sakkunniga.

— — —

Mot de sakkunnigas uttalande att fängelse - i högst två år - bör ingå i straffskalan för normalfallen har jag icke någon erinran att göra. Mera tveksam är däremot frågan, huruvida straffarbete skall införas i straff-

skalan för sådana fall, där synnerligen försvårande omständigheter föreligga. I flera av remissyttrandena har detta förslag blivit föremål för erinringar. Därvid har gjorts gällande, att förslaget härutinnan innebure en alltför kraftig straffskärpning, särskilt med hänsyn till att straffskalan för närvarande inrymde endast bötesstraff. Emellertid må framhållas att ett falskdeklarationsbrott, som förövats under synnerligen försvårande omständigheter, även enligt sakkunnigförslaget kommer att bestraffas avsevärt lindrigare än grovt bedrägeri, för vilket brott maximistraflet kommer att utgöra straffarbete i sex år. Med hänsyn härtill och då såsom jag förut anfört det uppsåtliga falskdeklarationsbrottet är ett med bedrägeri likartat förfarande, synes man icke med fog kunna göra gällande, att den föreslagna straffbestämmelsen skulle vara alltför sträng. Jag vill i detta sammanhang understryka, att icke någon av hovrätterna uttalat betänkligheter mot den föreslagna straffskärpningen. På grund av det nu anförda är jag för min del beredd tillstyrka, att straffarbete i högst två år införes i straffskalan såvitt angår sådant fall, där synnerligen försvårande omständigheter föreligga. Jag vill tillägga att jag vid mitt ståndpunktstagande härutinnan även beaktat det förhållandet, att man genom att låta straffskalan omfatta även straffarbetsstraff vinner den i och för sig önskvärda effekten att den tid, inom vilken åtalspreskription inträder, utökas från nuvarande två år till fem år.

— — —

De sakkunnigas förslag om införande av frihetsstraff - fängelse i högst sex månader - för sådant brott, som förövats av grov vårdslöshet, föranleder ej någon erinran från min sida. En dylik straffskärpning synes väl motiverad med hänsyn till den många gånger svårbestämda gränsen mellan uppsåtligt falskdeklarationsbrott och sådant brott, som begåtts av grov vårdslöshet.

Lagrådet yttrade allmänt om lagförslaget:

I den mån dessa gärningar - kallade skattedefraudationer - ske uppsåtligt, täckas de enligt ordalydelsen av de brottsrekvisit som i strafflagen enligt dess nya lydelse uppställas för bedrägeri eller för försök därtill. Bedrägeri straffas däremot ej som oaktsamhetsbrott. Vid närmare analys framträda emellertid vissa karakteristiska drag som giva defraudationsbrotten en särprägel. Detta gäller i synnerhet i fråga om de vanliga stats- och kommunalskatterna. Visserligen lämnas här liksom vid verkligt bedrägeri en oriktig uppgift som, enligt vad deklaranter inser, är ägnad att vilseleda den till vilken deklarationen avgives. Emellertid avlämnas deklarationen till en myndighet, som har att med stöd av särskilda kontrollanordningar granska uppgiften innan den lägges till grund för skattens fastställande och

som därvid äger viss prövningsrätt. Där den oriktiga uppgiften leder till undandragande av skatt, kommer detta lätt att framstå såsom föranlett av bristande effektivitet hos det kontrollförfarande som det allmänna inrättat i eget intresse. Sambandet mellan den oriktiga uppgiften och det ekonomiska resultatet ter sig med andra ord såsom mindre omedelbart än vid verkligt bedrägeri och därmed ock den oriktiga uppgiften såsom mindre förkastlig. I samma riktning verkar möjligen den omständigheten att uppgiften ofta avser förhållanden som av ålder uppfattats såsom undandragna inblick av utomstående. Men än vidare framträder en säregenhet i fråga om själva tillvägagångssättet: att blott och bart förhålla det allmänna en å välfången egendom tvångsvis lagd avgift betraktas icke på samma sätt som att på annans bekostnad tillskansa sig dennes egendom. Ytterligare en olikhet ligger däri, att den oriktiga uppgiften i många fall - bland de lagförda de oftast förekommande - blott framkallar fara för undandragande, i det att oriktigheten upptäckes innan den lett till för låg taxering. I dessa fall skulle det således stanna vid försök till bedrägeri, vilket brott såsom sådant straffbelades hos oss först genom den vid fjolårets riksdag (1942) antagna - av straffrättskommittén förberedda - lagstiftningen om förmögenhetsbrott. Dessa synpunkter och möjligen andra hava lett till att det oriktiga fullgörandet av uppgiftsskyldigheten allmänt anses såsom väsensskilt från bedrägeri i vanliga ekonomiska förhållanden. Oavsett huru med den juridiska konstruktionen må förhålla sig, har i enlighet med den sålunda rådande uppfattningen skattedefraudation såväl i vårt land som annorstädes - vare sig straffbestämmelserna äro att finna i allmän strafflag eller inom specialstraffrätten - bedömts mindre strängt än bedrägeri. I överensstämmelse härmed har brottet utskiltts till en självständig brottstyp med lägre straff och särskilda straffbarhetsbetingelser, vanligen upptagen inom specialstraffrätten och betraktad såsom ett brott mot sanningsplikten.

Utvecklingen har emellertid efter hand gått mot en strängare uppfattning om defraudationsbrotten, och i detta avseende torde såsom under förarbetena med rätta framhållits lagstiftningen kunna hava en viss moralbildande verkan, om än på lång sikt. Med hänsyn härtill skulle det enligt lagrådets mening ha varit till fördel, om hithörande gärningar kunnat inordnas under något av brottsbegreppen i allmänna strafflagen. Redan genom gärningens straffbeläggande i denna får brottet en svårare prägel; dess beivran framstår ock för åklagarmyndigheten såsom en mera angelägen uppgift.

Vid paragraferna om falskdeklaration och vårdslös deklaration gjordes följande uttalanden.

Lagrådet:

I likhet med departementschefen anser lagrådet att på ifrågavarande begränsade brottsområde de normerade böterna äro att föredraga framför dagsböter. Det för deklarationsbrotten typiska är att de ha sin grund i snikenhet. Lagstiftningen bör därför taga sikte på just det sinnelag som föranlett brottet och välja en härför särskilt lämpad påföljd. Detta tillgodoses bäst däri-genom att den skyldige - förutom att han går miste om den åsyftade vinningen - drabbas av en kännbar ekonomisk förlust.

-- --

Med hänsyn till de uppenbara missförhållanden som äro rådande i avseende å uppgiftsskyldighetens fullgörande i fråga om de vanliga skatterna lär det vara ofrånkomligt att beträffande dem - och därmed ock naturligen för hela rättsområdet - i straffskalan inrymma fängelse, för åtminstone de svårare fallen upp till dess maximum, två år. Förutom den allmänpreventiva verkan tillvaron av ett stadgande om frihetsstraff uppenbarligen äger måste förekomsten av ett sådant antagas bidra till bättre insikt om ifrågavarande brotts allvarliga karaktär.

Frågan huruvida även straffarbete, såsom enligt förslaget, bör ifrågakomma är mera tvivelaktig.

-- --

Vissa myndigheter hava sålunda funnit sig icke övertygade om nödvändigheten av ett så strängt straff, därvid tillika framhållits att den ifrågasatta straffskärpningen - på en gång från böter till straffarbete - knappast stode i överensstämmelse med den varsamhet som borde iakttagas vid varje omvärdering i straffrättsligt hänseende. Allmänt har understrukits angelägenheten att för vinnande av den med straffskärpningen åsyftade verkan skärpningen uppbäres av det allmänna rättsmedvetandet; att så här skulle vara förhållandet har ifrågasatts. Det har även gjorts gällande, att för en viss återhållsamhet talar den - i viss mån oundvikliga - bristande effektivitet i kontrollen, som har till följd att endast ett mindre antal fall lagföres, medan flertalet undgår varje påföljd. Straffskärpningens inverkan på preskriptionstiden har syntts icke böra få tillmätas betydelse.

-- --

Till förmån för straffarbetes upptagande i straffskalan talar vidare sannolikheten för att denna straffart är ägnad att i högre grad än fängelsestraffet bibringa

allmänheten en riktigare uppfattning om brottet; dess infamerande natur skulle redan i straffbudet tydligt framstå. Men här hotar enligt lagrådets mening även en fara. En i förhållande till rådande uppfattning om ett brotts karaktär alltför sträng påföljd kan medföra, att det allmänna rättsmedvetandet ej följer med, att lagen följaktligen framstår såsom obillig och därför måhända ej alltid bringas i tillämpning samt att sålunda aktningen för lagen förringas och den med straffskärpningen avsedda verkan förbytes i sin motsats. I föreliggande fall är faran så mycket större som under de rådande tiderna lagen lätteligen kan få sken av en slags kristidslag med alla därav följande olägenheter. En riktig avvägning av skälen för och emot är vanskelig. Goda grunder synas emellertid föreligga att avvakta - förutom verkningarna av övriga föreslagna åtgärder - resultatet utav den ej obetydliga höjningen av straffet från böter till, i svåraste fall, fängelse två år. Straffhotets avhållande verkan torde endast i ringa grad påverkas av att i lagen upptages ett mycket högt maximumstraff, som kan antagas bli tillämpat endast i särskilt grova brottsfall. Angelägnare är att straffskalan så utformats, att de talrika mera vanliga fallen drabbas av en kännbar påföljd inom gränsen för vad som må uppfattas såsom skäligt.

— — —

Att tillgodose ett önskemål om en utsträckt preskriptionstid genom en i sig ej erforderlig straffhöjning lär naturligen icke kunna ifrågakomma. Med beaktande av samtliga på frågan inverkan omständigheter - jämväl vikten att ej minst i tider som dessa intet underlåtes som kan antagas bidra till att upprätthålla samhällssolidariteten - har lagrådet stannat för att tillråda, att straffarbete ej upptages i straffskalan utan att som övre gräns fastställas fängelse.

— — —

För oriktig uppgift som lämnas av grov vårdslöshet skall enligt förslaget kunna jämte böter ådömas fängelse högst sex månader. Straffskärpningen har ansetts särskilt önskvärd med hänsyn till den många gånger svårbestämda gränsen mellan uppsåtligt deklaraionsbrott och sådant brott som begåtts av grov vårdslöshet. Ehuru enligt lagrådets mening visst fog ej saknas för de erinringar, som framställts mot förslaget i denna del, anser lagrådet det likväl ur allmänpreventiv synpunkt vara erforderligt med ett kortvarigt frihetsstraff. I anslutning till vad som föreslagits beträffande de uppsåtliga brotten bör emellertid detta straff endast gälla de svåraste fallen. Tydligen bör ett för det uppsåtliga brottet avsett straff ej ifrågakomma för fall att uppsåt ej kan ledas i bevis. Lagrådet förordar alltså, att för vårdslöshetsfallen fängelse

högst sex månader bör stadgas allenast då brottet är att anse som grovt.

— — —

Den omständigheten att ett ekonomiskt kännbart straff är den ur individualpreventiv synpunkt mest lämpliga reaktionen mot ifrågavarande brott medför svårigheter vid avgörandet i det särskilda fallet, om ett högt bötesstraff eller ett kortvarigt frihetsstraff rätteligen bör komma till användning. Detta beror därpå att det lägsta frihetsstraffet, en månads fängelse, städse skall anses strängare än bötesstraffets maximum, även om böterna uppgå till ett mycket högt belopp. Anses brottet vara av den svårhetsgrad att urbota straff bör inträda, skulle den skyldige således kunna undgå den ekonomiska förlust som ett utgivande av böterna innebär. Om, å andra sidan, domstolen till undvikande av denna olägenhet i stället för frihetsstraff utdömer ett avsevärt bötesbelopp, skulle detta motverka det allmänpreventiva syfte man velat uppnå genom frihetsstraffets införande i straffskalan. Det synes, för tillgodoseende av båda dessa synpunkter, vara angeläget att öppna möjlighet för domstolen att, samtidigt som den dömer till frihetsstraff, kunna ådöma den skyldige en ekonomisk påföljd, jämförlig med den som uppnås med de normerade böterna.

— — —

Ehuru lagrådet anser, att det ur såväl individualpreventiva som allmänpreventiva synpunkter skulle erbjuda fördelar, därest en kumulation av frihetsstraff och böter medgäves på ifrågavarande speciella brottsområde - därvid förvandling av böterna såsom eljest skulle kunna ske - finner lagrådet sig av skäl som anförts av straffrättskommittén icke kunna framställa ett förslag av sådant innehåll.

— — —

Enligt lagrådets mening bör således i lagen upptagas bestämmelser om särskild straffskatt. Straffskatten synes lämpligen kunna bestämmas till högst tre gånger det belopp som undandragits eller kunde hava undandragits och böra beräknas på enahanda sätt som gäller i fråga om de normerade böterna. Straffskatten bör naturligen tillfalla kronan.

Departementschefen:

Vad lagrådet anfört såsom skäl mot införande av straffarbete har jag emellertid icke funnit utgöra tillräcklig anledning att frågå förslaget att sådant straff

skall kunna ådömas för de svåraste fallen av falsk deklaration. Utöver de skäl till stöd för detta förslag, som jag åberopat i mitt anförande till statsrådsprotokollet d. 4 dec. 1942 [— — —], vill jag ytterligare framhålla, att rådande tidsläge med dess alltmera skärpta skattekrav gör det särskilt angeläget att så utforma straffbestämmelserna, att defraudationsbrottens allvarliga karaktär inskärpes.

Utskottet:

Såväl uppsåtlig falskdeklaration som bristande omsorg vid deklara-tionsavgivande torde trots den skärpta kontrollen förekomma i betydande utsträckning, och åtgärder för en bättre ordning är otvivelaktigt påkallade. I första hand är det angeläget att söka påverka den allmänna uppfattningen om falskdeklara-tionsbrotten i den riktning, att dessa i högre grad än för närvarande komma att framstå såsom allvarliga överträdelse-r av en medborgerlig plikt, och för att åstadkomma en sådan verkan synes en skärpning av straffhotet för ifrå-gavarande brott vara erforderlig. En straffskärpning är även påkallad ur den synpunkten, att de straff, som enligt gällande bestämmelser kunna utmätas för falsk-deklara-tionsbrott, uppenbarligen icke verka avskräckande i tillräcklig grad.

Samtidigt som utskottet således vitsordar behovet av skärpta straffbestämmelser synes det utskottet an-geläget att framhålla, att ett noggrannare iakttagande av bestämmelserna om deklarationsskyldighet icke torde kunna vinnas allenast genom straffhot.

— — —

Enligt K.M:s förslag skall i straffskalan för vårdslös deklaration ingå fängelse i högst sex månader, medan i motionen [— — —] yrkas, att för sådant brott icke skall stadgas strängare straff än böter. Inom utskottet ha vissa betänkligheter yppats mot att införa frihetsstraff för icke uppsåtligt deklarationsbrott. Som grän-sen mellan grov vårdslöshet och uppsåt är svävande, har utskottet emellertid ansett att beträffande de grövsta oaktsamhetsbrotten möjligheten att ådöma fri-hetsstraff bör hållas öppen. Utskottet föreslår på denna punkt den ändringen i förslaget, att i straffskalan för vårdslös deklaration upptages fängelse i högst sex månader allenast för sådana fall, där om-ständigheterna äro synnerligen försvårande.

Genom skattebrottslagen (1971:69) fick skattebrotten sin nuvarande utformning. Skattebrottslagen innebar beträffande skattebedrägeri och vårdslös deklaration

betydande straffskärpningar. Maximistraffet blev för skattebedrägeri (grovt) fängelse i sex år och för vårdslös deklARATION fängelse i två år.

Skattestraffutredningen, vars betänkande låg till grund för skattebrottslagen, var av den uppfattningen - bl.a. mot bakgrund av resultaten från en sociologisk undersökning - att de föreslagna straffskärpningarna "hade gensvar i det allmänna rättsmedvetandet". Utredningen anförde (SOU 1969:42 s. 195):

I skilda sammanhang har sedan länge krävts en allvarligare samhällelig reaktion mot uppsåtliga skatteundandragande gärningar. Mot sådana brott har otvivelaktigt en annan och skärpt inställning vuxit fram än den som varit rådande under tidigare skeden i samhällsutvecklingen. Även om de föreslagna skärpta straffskalorna inte innebär någon definitiv lösning av problemet med skattebrott är det dock ett viktigt led, som i förening med andra föreslagna åtgärder har sin funktion att fylla, när det gäller att ge eftertryck åt kravet på ärlighet. . . .

Utredningen underströk avslutningsvis att uppsåtliga skattebrott av normal och grov svårhetsgrad på grund av den samhällsfara de innebär i regel bör medföra ovillkorliga frihetsstraff och fortsatte (s. 196):

Skattebrottsligheten utgör ett brottsområde där de allmänpreventiva hänsynen måste framhåvas med särskild styrka. Utredningen är givetvis medveten om att i undantagsfall ett ovillkorligt frihetsstraff kan framstå som mindre välgrundat med hänsyn till olika för- mildrande omständigheter som kan föreligga t.ex. hög ålder eller svår sjukdom hos gärningsmannen. Oaktat nådeinstitutet kan användas i dylika fall bör villkorlig dom inte vara utesluten, även om användningen därav bör vara restriktiv och begränsas till sällsynta och väl motiverade undantagsfall. I dessa senare fall kan den villkorliga domen förenas med dagsböter.

I propositionen (prop. 1971:10) uttalade departementschefen i den allmänna delen (NJA II 1971 s. 462 ff):

Av min redogörelse i det föregående framgår att skattestrafflagutredningen föreslagit väsentliga ändringar i sanktionssystemet på det nu aktuella området. Det före-

slagna nya administrativa sanktionssystemet är avsett att få till följd att de judiciella organen - åklagarmyndigheterna och de allmänna domstolarna - skall befatta sig med huvudsakligen allvarligare fall av överträdelser mot skattelagstiftningen. En av utredningens huvudtankar har således varit att avkriminalisera en stor del av de gärningar, som f.n. kan medföra lagföring och straff. I stället skall förseelser av detta slag mötas med administrativa sanktioner.

-- --

Utredningen föreslår i fortsättningen att straffet skall anpassas till dem som gäller för de allmänna förmögenhetsbrotten stöld, bedrägeri och förskingring. Strafflatituderna har därför i allmänhet satts väsentligt högre än i SkSL. Jag kan här nämna att straffmaximum för grovt uppsåtligt brott - skatte- eller avgiftsbedrägeri - ansetts böra vara fängelse i högst sex år. Anpassningen till den allmänna straffrätten kommer också till uttryck genom utredningens förslag att normerade böter och straffskatt inte längre skall kunna utdömas för skattebrott. Dessa sanktionsformer avses i viss mån bli ersatta av de administrativa skatte- eller avgiftstillägg, som enligt förslaget skall kunna påföras vid sidan av straff.

-- --

Jag har tidigare framhållit att samhällets möjligheter att beivra överträdelser mot skattelagstiftningen är av avgörande betydelse för det allmänna förtroendet och ansvarskänslan hos medborgarna gentemot skattesystemet. Lika angeläget är att medborgarna kommer till insikt om dessa samhällets möjligheter och att det slås fast att överträdelser av den typ som här är i fråga - olika former av skattefusk - bedöms som allvarliga brott och förleder kännbara påföljder. Att det svåraste brottet - falskdeklaration - är allvarligt, väl jämförbart med bedrägeri, torde redan ha förankring i det allmänna rättsmedvetandet. Även oaktsamhetsbrottet, vårdslös deklaration, är i flera fall en allvarlig förseelse.

-- --

I det föregående har jag lämnat en redogörelse för de brott som bör ingå i den nya skattebrottslagen. När det gäller straffskalorna vill jag till en början framhålla att de straffbestämmelser som jag förordar tar sikte på mer allvarliga former av skattebrottslighet. Jag ser därför inget hinder att straffmaximum för samtliga medelsvåra uppsåtliga brott med undantag för brottet oredlighet med uppbördsuppgift sätts till fängelse i högst två år. För grovt skattebedrägeri och grova fall av underlåtenhetsbrottet anser jag i likhet

med utredningen att fängelse i högst sex år bör kunna utdömas. Vid ringa skattebedrägeri, ringa skattesvindel och ringa oredlighet med uppbördsuppgift finner jag det vara tillräckligt med enbart bötesstraff. Vårdslöshetsbrotten, som enligt mitt förslag inte skall bestraffas i ringa fall, bör ha både böter och fängelse i straffskalan. Maximum synes för dessa brott lämpligen kunna sättas till två år för vårdslös skatteuppgift och sex månader för vårdslöshet med uppbördsuppgift.

-- --

Utredningen har i sitt betänkande tagit upp frågan om påföljdsformerna villkorlig dom och skyddstillsyn och stannat för den uppfattningen att uppsåtliga skattebrott av normal och grov svårhetsgrad i regel bör medföra fängelsestraff. Enligt utredningens mening bör andra påföljder förekomma endast i undantagsfall, exempelvis vid hög ålder eller svår sjukdom.

Flera remissinstanser har ställt sig starkt kritiska till utredningens uppfattning i denna fråga. Man har framhållit att villkorlig dom bör få komma till användning i betydligt större utsträckning än utredningen tänkt sig.

Jag kan ansluta mig till utredningens uppfattning att hänsyn till den allmänna laglydnaden måste väga särskilt tungt när det gäller uppsåtliga skattebrott och uppbördsbrott. Vid sådan brottslighet bör därför frihetsstraff utdömas i större utsträckning än som förekommer vid förmögenhetsbrott. Vid val av påföljd saknas dock anledning att inte beakta individualpreventiva skäl när omständigheterna i det särskilda fallet talar starkt mot ett frihetsberövande. Hög ålder och svår sjukdom är inte de enda omständigheter som skall beaktas. Moderna kriminalpolitiska överväganden bör här liksom på andra områden få ske.

Skatteutskottet uttalade:

Med anledning av vad som anförts i vissa motioner vill utskottet framhålla, att skattebrotten i viss mån intar en särställning inom det allmänna rättssystemet med hänsyn till brottens samhällsskadliga karaktär och brottslighetens omfattning. Mot bakgrunden av samhällets fiskala och ekonomiska intressen måste de allmänpreventiva synpunkterna komma i förgrunden. Ovillkorligt frihetsstraff bör därför i regel utdömas vid grövre uppsåtliga skattebrott. Det sagda utesluter givetvis inte att villkorlig dom - på sätt departementschefen förutsatt - kommer till användning i sådana fall då ett frihetsstraff framstår som mindre välgrundat enligt nuvarande kriminalpolitiska uppfattning.

När det gällde skattebedrägeri uttalade departementschefen i den allmänna motiveringen (NJA II 1971 s. 469):

Det uppsåtliga skattebrott som avser aktivt handlande bör lämpligen kallas skattebedrägeri. Även enligt min uppfattning är brottet närmast att uppfatta som en typ av förmögenhetsbrott. Straffbestämmelsen bör således i första hand ta sikte på att skydda det allmänna mot den förmögenhetsskada som kan uppstå om ett beslut i fråga om skatt eller avgift blir felaktigt på det sätt att skatten eller avgiften blir för lågt beräknad och orsaken är att söka i att någon lämnat oriktig uppgift till ledning för beslutet. Samma läge föreligger f.ö. med den nuvarande lagstiftningen.

6-8 §§ Oredlig uppbördsredovisning, bristande uppbördsredovisning och vårdslös uppbördsredovisning

Om uppbördsbrott stadgades före år 1971 i uppbördsförordningen (1953:272). Enligt 80 § 2 mom. stadgades böter högst femhundra kronor för den arbetsgivare som inte hade sin bokföring så ordnad att av denna framgick arbetstagares namn, lönebelopp, skatteavdragets storlek etc. I samband med skattebrottslagens införande vidtogs vissa förändringar i systemet för redovisning av källskatt och uppbördsbrotten i 7-9 §§ skattebrottslagen tillskapades.

9 § Försvårande av skattekontroll

Även brottet försvårande av skattekontroll tillskapades genom skattebrottslagen. Brottet ersatte de tidigare straffbestämmelserna för den som åsidosatte i vissa skatte- och avgiftsförfattningar, t.ex. taxeringslagen (1956:623), mervärdeskattelagen (1968:430) och uppbördslagen, ålagd skyldighet att sörja för att bevara räkenskaper. Straffen var här i allmänhet böter eller fängelse i högst sex månader. Ursprungligen var straffet för försvårande av skattekontroll böter eller fängelse i högst två år. År 1982 skärptes straffet genom att en särskild straffskala med fängelse, lägst sex månader och högst fyra år, infördes för grovt brott. Ändringen genomfördes samtidigt som en uppvärdering gjordes av

bokföringsbrottet. Departementschefen uttalade i propositionen (prop. 1981/82:85 s. 28 f):

Förslaget i promemorian att upphäva den särskilda straffbestämmelsen i 10 § SkBL (om försvårande av skattekontroll; vår anm.) har mötts av motstånd från så gott som samtliga remissinstanser som har diskuterat detta. Jag ansluter mig härvidlag till kritiken. Som bl.a. Sveriges domareförbund har påpekat har det aktuella lagrummet vidare tillämpningsområde än bestämmelsen om bokföringsbrott i brottsbalken. Det senare brottet förutsätter sålunda f.n. liksom enligt mitt förslag att bokförings-skyldighet föreligger, medan 10 § SkBL dessutom kriminaliserar åsidosättande av sådana skyldigheter att föra och bevara räkenskaper som följer av skilda författningar på skatteområdet, t.ex. lagen (1959:92) om förfarandet vid viss konsumtionsbeskattning, lagen (1941:251) om särskild varuskatt och andra punktskatteförfattningar liksom även jordbruksbokföringslagen. Till detta kommer, som också har påpekats vid remissbehandlingen, att en bokföringsskyldig kan vidta olika manipulationer med sin bokföring som allvarligt försvårar skattemyndigheternas kontrollverksamhet men ändå inte är av väsentlig betydelse för bedömningen av rörelsens förlopp eller ställning. Exempel erbjuder anlitande av s.k. svart arbetskraft liksom fall då en uppköpare av någon vara underlåter att i bokföringen ange inköpskällan på sådant sätt att denna kan identifieras medan bokföringen i övrigt är korrekt. Sådana eller likartade fall kan knappast beivras vare sig enligt den nuvarande eller enligt den föreslagna brottsbalksbestämmelsen men bör givetvis även i fortsättningen vara straffbara. Övervägande skäl talar därför att bestämmelsen om försvårande av skattekontroll behålls med dess nuvarande brottsbeskrivning.

Riksskatteverket har i sitt remissyttrande framhållit att beivrandet av brottet försvårande av skattekontroll har intensifierats och att en viss straffskärpning också kunnat noteras. Verket och flera andra remissinstanser anser emellertid att det är nödvändigt med ett strängare synsätt på detta brott och förordar därför en straffskärpning av det slag som riksåklagarens arbetsgrupp har föreslagit. Visserligen torde flertalet fall av försvårande av skattekontroll som är så allvarliga att det nuvarande maximistraffet fängelse i två år inte är tillfyllest i praktiken kunna bestraffas som bokföringsbrott, särskilt om i enlighet med mitt förslag de särskilda åtalsföresättningsarna för detta brott tas bort. Som tidigare har påpekats föreligger emellertid inte full överensstämmelse mellan tillämpningsområdet för bestämmelsen om försvårande av skattekontroll å ena sidan och bestämmelsen om bokföringsbrott i brottsbalken å den andra. Med hänsyn härtill och då enligt min mening av allmänpreventiva skäl ett generellt sett strängare synsätt på räkenskapsbrotten framstår som motiverat anser jag mig böra godta förslaget om en höjning av straffet för försvårande av skattekontroll. I linje med vad jag har föreslagit i fråga om

bokföringsbrott bör detta komma till uttryck genom en särskild straffskala för grova fall av försvårande av skattekontroll. Däremot synes det inte finnas tillräckligt underlag för att i enlighet med vad som också ifrågasatts av RÅ:s arbetsgrupp, upphäva den särskilda bestämmelsen i 10 § SkBL om att ringa fall inte skall föranleda straffansvar.

2.4 12 kap. Om förskingring och annan trolöshet

1-3 §§ Förskingring, undandräkt och grov förskingring

Om förskingring stadgades i strafflagen ursprungligen i 22 kap. 11 § SL. Här stadgades böter eller fängelse för den som förfalskade, svikligen förbytte, försnillade eller eljest uppsåtligen förskingrade annans gods som han hade i sin besittning.

År 1890 skärptes straffet till högst straffarbete i två år. I motiven till ändringen anfördes bl.a. (prop. 1980:21 s. 93) att då brott enligt 22 kap. 11 § SL "stundom kunna vara särdeles grova och medföra en högst betydande egendomsförlust, torde den föreslagna skärpningen av straffet för dessa brott få anses vara af behovet synnerligen påkallad".

År 1937 ägde en ny straffskärpning rum genom att en ny straffskala vid synnerligen försvårande omständigheter skapades enligt vilken tiden för straffarbete fick höjas till fyra år. Departementschefen uttalade i propositionen (prop. 1937:187 s. 103):

Såsom de sakkunniga anfört torde det ej råda mer än en mening därom att straffen för grövre förskingringsbrott böra höjas. En sådan skärpning framstår såsom påkallad såväl med hänsyn till dylika brotts svårhetsgrad i förhållande till andra förmögenhetsbrott som ock på grund av att förskingringsbrottens frekvens hos oss är anmärkningsvärt hög i jämförelse med vissa andra länder och även visar tendens till fortsatt stegring. Mot en höjning av maximum för de svårare fallen till 4 års straffarbete, som de sakkunniga föreslagit, synes alltså någon befogad invändning icke kunna framställas. Å andra sidan lär det ock råda enighet därom att någon höjning av straffen för de lindrigare förskingringsfallen icke böra komma till stånd.

Vid strafflagsreformen år 1942 fick förskingringsbrottet sin nuvarande utformning med en uppdelning på tre olika svårhetsgrader. Straffskalan för normalgraden blev fängelse eller straffarbete i högst två år, för undandräkt böter eller fängelse och för grov förskingring straffarbete i högst sex år.

Straffrättskommittén uttalade bl.a. (SOU 1940:20 s. 182):

De grova förskingringarna hava på grund av den ekonomiska utvecklingens förlopp under senare årtionden blivit ett alltmer beaktansvärt samhälleligt problem. Visserligen hava straffbestämmelserna tid efter annan skärpts, men straffen för grova förskingringar framstå dock alltjämt som lindriga i jämförelse med dem som i kvalificerade fall drabba tjuvar. Enligt kommitténs mening beror detta till väsentlig del på att förskingring principiellt betraktats som ett tillägnelsebrott, en uttunnad form av stöld, vari tillgreppsmomentet saknas. Det förefaller då naturligt att indela stöldbrottet i flera grovhetsgrader, främst efter tillgreppets växlande former, men bedöma förskingring efter en enda, i jämförelse med stöldbestämmelserna lindrig straffskala. Betraktas åter förskingring i enlighet med kommitténs förslag icke som ett tillägnelse- utan som ett trolöshetsbrott, så framträder däri ett hos stölden icke förefintligt moment, trolöshetsmomentet, som kräver beaktande vid gradering av brottets svårhetsgrad.

När det gällde valet av straffskala för grov förskingring hänvisade straffrättskommittén även till ett uttalande i den allmänna motiveringen (SOU 1940:20 s. 70) se s. 66.

Vid brottsbalksreformen ändrades straffskalorna och de fick sin nuvarande utformning. Detta innebar bl.a. att ett minimistraff på sex månaders fängelse infördes för grov förskingring (och även för de övriga grova centrala för-mögenhetsbrotten utom grov skadegörelse). Motiveringen härtill finns återgiven i avsnitt 2.1.

4 § Olovligt förfogande

Den tidigare regleringen av den typ av gärningar som ryms inom brottsbeskrivningen olovligt förfogande var tämligen oklar. En del gärningar kunde falla under förskingringsbestämmelsen i 22 kap. 11 § SL vars gränser inte var entydigt bestämda. Andra föll under 22 kap. 19 § SL som bl.a. stadgade böter eller fängelse för den som förteg ett fynd eller hittegods då ägaren eller annan berättigad gav sig till känna. Vidare fanns i 22 kap. 13 § SL vissa särbestämmelser som snarare fördunklade än förklarade förskingringsbrottets gränser. Bland annat stadgades straff, böter eller fängelse, för den som "säljer, städjer eller leger tvem ett". Även ytterligare straffbestämmelser kunde bli aktuella.

Brottet olovligt förfogande tillskapades år 1942. Straffskalan var böter eller fängelse eller, om brottet var grovt, straffarbete i högst två år. Angående den valda straffskalan uttalade straffrättskommittén (SOU 1940:20 s. 192 f):

Det ligger i detta brottsbegrepps natur, att de därunder sammanfattade förfarandena äro ganska olikartade. De mera typiska fallen av olika slag torde emellertid alla vara av samma ganska ringa straffvärdhet. Enskilda fall av olika typer kunna dock vara av vida grövre beskaffenhet och komma stöld eller förskingring ganska nära. För sådana fall är den särskilda straffarbetsskalan avsedd. Vad åter angår de allra lindrigaste fallen, torde åtalsbestämmelsen i förslagets 10 § komma att medföra, att de i stor utsträckning överhuvud ej bliva föremål för åtal.

Vid överförandet till BrB infördes en enhetlig straffskala med böter eller fängelse i högst två år. Någon kommentar till ändringen gjordes inte.

5 § Trolöshet mot huvudman

Trolöshet mot huvudman såsom förmögenhetsbrott var före år 1942 i äldre 22 kap. 14 § SL sammanfört med trolöshet av rättegångsfullmäktig. Detta senare brott beskrevs så,

att fullmäktigen i sak den honom betrodde är svikligen går huvudmannens vederpart tillhanda, vare sig med skrifts uppsättande eller med råd eller skäl, eller eljest till huvudmannens skada främjar sin eller annans nytta. Såsom tillägg till denna beskrivning stadgades i lagbudet samma straff jämväl för syssloman som vid annat uppdrags utförande begår trolöshet mot huvudman. Straffet var det samma som för förskingring (22 kap. 11 § SL och följde alltså med i de skärpningar av straffskalan för förskingring som genomfördes åren 1890 och 1937.

Trolöshet mot huvudman fick sin nuvarande utformning år 1942. Straffet bestämdes till högst straffarbete i två år eller, om brottet var grovt, straffarbete i högst sex år. Straffrättskommittén uttalade (SOU 1940:20 s. 201):

Trolöshet mot huvudman straffas enligt förslaget högst med straffarbete i två år. I straffsatsen ingår sålunda utom straffarbete och fängelse jämväl böter. Detta i jämförelse med förskingring lägre minimum motiveras därav att trolöshet, särskilt då brottet är enbart skadegörande, omfattar även vissa fall av lägre samhällsfarlighet. Å andra sidan har kommittén ansett att uppställandet av en särskild privilegierad grad av brottet skulle kunna i rättstillämpningen leda till att under det straffbaras område indroges åtskilliga bagatellfall vilka överhuvud icke böra drabbas av straff. I beskrivningen av trolöshetsbrottet torde föreligga en garanti mot att straffet utsträcker till sådana bagatellfall; det fordras att handlingen utgör missbruk av förtroendeställning och gärningen betecknas såsom trolöshet. Vid sidan av straffet för okvalificerad trolöshet upptager förslaget en bestämmelse om grov trolöshet med samma straffsats som vid närstående förmögenhetsbrott eller straffarbete i högst sex år. De omständigheter som särskilt angivas i beskrivningen av det kvalificerade brottet hava liksom vid andra grova brottsfall karaktären av exempel och skola ej ovillkorligen föranleda brottets bedömande såsom grovt.

Vid överförandet till BrB ändrades straffskalorna; för normalgraden till böter eller fängelse i högst två år och för grovt brott till fängelse, lägst sex månader och högst sex år. Straffrättskommittén anförde (SOU 1953:14 s. 282):

Liksom beträffande närstående grova förmögenhetsbrott föreslås att straffminimum för det grova brottet höjes från nuvarande frihetsstraff i två månader till sådant straff i sex månader.

6 § Behörighetsmissbruk

För sådana förmögenhetsangrepp utanför sysslomannaskap, som numera faller under bestämmelsen om behörighetsmissbruk, fanns ingen straffbestämmelse i äldre rätt. Då i praxis framträdde behov av straffskydd för dessa förfaranden försökte man inte sällan att pressa in dem under andra brottstyper. Främst bedrägeribestämmelsen erbjöd i detta hänseende möjligheter till extensiv tolkning.

Brottstypen behörighetsmissbruk tillskapades år 1942 och brottsbeskrivningen upptogs i sak oförändrad i BrB. I straffskalan bestämdes år 1942 till böter eller fängelse eller, om brottet var grovt, till straffarbete i högst två år.

När det gällde straffskalan hänvisade straffrättskommittén år 1940 till att den var samma som för olovligt förfogande. Den enhetliga straffskalan med böter eller fängelse i högst två år infördes i BrB, liksom beträffande olovligt förfogande, utan särskild kommentar under arbetet i departementet med straffrättskommitténs slutbetänkande.

7 § Olovligt brukande

När det gäller brottstypen olovligt brukande stadgades i strafflagen ursprungligen i 22 kap. 12 § böter för den som brukar eller låter bruka utan lov vad annan tillhör och som han har i sin besittning. Vad gäller olovligt brukande inom fastighetsförhållanden stadgades böter dels i 24 kap. 1 § SL för "hvar, som olofligen bygger, gräver, plöjer, sår eller planterar å annans jord, eller däraf något intager", dels i 24 kap. 8 § SL

enligt följande. "Släpper någon med uppsåt olofligen kreatur på annans egor; böte från och med tio till och med tvåhundra Riksdaler. Missbrukar man betesrätt å samfälld mark; vare bot högst etthundra Riksdaler."

År 1930 tillades ett andra stycke till 22 kap. 12 § SL som närmast tog sikte på förfaranden som numera ryms under stadgandet om egenmäktigt förfarande.

Den nuvarande paragrafens första punkt (12 kap. 7 § första punkten BrB) infördes år 1942. Straffet var fortfarande endast böter. Den andra punkten i paragrafen infördes först år 1948.

Vid brottsbalksreformen gjordes den ändringen att straffskalan bestämdes till böter eller fängelse i högst sex månader. Straffrättskommittén uttalade (SOU 1953:14 s. 283):

Såsom ett icke ovanligt exempel på fall där strängare påföljd än böter ofta kan vara påkallad kan nämnas att, sedan någon olovligen tillgripit en bil, kamrater till gärningsmannen tillsammans med denne använde bilen under längre tid. Ha kamraterna icke medverkat till själva tillgreppet och äro omständigheterna ej heller sådana att de gjort sig skyldiga till häleri, skall nämligen gärningen bedömas som olovligt brukande, förutsatt att deras uppsåt omfattat att bilen brukats olovligen.

8 § Fyndförseelse

I strafflagen stadgades om fyndförseelse ursprungligen i 22 kap. 19 § SL. Bestämmelsen innebar att underlåtenhet att så lysa fynd eller hittegods som i lag är stadgat medförde böter med högst dubbla värdet av det hittade. Om man förteg fynd eller hittegods när ägaren eller annan därtill berättigad gav sig till känna skulle ursprungligen straffas som för bedrägeri men från år 1890 med böter eller fängelse. Paragrafen fick sin nuvarande utformning (nu som 22 kap. 8 § SL) år 1942. De normerade böterna togs bort och straffbestämmelsen upptog enbart böter.

Mot detta gjordes invändning från lagrådet som ansåg att jämte böter fängelse borde ingå i straffskalan. Lagrådet uttalade (prop. 1942:4 s. 196):

Såväl enligt bestämmelsen i fornminnesförordningen som enligt stadgandet i 22 kap. 19 § strafflagen om försum-melse att lysa fynd är straffet böter bestämda efter godsets värde. I förslaget åter hava de normerade böterna utbytts mot dagsböter. Lagrådet har i princip intet att erinra mot att dagsbotssystemet tillämpas även på förevarande område. Emellertid är det påtagligt att en sådan lagändring, om dagsböter upptagas såsom enda straffart, ofta nog skulle innebära en omotiverad straff-lindring för de fyndförseelser som avse stora värden. Även bortsett från sättet för bötesberäkningen synes emellertid en straffram som endast omfattar böter vara för snäv för de svåraste fallen. Detta gäller särskilt i fråga om fornfynd som ju icke äro föremål för det kraftigare straffskyddet i 4 §. De betydande framför allt kulturella värden som här stå på spel kunna icke anses tillräckligt skyddade genom en bötesbestämmelse.

Straffskalan med enbart böter bibehölls med motiveringen att i fornminneslagen införts fängelse i fall där omstän-digheterna var försvårande och att 22 kap. 19 § SL inte avsåg de fall som föll under den lagen.

2.5 13 kap. Om gäldenärsbrott

I strafflagen behandlades gäldenärsbrotten i 33 kap. Kapitlet hade ursprungligen rubriken "Om bedräglig, oredlig eller vårdslös gäldenär i konkurs". Brotten undergick ändringar vid flera tillfällen före år 1942 då i princip de nuvarande bestämmelserna infördes.

1942 års bestämmelser överfördes i huvudsak oförändrade till BrB. Efter BrB:s införande har bestämmel-serna förändrats vid ett par tillfällen. Bl.a. har en straffskärpning ägt rum för bokföringsbrott (13 kap. 5 § BrB).

1 och 2 §§ Oredlighet mot borgenärer och grov oredlighet mot borgenärer

Oredlighet mot borgenärer motsvarades före år 1942 av dels en bestämmelse i 22 kap. 2 § 3 p. SL (efter en lagändring år 1890), dels 23 kap. 1 och 2 §§. För brott mot den förstnämnda bestämmelsen, som innebar att avhända sig egendom under falskt sken av köp, gåva eller annat avtal för att förekomma utmätning eller på annat sätt hindra annan att göra sin rätt till egendomen gällande, skulle dömas enligt bestämmelsen om bedrägeri. Enligt 23 kap. 1 §, som avsåg de svåraste gärningarna, var straffet ursprungligen straffarbete från två till sex år. Senare mildrades straffskalan genom att det infördes en möjlighet att, om omständigheterna var synnerligen mildrande, sätta ned tiden för straffarbete till sex månader. Straffet enligt 23 kap. 2 § var straffarbete i högst två år eller fängelse.

Vid strafflagsreformen år 1937 sänktes minimistraffet för normalgraden av brott enligt 23 kap. 1 § SL till straffarbete i ett år. Departementschefen uttalade (prop. 1937:187 s. 106) följande.

Såsom skäl för den föreslagna straffflindringen ha de sakkunniga åberopat att den stora skillnad i bestraffningen som för närvarande bestode mellan förevarande brott och det vanliga bedrägeriet icke alltid vore tillräckligt motiverad. Erfarenheten visade ock att domstolarna nödgats att för ifrågavarande brott utmäta straff som varit oskäligt stränga. Vidare har framhållits att den i åtskilliga hänseenden mycket osäkra gränsdragningen mot bedrägeribrott kommit att för straffbarhetens grad erhålla en icke önskvärd betydelse; på grund därav torde det enligt de sakkunniga icke vara överdrivet att påstå, att straffmättet för bedrägligt förfarande av en konkursgäldenär kommit att i åtskilliga fall röna inflytande av det sätt varpå åtal utförts eller på andra tillfälligheter av processuell natur.

Den av de sakkunniga föreslagna straffflindringen synes mig lämplig. Det nuvarande minimum för normalfallen gör att i jämförelse med främmande rätt ifrågavarande stadgande framstår som ett av de hårdaste i strafflagen. Beträffande den invändning som i ett yttrande riktats mot förslaget, nämligen att häktningstvång icke längre skulle komma att föreligga, må framhållas att, med hän-

syn till att vid synnerligen förmildrande omständigheter straffet kan understiga två års straffarbete, häktning redan nu icke lär vara obligatorisk.

År 1942 blev straffet för oredlighet mot borgenärer straffarbete i högst två år eller fängelse och för grov oredlighet mot borgenärer straffarbete i högst sex år.

Straffrättskommittén gjorde beträffande straffskalorna - förutom tidigare nämnt allmänt uttalande (avsnitt 2.1) - följande två kortfattade uttalanden (SOU 1940:20 s. 223 f).

Straffet enligt 1 § har, liksom straffet för stöld och bedrägeri i medelsvåra fall, bestämts till straffarbete i högst två år eller fängelse. För grova fall av oredlighet mot borgenärer har en särskild straffskala stadgats i 2 §.

— — —

För det fall att brott som i 1 § sägs är grovt har i denna paragraf stadgats en särskild straffskala med en övre gräns av sex års straffarbete. Samma straffmaximum gäller enligt förslaget för grov stöld, grovt bedrägeri och grov förskingring samt enligt de nuvarande bestämmelserna i SL 23:1.

Vid brottsbalksreformen infördes de nuvarande straffskalorna dvs. fängelse i högst två år för normalgraden av brottet och fängelse - lägst sex månader och högst sex år för grovt brott. I förhållande till strafflagen innebär detta ett nytt minimistraff för det grova brottet. Något uttalande om brottens straffvärde gjordes emellertid inte.

3 § Vårdslöshet mot borgenärer

Vårdslöshet mot borgenärer motsvarades före år 1942 av en del av bestämmelserna i 23 kap. 3 § SL. Straffet var fängelse eller, efter en lagändring år 1937, om omständigheterna var synnerligen försvårande, straffarbete i högst två år.

Som skäl för 1937 års straffskärpning uttalade departementschefen (prop. 1937:187 s. 108 f):

Till stöd för den föreslagna straffskärpningen ha de sakkunniga åberopat att i flera av de i paragrafen upptagna fallen brottet skulle i visst hänseende vara uppsåtligt och att, även bortsett härifrån, vårdslösheten kunde vara så grov, att den gäve rum för stark misstanke om sådant bedrägligt uppsåt, som, om det vore fullt styrkt, borde föranleda gärningens hänförande under 1 \$. Även med hänsyn till den ej sällan förekommande situationen att gäldenären gjort sig skyldig till flera otillbörliga åtgärder som för borgenärerna föranlett betydande förlust, syntes det de sakkunniga oriktigt, att strängare straff än fängelse ej skulle stå till buds. Slutligen har framhållits att upptagande av straffarbete i skalan torde medverka till en ofta välbehövlig skärpning av bedömandet av hithörande brott.

Vad de sakkunniga sålunda anfört finner jag riktigt. Redan den svävande och ovissa gränsen på vissa punkter mellan de särskilda handlingstyper som ingå under bedrägeri och vårdslöshet mot borgenärer synes, för undvikande av stötande ojämnheter i rättstillämpningen, nödvändiggjöra att åt straffskalan gives en ökad spännvidd uppåt. Och även om i praktiken straffarbete ytterst sällan skulle komma att ådömas, är dock bestämmelsen, såsom de sakkunniga anmärkt, ägnad att motverka utdömandet av lägsta möjliga frihetsstraff i fall där förhållandena betinga strängare straff.

Från flera håll ha yrkanden framställts om att vid lindrigare fall av vårdslöshet mot borgenärer böter borde kunna utdömas. Till stöd härför har åberopats att fängelsestraff under vissa omständigheter framstode såsom obilligt, exempelvis vid lindriga fall av oordentlig bokföring eller då konkursgäldenären saknat tillräckliga insikter i bokföring eller då fråga vore om sådana styrelseledamöter i bolag vilka icke själva vore ansvariga för bokföringen. Det nu gällande stränga minimum hade medfört att domstolarna blivit benägna att antingen tillämpa villkorlig dom i större utsträckning än som bort förekomma eller att helt fria från straff. Vidare har framhållits, att den omständigheten att man nu icke har möjlighet att döma till lägre straff än frihetsstraff kunde av borgenär i konkursen - utan vars initiativ åtal för nu ifrågakvarande brott icke kan komma till stånd - användas såsom påtryckningsmedel för att förmå gäldenären att uppbringa medel hos anhöriga eller andra närstående eller ock att vid bolags konkurs förmå styrelseledamöter till utbetalningar.

Mot att för vissa undantagsfall medgiva en nedsättning av minimum till böter kan i första hand riktas den principiella invändningen, att det strider mot bötesstraffets syfte att använda detsamma mot personer som regelmässigt äro urståndsatta att med egna medel gälda böterna. Och

den omständigheten att straffbestämmelsen i förevarande paragraf i undantagsfall kan bli tillämplig på personer som icke själva befinna sig i konkurs, t.ex. vid bolags konkurs på dess styrelseledamöter, synes icke nämnvärt förringa betydelsen av detta skäl. För övrigt må märkas att bestämmelsens införande skulle i praktiken medföra ogynnsamma och oberäkneliga verkningar av skilda slag samt vid sin tillämpning vålla svårigheter bl.a. beträffande dagsbotens bestämmande. Beträffande det till stöd för den förordade straffnedsättningen åberopade skälet, att fängelsestraff vid dessa brott ibland framstode såsom alltför hårt, må understrykas att straffbestämmelsen är tillämplig allenast då det föreligger uppenbar vårdslöshet mot borgenärerna. För sådana fall synes ett fängelsestraff icke obilligt. Av nu anförda skäl finner jag mig icke böra upptaga någon bestämmelse om bötesstraff för ifrågavarande brott.

År 1942 infördes i princip den nuvarande bestämmelsen. Straffskalan, som lämnades okommenterad, blev fängelse eller straffarbete i högst två år. Detta innebar att man frångick straffrättskommitténs förslag som innehöll en särskild straffskala för grovt brott, med straffarbete i högst två år, medan för övriga fall skulle dömas endast till fängelse. Den förklaring härtill som gavs var att man för straffbarhet skärpte kravet på oaktsamhet från "normal" oaktsamhet till grov sådan.

Brottets nuvarande straffskala, fängelse i högst två år, infördes genom BrB. Något uttalande om brottets straffvärde gjordes inte i förarbetena till BrB.

4 § Mannamån mot borgenärer

Mannamån mot borgenärer motsvarades före år 1942 av bestämmelsen i 23 kap. 3 § 4 p. SL. Där stadgades straff för gäldenär som, sedan han kommit på sådant obestånd att han bort inse att han inte kunde göra rätt för sig, gynnade någon borgenär till de övrigas förfång med betalning, pant eller annan säkerhet för fordran, som inte var förfallen eller för vilken viss förfallotid inte var utsatt och krav inte heller skett hos gäldenären. För ansvar förutsattes, att gäldenären sedermera kom i konkurs eller att offentlig ackordsförhandling kom till stånd. Straffet var ursprungligen endast fängelse men efter 1937 års lag-

ändring (se ovan under 3 §) om omständigheterna var synnerligen försvårande, straffarbete i högst två år.

Liksom vid vårdslöshet mot borgenärer föreslog straffrättskommittén år 1942, då brottet i stora drag fick sin nuvarande utformning, en särskild straffskala för grovt brott, innehållande straffarbete i högst två år, och fängelse för övriga fall. På lagrådets inrådan fick brottet samma enhetliga straffskala som vårdslöshet mot borgenärer, dvs. fängelse eller straffarbete i högst två år, då enligt lagrådet "nu ifrågavarande två brottstyper äro närbesläktade och av samma svårhetsgrad" (prop. 1942:4 s. 198).

Brottets nuvarande straffskala, fängelse i högst två år, infördes genom BrB. Något uttalande om brottets straffvärde gjordes inte i förarbetena till BrB.

5 § Bokföringsbrott

Före år 1942 fanns bestämmelser om bokföringsbrott dels i 23 kap. 1 § 3 p. SL, som avsåg den som fört falska böcker eller svikligen förändrat sina böcker eller uppsåtligen förstört dem, undanstuckit dem eller gjort dem oläsliga, dels i 23 kap. 3 § 3 p. SL som avsåg "icke ordentligen" fullgjord bokföring. Enligt det förstnämnda lagrummet var straffet ursprungligen straffarbete från två till sex år men sedermera straffarbete i lägst ett och högst sex år eller, om omständigheterna var synnerligen mildrande, straffarbete ned till sex månader (se härom under 1 och 2 §§). För bokföringsbrott enligt 23 kap. 3 § SL var straffet ursprungligen endast fängelse men efter 1937 års lagändring (se ovan under 3 §), om omständigheterna var synnerligen försvårande, straffarbete i högst två år. Var omständigheterna å andra sidan synnerligen mildrande fick efter år 1937 dömas till böter, dock ej under trettio dagsböter.

Straffrättskommittén föreslog år 1940 att straffskalan skulle vara fängelse dvs. i högst två år. Var brottet grovt skulle dock dömas till straffarbete i högst två år. Detta ändrades emellertid i propositionen. Man behöll möjligheten att för ringa fall döma till böter, dock lägst trettio dagsböter. Den särskilda straffskalan för grovt brott togs emellertid bort och man införde en enhetlig straffskala med fängelse eller straffarbete i högst två år för normalgraden. Departementschefen uttalade (prop. 1942:4 s. 134):

Ehuru, såsom framgår av vad nyss sagts, ansvar för bokföringsbrott icke bör inträda vid blotta ordningsförelser, synas likväl tillräckliga skäl icke föreligga att borttaga den nuvarande möjligheten att döma till böter i fall där brottet är ringa. I samband med den jämkning, som sålunda vidtagits i kommittéförslaget, ha de av kommittén föreslagna straffskalorna sammanslagits till en.

Lagrådet yttrade (prop. 1942:4 s. 198).

Enligt det föreslagna stadgandet är åsidosättande av bokföringsskyldighet straffbart endast under förutsättning att det medför att ställningen och rörelsens gång icke kunna i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen. Då således mera obetydliga oriktigheter och oordentligheter i bokföringen icke skola föranleda ansvar, synas skäl knappast föreligga att i straffskalan bibehålla böter. Det är med avseende å förevarande brott även av vikt att straffhotet ej försvagas genom möjligheten till bötesstraff. Det hemställles därför, att andra punkten i paragrafens första stycke måtte utgå.

Lagrådets yttrande föranledde ingen ändring i paragrafens avfattning. Departementschefen anförde, att möjligheten att döma till böter föreläge enligt förslaget endast då brottet vore ringa och syntes bära bibehållas med hänsyn till att fall kunde förekomma som vore synnerligen ömmande.

Vid brottsbalksreformen blev straffskalan fängelse i högst två år eller, vid ringa brott, böter. Straffrättskommittén hade föreslagit en enhetlig straffskala med böter eller fängelse i högst två år. Straffskalorna kommenterades varken i straffrättskommitténs slutbetänkande

(SOU 1953:14) eller i propositionen (prop. 1962:10).

År 1982 infördes en särskild straffskala med fängelse i lägst sex månader och högst fyra år för grovt bokföringsbrott. Lagändringen byggde på en promemoria från BRÅ (BRÅ PM 1981:1).

I propositionen uttalade departementschefen bl.a. (prop. 1981/82:85 s. 28):

Däremot ställer jag mig liksom flertalet remissinstanser bakom förslaget om höjning av straffet beträffande bokföringsbrott. Som anförts i promemorian är det viktiga samhällsintressen som bär upp bokföringsplikten. Manipulerandet med bokföring kan många gånger utgöra ekonomisk brottslighet. Möjligheter måste därför finnas till kännbara påföljder vid allvarliga fall av bokföringsbrott. Självfallet måste brottets straffvärde bedömas enbart med utgångspunkt i gärningen som sådan och utan hänsyn till de svårigheter som kan finnas att utreda detta; något annat torde inte heller ha avsetts i promemorian. Jag godtar sålunda förslaget att införa en särskild straffskala för grova fall av bokföringsbrott. De strafflatituder som föreslås anser jag väl avvägda.

Justitieutskottet anförde i sitt betänkande (JuU 1981/82:31 s. 9):

Såsom anförts tidigare är det viktiga samhällsintressen som bär upp bokföringsplikten. Räkenskapsbrott utgör många gånger ett led i eller en förutsättning för sådana kvalificerade förfaranden som kan hänföras till ekonomisk brottslighet. En sådan omständighet, om den präglats av förslagenhet och planering, bör många gånger kunna leda till att brottet bör anses vara grovt. Enligt utskottets mening bör det bl.a. av detta skäl finnas möjligheter att utdöma kännbara påföljder vid allvarliga bokföringsbrott. Utskottet ställer sig med det sagda bakom de förslag till straffskärpningar som läggs fram i propositionen ...

2.6 14 kap. Om skadegörelsebrott

1-3 §§ Skadegörelse, åverkan och grov skadegörelse

I 19 kap. 30 § SL stadgades ursprungligen böter eller fängelse i högst sex månader för den som förstörde eller

skadade "annans egendom, fast eller lös, ehvad den till enskildt eller allmänt bruk eller gagn eller till prydnad ämnad är". För grov skadegörelse stadgades i samma paragraf straffarbete i högst två år om av "gerningen kommit synnerlig fara för någons lif eller hälsa, eller grof skada å egendom," eller om gärningen var "eljest med synnerligen försvårande omständigheter förenad".

Vid strafflagsreformen år 1948 fick skadegörelsebrottet sin nuvarande utformning. Reformen innebar även en straffskärpning. Denna motiverades av straffrättskommittén bl.a. med att med den nya avfattningen av skadegörelsebrottet en del brott som tidigare straffats enligt andra lagrum i 19 kap. SL skulle falla under skadegörelsebestämmelserna.

Kommittén anförde härom (SOU 1944:69 s. 393 f):

Detta gäller exempelvis bestämmelsen i SL 19:15 om förstörande eller skadande av allmän minnesvård eller brunn. Vidare äro beskrivningarna av mordbrand och andra allmänfarliga brott i förslagets 19 kap. delvis snävtare utformade än motsvarande bestämmelser i gällande rätt, varigenom en del sådana fall bliva straffbara endast såsom skadegörelse. Härtill återkommer kommittén vid 3 §.

Och vid 3 § anförde kommittén bl.a. (SOU 1944:69 s. 396):

Vid bedömande huruvida skadegörelse är grov skall enligt förslaget särskilt beaktas om av gärningen kommit synnerlig fara för någons liv eller hälsa eller om den övats på sak som har stor kulturell eller ekonomisk betydelse eller om skadan eljest är synnerligen kännbar. Straffsatsen för grov skadegörelse föreslås till fängelse eller straffarbete i högst fyra år. Ett så högt straffmaximum är motiverat med hänsyn till omständigheter som berörts redan vid 1 §. Framför allt är att märka, att förslagets 19 kap. begränsats till att omfatta allmänfarliga brott under det att motsvarande stadganden i det nuvarande SL 19 kap. omfatta även andra fall. Ansvar för mordbrand eller härverk förutsätter enligt förslaget en brand, explosion eller annan sådan ofärd, som innebär fara för annan till liv eller lem eller för omfattande förstörelse av annans egendom. För närvarande skall enligt SL 19:1 den som sätter eld på människoboning straffas för mordbrand, även om vid tillfället ingen människa vistades där och utsattes för fara; och enligt SL 19:3 är det belagt med straffarbete upp till sex år att sätta eld på uthus eller annan byggnad, fartyg,

skog, torvmosse, växande eller skuren gröda, sädes-, hö- eller halmstack, ved-, kol-, timmer- eller brädhög eller dylikt, ehuru det icke förelåg någon fara för att elden skulle sprida sig och åstadkomma omfattande förstörelse av egendom. I fall, där det icke föreligger någon sådan fara som 19 kap. i förslaget förutsätter men avsevärd skada skett, böra dylika eldsåsättanden enligt förslaget i regel bedömas som grov skadegörelse. Detsamma gäller om att skada egendom genom explosion.

Departementschefen godtog vad straffrättskommittén anförde.

Något uttalande om skadegörelsebrottens straffvärde gjordes inte vid brottsbalksreformen.

4 § Tagande av olovlig väg

Beträffande tagande av olovlig väg stadgades i strafflagen ursprungligen i 24 kap. 11 § böter, högst femtio riksdaler, för den som olovligen tager väg eller gångstig över annans tomt, åker, äng, plantering eller andra ägor, som kan skadas därav. Brottet fick sin nuvarande lydelse vid 1948 års lagstiftning.

3.1 15 kap. Om allmänfarliga brott

1 och 2 §§ Mordbrand och grov mordbrand

Mordbrandsbrottet fick sin nuvarande utformning och de ännu gällande straffskalorna genom strafflagsrevisionen år 1948. Dessförinnan behandlades brottet i fyra olika paragrafer. I 19 kap. 1 § SL fanns huvudstadgandet om mordbrand. Straffskalan var ursprungligen straffarbete från sex till tio år. Om någon av branden fick svår kroppsskada gällde dock straffarbete på livstid eller från åtta till tio år; om någon dödades skulle dömas till dödsstraff eller straffarbete på livstid. I 19 kap. 2 § SL gavs en särskild straffskala för bl.a. de fall mordbrand förövades då "allmän farsot, uppror, fiendes åträngande eller annan sådan nöd eller fara" förelåg eller "i stad, köping eller by, eller å annat sådant ställe, där många sammanbo" eller "å Konungens slott, fäste, fartyg, förråds- eller tyghus eller annan sådan statens tillhörighet, eller å kyrka". I dessa fall skulle dömas till straffarbete på livstid eller från åtta till tio år. I 19 kap. 3 § SL stadgades en lindrigare straffskala, straffarbete från två till sex år, för den som satte eld på "uthus eller annan byggnad, fartyg, skog, torvmosse, växande eller skuren gröda, sädes-, hö- eller halmstack, ved-, kol-, timmer- eller brädhög eller dylikt, som annan tillhörde och så avlägset låg, att vån ej var, att elden därifrån kunde spridas till människors boningar eller vistelserum". Om det i dessa fall endast var ringa egendom som var i fara och det inte skedde "synnerlig skada" fick straffet sättas ned till sex månaders straffarbete men om branden orsakade svår kroppsskada eller död skulle dömas till straffarbete från fyra till åtta år. Slutligen fanns i 19 kap. 5 § SL en specialbestämmelse för den som satte eld på sin egendom i uppsåt att bedra försäkringsgivare eller i annan sådan sviklig avsikt. Straffskalan var här straffarbete från sex månader till fyra år.

Vid strafflagsrevisionen år 1890 infördes i 1 § två nya minimistraff. Om omständigheterna var synnerligen mildrande kunde tiden för straffarbete nämligen sättas ned till fyra år. Och om ingen människa hotades av fara på grund av branden kunde man gå ända ned till två års straffarbete. Vidare sänkte man minimistraffet i 2 § från åtta till sex år.

I förarbetena till de nuvarande bestämmelserna uttalade straffrättskommittén (SOU 1944:69 s. 363 f):

Kommittén har för grova fall av mordbrand i 2 § upptagit en bestämmelse med särskild straffskala. För de återstående fallen anser kommittén en straffsats av straffarbete från och med två till och med åtta år vara lämpligt avvägd. Den mildring i straffet för mordbrand som däri-genom sker torde framstå såsom motiverad vid jämförelse med straffen för andra grova brott, såsom t.ex. rån, vilket i normalfall bestraffas med straffarbete från och med ett till och med åtta år. Det förtjänar framhållas, att på grund av den förr vanliga täta trähusbebyggelsen i samhällena mordbrand i äldre tider tedde sig som ett farligare brott än nu.

Departementschefen godtog i propositionen (prop. 1948:80) vad straffrättskommittén anfört.

Vid brottsbalksreformen skedde endast den ändringen i straffskalan att straffarbete byttes ut mot fängelse. Straffskalans tidsgränser behölls alltså oförändrade.

3 § Allmänfarlig ödeläggelse

När det gäller allmänfarlig ödeläggelse fanns i 19 kap. 6 och 7 §§ SL före år 1948 bestämmelser om straff för framkallande av explosion genom sprängämne och för framkallande av skeppsbrott. Den förstnämnda bestämmelsen infördes år 1890. Straffet för framkallande av explosion enligt 19 kap. 6 § SL var samma som det som stadgades för de resp. graderna av mordbrand i 19 kap. 1-3 §§ SL. För framkallande av skeppsbrott stadgades straffarbete från sex till tio år. Uppstod svår kroppsskada hos någon som drabbades av brottet var straffet straffarbete på

livstid eller från åtta till tio år; gjöt någon döden skulle gärningsmannen fram till år 1921 mista livet eller dömas till straffarbete på livstid. Efter år 1921 gällde här endast straffarbete på livstid.

I 19 kap. 11 § SL fanns en bestämmelse om straff, ursprungligen från sex månaders straffarbete men sedermera från böter till dödsstraff eller livstids straffarbete, för den som förstörde vissa trafikanläggningar - såsom kanal, sluss, järnväg eller spårväg - och därigenom gav upphov till viss skada.

Vid 1948 års strafflagsrevision sammanfördes bestämmelserna i 19 kap. 6, 7 och 11 §§ till den nuvarande straffbestämmelsen om allmänfarlig ödeläggelse (19 kap. 3 § SL). Vid brottsbalksreformen överfördes bestämmelsen i princip oförändrad. Inte vid någon av dessa reformer gjordes något uttalande om brottets straffvärde.

4 och 5 §§ Sabotage och grovt sabotage

Beträffande sabotage fanns före år 1948 i 19 kap. 10-16 §§ bestämmelser om straff för skadegörelse och liknande gärningar avseende olika slags anläggningar av betydelse för den allmänna samfärdseln, för belysning, kraftförsörjning, gruvdriften etc. Straffen varierade från böter till dödsstraff eller livstids straffarbete. Vid sidan av och som komplettering av strafflagens bestämmelser fanns en särskild lag (1940:995) om straff för sabotage. Här stadgades straffarbete i högst tio år eller, om omständigheterna var synnerligen mildrande, fängelse bl.a. för den som, med uppsåt att skada försvaret eller folkförsörjningen eller störa förvaltningen eller den allmänna ordningen, förstörde eller skadade anläggning, inrättning eller föremål, som var av betydelse för försvaret, folkförsörjningen eller förvaltningen.

År 1948 sammanfattades det huvudsakliga innehållet i strafflagens och den särskilda sabotagelagens bestämmelser i en paragraf om sabotage i 19 kap. 4 § SL. Straff-

skalan bestämdes till straffarbete i högst fyra år eller fängelse eller, vid grovt brott, straffarbete från två till tio år eller på livstid.

Straffrättskommittén uttalade (SOU 1944:69 s. 370):

Straffet för sabotage är enligt 1 § sabotagelagen straffarbete i högst tio år eller på livstid. Äro omständigheterna synnerligen mildrande, må dömas till fängelse. Som de föreslagna bestämmelserna om sabotage i viss utsträckning omfatta gärningar av mindre svårartad beskaffenhet än de enligt sabotagelagen bestraffade och bestämmelserna därtill i motsats till sabotagelagen äro avsedda att tillämpas även under lugna förhållanden, bör straffsatsen för normalfall vara avsevärt lägre än sabotagelagens. Kommittén föreslår, att straffet för sådant fall sättes till straffarbete i högst fyra år eller fängelse. För grovt sabotage föreslår kommittén straffarbete från och med två till och med tio år eller på livstid.

Vid brottsbalksreformen gjordes ingen saklig ändring i paragrafen.

6 § Kapning av luftfartyg och luftfartssabotage

Brottet kapning av luftfartyg infördes år 1971. Dessförinnan fanns ingen direkt motsvarighet till detta brott. Paragrafens andra stycke, i vilket luftfartssabotage straffbeläggs, tillades år 1973. Samtidigt höjdes straffskalan för grovt brott enligt paragrafens tredje stycke från fängelse, lägst ett och högst tio år till fängelse på viss tid, lägst två och högst tio år eller på livstid.

Bakgrunden till lagstiftningen är följande. Under 1960-talet och 1970-talet ökade antalet flygplanskapningar. Behovet av åtgärder både på nationellt och internationellt plan för att hindra dessa kapningar blev därmed allt större. År 1963 tillkom i Tokio på initiativ av Internationella civila luftfartsorganisationen (ICAO) en konvention, den s.k. Tokiokonventionen, med bestämmelser för sådana fall då någon ombord på flygplan begår brott eller gör sig skyldig till annan handling som utgör ett hot mot säkerheten eller ordningen ombord. I samband med

att Sverige tillträdde konventionen gjordes vissa ändringar i luftfartslagen och luftfartskungörelsen. Utvecklingen visade emellertid att denna konvention inte gav tillräckliga möjligheter att på internationellt plan motarbeta kapningsbrotten. Vid en diplomatisk konferens i Haag i december 1970 antogs en särskild konvention för bekämpande av olaga besittningstagande av flygplan, i sammanhanget kallad Haagkonventionen. I anslutning till denna, vilken tillträtts av Sverige, infördes år 1971 bestämmelserna i första stycket av paragrafen.

År 1971 antogs på en internationell lufträttskonferens i Montreal, anordnad av ICAO, en konvention för bekämpande av brott mot den civila luftfartens säkerhet, enligt vilken vissa slags handlingar skulle straffbeläggas. De flesta av de gärningstyper, som denna konvention avser, var redan i och för sig belagda med straff enligt då gällande svensk rätt, t.ex. genom bestämmelserna angående sabotage i 4 §, men för att Sverige skulle kunna tillträda konventionen, vilket ansågs önskvärt och som sedermera skett, erfordrades vissa lagändringar bl.a. beroende på att bestämmelserna om sabotage inte var avsedda att tillämpas på gärningar som begåtts mot samfärdsel eller anläggningar i utlandet. För att tillgodose konventionens fordringar infördes bestämmelserna om luftfartssabotage i andra stycket.

I propositionen år 1971 (prop. 1971:92 s. 18, 23 och 27 f) uttalade departementschefen bl.a. följande.

Frågor om ordning och säkerhet ombord på luftfartyg har under de senaste åren fått en allt större aktualitet. Det är framför allt de s.k. flygplanskapningarna som har skapat allvarliga säkerhetsproblem inom den civila luftfarten. De har ökat i antal särskilt påtagligt under de senaste tre åren och har nu fått en alltmer svårartad karaktär. Behovet av olika åtgärder på både nationellt och internationellt plan för att stävja flygplanskapningar och andra brott mot den civila luftfarten har därmed blivit allt större.

Den anpassning av våra straffrättsliga regler till konventionsbestämmelserna som sålunda bör ske i samband med en ratifikation av konventionen bör enligt promemoriaförslaget ske genom att i brottsbalken införs en särskild bestämmelse om straff för kapning av luftfartyg. Detta förslag har genomgående vunnit remissinstansernas gillande. Goda skäl talar också enligt min mening för promemoriaförslaget i denna del. I och med att antalet flygplanskapningar stiger, ökar riskerna för att sådana brott aktualiseras hos svenska domstolar och andra myndigheter. Det finns uppenbarligen risk för att luftfartyg av svensk nationalitet utsätts för kapning eller att utländskt luftfartyg kapas och förs till Sverige. Det kan också tänkas förekomma i större utsträckning än som hittills varit fallet att personer som utomlands har begått kapningsbrott tar sin tillflykt här. Om gärningsmannen inte utlämnas, kan frågan om att här inleda straffrättsligt förfarande bli aktuell. Det kan i fall av denna art framstå som en brist att det i den svenska lagstiftningen saknas en för sådana gärningar särskilt avpassad straffbestämmelse. Alldeles oberoende av Sveriges ratifikation av Haagkonventionen finns det således ett behov av en sådan bestämmelse.

-- --

I promemorian har som straffskalor föreslagits fängelse i högst fyra år eller, om brottet är grovt, fängelse i lägst ett och högst tio år.

Några remissinstanser, bl.a. hovrätten för Övre Norrland och styrelsen för advokatsamfundet, har framhållit att kapningsbrott som riktar sig mot luftfartyg i linjefart i regel bör anses som grovt. I flera remissyttranden uttalas önskemål om strängare straff för grova fall av kapning än som föreslås i promemorian. Som förebild har nämnts straffskalan för grovt sabotage, som upptar fängelse på viss tid, lägst två och högst tio år, eller på livstid.

Man har anledning räkna med att de luftfartyg som blir föremål för kapning i allmänhet är sådana som används i linjefart för befordran av passagerare. Jag instämmer i vad vissa remissinstanser uttalat om att sådant kapningsbrott regelmässigt bör anses som grovt, om det i promemorian framlagda förslaget i fråga om strafflatituder godtas. Detsamma bör gälla vid kapning av luftfartyg som används i icke regelbunden luftfart (charter) för befordran av passagerare. Mot denna bakgrund kan det övervägas, om inte den strängare straffskalan bör avse normalbrott och den lindrigare mindre grova fall av kapningsbrott. En sådan konstruktion har använts vid vissa brott som i sig själva alltid är av mycket allvarlig art, t.ex. mord, människorov, olaga frihetsberövande, försättande i nödläge m.fl. Kapningsbrottet synnes emellertid inte kunna helt jämföras med gärningar av det slaget. Det ligger närmare till hands att jämföra det med olaga tvång, rån och sabotage. För dessa brott har i BrB använts den i

promemorian föreslagna systematiken. Under dessa förhållanden anser jag mig böra godta promemorians förslag att låta straffbestämmelsen innehålla två straffskalor, varav en för grova brott.

Med anledning av förslaget från vissa remissinstanser att strafflatituden för det grova brottet skall omfatta också fängelse på livstid vill jag framhålla att livstidsstraff f.n. ingår i straffskalan endast för ett fåtal brott. Som exempel kan nämnas mord, människorov, grov mordbrand, allmänfarlig ödeläggelse som är att anse som grov, grovt sabotage samt spridande av gift eller smitta i fall som är att bedöma som grovt. Genomgående krävs enligt gärningsbeskrivningarna för dessa brott att en viss allvarlig effekt har inträtt och att sådan effekt har omfattats av gärningsmannens uppsåt. Motsvarande krav uppställs inte för fullbordat kapningsbrott. Inträffar till följd av en flygkapning något så allvarligt som t.ex. att luftfartyget störtar eller att någon passagerare eller besättningsmedlem berövas livet, kan straffbestämmelsen med fängelse på livstid i straffskalan bli att tillämpa i konkurrens med bestämmelsen om kapning av luftfartyg. Jag anser det därför inte vara motiverat att för detta brott föreslå strängare maximipåföljd än fängelse i tio år. Inte heller i fråga om den nedre gränsen för straffskalan för grovt brott, fängelse ett år, finner jag skäl att frånga promemorieförslaget. De sålunda föreslagna strafflatituderna får anses ge klart uttryck för den allmänt omfattade meningen att kapningsbrott utgör en mycket allvarlig form av brottslighet. De betydande risker inte bara för personer ombord på det kapade luftfartyget utan också för annan lufttrafik inom samma område och för personer på den plats där fartyget tvingas landa bör givetvis beaktas vid straffmätningen vid sidan av sådana omständigheter som arten och graden av det våld eller hot som brukats vid handlingens utförande, de olägenheter av personlig eller ekonomisk natur som brottet medfört m.m.

Lagrådet uttalade bl.a. (prop. 1971:92 s. 53):

Med hänsyn till vad som anmärkts synes den nya straffbestämmelsen i första rummet böra få avseende på grövre brott i stället för, såsom föreslagits, de lindrigare; sådana omständigheter som enligt förslaget skall beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt torde vara utmärkande för brottstypen som sådan. Enligt lagrådets mening bör därför, såsom gäller i fråga om ett flertal andra brott i BrB, den strängare straffskalan upptagas såsom huvudregel och den mildare för brott av mindre grov beskaffenhet. Omständigheter att beakta vid övervägande om den senare skalan skall tillämpas är t.ex. att någon flygning ej kommit till stånd eller att annan än deltagare i brottet icke medföljt flygplanet.

Departementschefen höll fast vid den i lagrådsremissen föreslagna konstruktionen.

I samband med införandet av bestämmelsen om luftfartssabotage och skärpningen av straffet för grov kapning av luftfartyg år 1973 uttalade departementschefen (prop. 1973:92 s. 13 f):

Såväl enligt RÅ:s som hovrättens förslag kommer straffskalorna för grovt fall av luftfartssabotage och kapning av luftfartyg att överensstämma. Jag instämmer i att det från lagteknisk synpunkt vore fördelaktigt med en sådan överensstämmelse mellan strafflatituderna. Vad beträffar straffskalan för luftfartssabotage är det enligt min mening inte motiverat med lindrigare straff för sådant brott än som föreskrivs för sabotagebrott i övrigt. Sabotagehandlingar mot luftfartyg eller flygplatser sätter många människors liv i fara och kan leda till skador för avsevärda belopp. Den civila luftfarten är av stor betydelse för den internationella samfärdseln och samtidigt känslig för störningar i form av sådana gärningar som avses i konventionen. Det bör därför enligt min mening inte komma i fråga att bereda luftfarten ett svagare straffrättsligt skydd än som enligt 13 kap. 4 och 5 §§ BrB gäller för samfärdse i inom Sverige.

Vad beträffar det av RÅ framförda förslaget att skärpa straffet för kapning av luftfartyg, när sådant brott är grovt, vill jag till en början erinra om de överväganden i denna fråga som gjordes i propositionen angående Haagkonventionen. Som skäl för att inte införa fängelse på livstid i straffskalan för sådant brott anfördes framför allt att enligt gärningsbeskrivningarna för de brott, som har livstids fängelse i straffskalan, som regel krävs att en viss allvarlig effekt har inträtt, t.ex. att någon har berövats livet. Motsvarande krav uppställs inte för fullbordat kapningsbrott. För straffbarhet räcker det att gärningsmannen har bemäktigat sig ett luftfartyg eller ingripit i dess manövrering. Straffskalan bestämdes således till fängelse i lägst ett och högst tio år. Under de år som förflutit sedan straff för kapning av luftfartyg infördes har emellertid kapningsfallen blivit alltmera elakartade. Det förekommer allt oftare att civila luftfartyg kapas i utpressningssyfte, t.ex. för att gärningsmännen skall komma över en större summa pengar eller förmå myndigheterna i ett land som berörs av kapningen att frige fångar eller vidta andra åtgärder som tillgodose gärningsmännens särskilda syften med brottet. Ofta finns politiska motiv bakom dessa gärningar. Vanligen är aktionerna väl planlagda och utförda av flera personer i samarbete. Gärningsmännen är som regel väl beväpnade. Det är uppenbart att de ombordvarande under sådana omständigheter är utsatta för utomordentligt allvarliga risker. Samtidigt har det visat sig bereda utomordentliga svårigheter att helt förhindra kapningsbrott.

Mot denna bakgrund finner jag mig kunna biträda det av RÅ framförda förslaget om en skärpning av straffet för kapning av luftfartyg, när brottet är att bedöma som grovt. Jag förordar således att straffet för kapning av luftfartyg i fall när sådant brott är att anse som grovt ändras till fängelse på viss tid, lägst två och högst tio år, eller på livstid.

7 § Allmänfarlig vårdslöshet

Bestämmelser motsvarande det nuvarande lagrummet om allmänfarlig vårdslöshet fanns i strafflagen bl.a. i 19 kap. 22 § och 19 kap. 17 §. Enligt 19 kap. 22 § (ursprungligen 19 kap. 21 §), med den lydelse paragrafen hade från år 1910, straffades nämligen bland andra den, som ouppsatligen genom vårdslöshet, oförsiktighet eller försummelse var vållande till eldskada på annans egendom, till förödelse på egendom genom explosion, till skeppsbrott eller till skada på anläggningar av vissa slag såsom kanaler, slussar, järnvägar, spårvägar och elektriska ledningar. Vidare straffades efter en senare lagändring enligt denna paragraf den som av vårdslöshet orsakade fara för användande av dessa anläggningar och den som oaktsamt spred smittsam och farlig kreaturssjuka eller framkallade fara därför. Straffet enligt 19 kap. 22 § SL var fängelse i högst sex månader eller böter.

Enligt 19 kap. 17 § andra stycket SL stadgades fängelse eller straffarbete i högst ett år eller, om sjukdomen ej spred sig, böter för den som veterligen bröt mot de föreskrifter som var givna till förekommande eller hämmande av kreaturssjuka. Härjämte fanns i 14 kap. 21 § SL (efter år 1918 14 kap. 20 §) en bestämmelse om straff för försäljning av gift i strid mot gällande bestämmelser med påföljd att någon avled eller fick svår kroppsskada. Straffet var här fängelse eller straffarbete upp till två år.

Brottet allmänfarlig vårdslöshet fick i stort sin nuvarande utformning år 1948 (19 kap. 5 § SL). Dock nämnades i straffskalan för normalgraden fängelse före bö-

ter. För grovt brott gällde straffarbete i högst två år eller fängelse. Departementschefen uttalade (prop. 1948: 80 s. 292):

I fråga om straffskalan har jag, då hithörande brott kunna tänkas relativt ofta framträda i mera svårartade former, funnit fängelse böra nämnas först i den normala skalan samt en särskild strängare skala för grova fall tilläggas. Jag vill som exempel på fall som ofta äro grova nämna att en tjänsteman vid trafikinkrättning åsidosätter vad honom till förekommade av olycksfall åligger --- eller att någon handskas vårdslöst med eld eller annat i sprängämnes eller ammunitionsfabriker o.dyl.

I samband med brottsbalksreformen föreslog straffrättskommittén att en för brottet enhetlig straffskala omfattande fängelse i högst två år eller böter skulle införas. Detta väckte en del motstånd vid remissbehandlingen och ett par remissinstanser ansåg att den dåvarande straffmätningen var alltför mild. Med hänsyn till dessa synpunkter behölls den tvådelade straffskalan och fängelse i högst sex månader fick jämte böter ingå i straffskalan för normalgraden av brottet.

8 och 9 §§ samt 11 § första stycket Spridande av gift eller smitta, förgöring och vårdslöshet med gift eller smittämne

I strafflagen fanns före år 1948 i 14 kap. och 19 kap. vissa brott som motsvarade spridande av gift eller smitta, förgöring och vårdslöshet med gift eller smittämne.

Enligt 14 kap. 19 § SL straffades den som, i uppsåt att skada andra till liv eller hälsa, förgiftade t.ex. varor som hölls till salu, så att allmän fara för människors liv eller hälsa uppstod. Paragrafen var subsidiär till mordbestämmelsen. I 14 kap. 20 § SL (ursprungligen 14 kap. 21 § SL) stadgades straff för den som sålde eller utlämnade gift utan att vara därtill berättigad eller sålde gift utan att iaktta föreskrifterna för sådan handel med påföljd att någon dog av giftet eller fick svår kroppsskada. I 14 kap. 20 a § SL, som tillades år 1942,

fanns bestämmelser om straff för den som sålde, utlänade eller utbjöd förfälskade livsmedel eller läkemedel som var farliga för människors liv eller hälsa. För utspridande av smitta fanns däremot, fränsett en bestämmelse angående könssjukdom som infördes i 14 kap. 21 § SL år 1918, inte någon straffbestämmelse i strafflagen, trots att ett sådant stadgande beträffande smittosam kreaturssjukdom gavs i 19 kap. 17 § SL. Anledningen härtill var att spridande av smittsam sjukdom kunde straffas enligt bestämmelser om brott mot person.

I 14 kap. 19 § andra stycket SL stadgades efter år 1918 straff för oaktsam förgiftning.

Straffet enligt 14 kap. 19 § SL var för uppsåtligt brott straffarbete från sex år till livstid. Enligt 14 kap. 20 § SL skulle, allt efter omständigheterna, dömas fängelse eller straffarbete i högst två år och enligt 14 kap. 20 a § SL till straffarbete från två till sex år i normalfall vilket kunde höjas till straffarbete på livstid i särskilt svåra fall. För spridande av könssjukdom gällde att straffet kunde variera från böter till straffarbete i högst två år.

De nu aktuella bestämmelserna fick i princip den nuvarande utformningen och de ännu gällande straffskalorna år 1948 (19 kap. 6-8 §§). Vid överförande till BrB infördes dock det till sex månaders fängelse förhöjda minimistraffet för grov förgöring.

De straffskaleändringar som genomfördes år 1948 motiverades med att de nya bestämmelserna avsåg delvis andra fall än de gamla. För höjningen av minimistraffet för grov förgöring i samband med brottsbalksreformen ansåg straffrättskommittén att i huvudsak samma skäl kunde anföras som för de förhöjda minimistraffen för de grova förmögenhetsbrotten. Departementschefen uttalade endast att den föreslagna skärpningen "synes befogad" (prop. 1962:10 s. 214 B).

10 § och 11 § andra stycket Miljöbrott och vållande till miljöstörning

Bestämmelserna om miljöbrott och vållande till miljöstörning tillskapades genom lagstiftning år 1981. Dessförinnan reglerades det straffrättsliga skyddet för miljön främst i miljöskyddslagen (1969:387) och i bestämmelserna om spridande av gift eller smitta, förgöring och vårdslöshet med gift eller smittämne. Lagstiftningens historik är i korthet följande.

Miljöskyddslagen förbereddes av de s.k. immissionssakkunniga som år 1966 avlämnade betänkandet Luftförorening, buller och andra immissioner (SOU 1966:65).

Enligt de sakkunnigas förslag var straffmaximum för brott mot miljöskyddslagen fängelse i sex månader vilket överensstämde med motsvarande straffbestämmelse i dåvarande vattenlagen (1918:523). Vid departementsbehandlingen höjdes emellertid straffmaximum till fängelse i ett år. Departementschefen yttrade i propositionen (prop. 1969:28 s. 294):

Både i den allmänna debatten på vattenvårdsområdet och i remissyttranden över immissionssakkunnigas förslag och naturvårdsverkets förslag till lagändring har emellertid påtalats att det nuvarande påföljdssystemet är bristfälligt. Enligt min mening bör en skärpning åstadkommas bl.a. genom att straffskalan höjs. I enlighet härmed föreslår jag att straffet för de nu angivna brotten bestäms till böter eller fängelse i högst ett år.

År 1976 tillsatte regeringen en utredning för översyn av miljöskyddslagen. Utredningen skulle bl.a. överväga vilka förändringar av miljöskyddslagen som behövde göras för att möjligheterna för samhället att kontrollera och ingripa mot miljöfarlig verksamhet skulle förbättras. I slutet av år 1978 överlämnade miljöskyddsutredningen delbetänkandet (SOU 1978:80) Bättre miljöskydd I. I betänkandet föreslogs införande av en miljöskyddsavgift samt en höjning av maximistraffet för brott mot miljöskyddslagen till fängelse i två år. Avsikten med förslaget var att

endast de grövsta överträdelseerna mot miljöskyddslagen skulle medföra straffrättsligt ingripande under det att merparten överträdelser skulle bli att hänföra till avgiftssystemet.

Bestämmelser om miljöskyddsavgift infördes i miljöskyddslagen genom lagstiftning år 1981 (samtidigt som miljöbrott och vållande till miljöstörning infördes i BrB). I samband härmed höjdes maximistraffet för brott mot miljöskyddslagen till fängelse i två år. Departementschefen uttalade i propositionen om ändring i miljöskyddslagen (prop. 1980/81:92 s. 54):

Vid bedömningen av frågorna om straffmaximum och preskriptionstidens längd måste enligt min mening hänsyn tas till det förslag till ändringar i brottsbalken som har lagts fram i justitiedepartementets nyss nämnda promemoria. Om förslaget genomförs, kommer för grova miljöbrott att gälla ett straffmaximum på sex års fängelse och en preskriptionstid på tio år. Som förut har berörts riktar sig brottsbalkens straffbestämmelser bara mot uppsåtliga eller grovt oaktsamma gärningar som kan antas ha medfört betydande olägenhet i miljön. Det finns ett uppenbart intresse av att även i andra fall kunna tillämpa kännbara påföljder för brott mot ML. Jag förordar därför att straffmaximum i ML bestäms till två år, vilket medför en preskriptionstid på fem år. De fall där det framstår som befogat med högre straff och längre preskriptionstid torde utan undantag gälla brott som faller under de i brottsbalken föreslagna bestämmelserna för grova miljöbrott.

Strax efter publiceringen av miljöskyddsutredningens betänkande lades en promemoria (Kriminalisering av föröreningar av miljön, m.m., PM 1979:6) fram inom ramen för BRÅ:s översyn av lagstiftningen mot organiserad och ekonomisk brottslighet. Promemorieförfattaren ansåg, bl.a. mot bakgrund av vissa händelser vid en fabrik för framställning av bekämpningsmedel (BT Kemi i Teckomatorp), att anledning fanns att överväga olika möjligheter att höja miljöbrottens straffvärde "även om de brottsföbyggande effekterna av straffbestämmelserna ur många aspekter är osäkra". Promemorian utmynnade i förslag till vissa ändringar i BrB. BRÅ-promemorian överarbetades inom justitiedepartementet och ledde slutligen

till lagstiftning om miljöbrott (13 kap. 8 a § BrB) och vållande till miljöstörning (13 kap. 9 § andra stycket BrB). Lagstiftningen trädde i kraft 1.7.1981.

Departementschefen yttrade i propositionen (prop. 1980/81:108 s. 7 f) först rent allmänt:

I ett högt utvecklat industrisamhälle förekommer många hot mot miljön. Inte sällan är det förenat med avsevärda kostnader att förebygga och förhindra miljöskador, och det kan då - åtminstone på kort sikt - te sig lönsamt att bortse från de risker för miljön som kan uppstå i samband med en viss verksamhet. Det är givetvis ytterst angeläget att samhället skyddar sig mot uppkomsten av miljöskador. Reglerna om förprovning i fråga om miljöfarlig verksamhet och om produktkontroll fyller här en viktig funktion.

För att det system som vi har byggt upp till skydd för den yttre miljön skall bli effektivt måste överträdelser av gällande regler eller underlåtenhet att iakttä dem sanktioneras genom bestämmelser om straff eller andra påföljder. Så har också skett i de olika specialförfattningar som reglerar miljöfarlig verksamhet. Det har emellertid under senare tid ofta satts i fråga om straffskyddet f.n. är ändamålsenligt utformat. Detta torde hänga samman med den ökade medvetenheten om betydelsen av omsorger om miljön liksom med intresset av att stärka insatserna mot vad som brukar kallas ekonomisk kriminalitet. Förslaget i de inledningsvis nämnda promemoriorna om att införa bestämmelser till skydd för miljön i brottsbalken skall ses mot den angivna bakgrunden.

När det gäller straffskalorna uttalade departementschefen (prop. s. 20) följande.

De i departementspromemorian upptagna straffsatserna utgör böter eller fängelse i högst två år för miljöbrott och vårdslöshet med miljön samt fängelse i lägst sex månader och högst sex år för grovt fall av miljöbrott. Enligt brottsbalkens bestämmelser om bortfallande av påföljd skulle därmed tiden för åtalspreskription bli tio år för grovt miljöbrott och fem år i övrigt.

Vid remissbehandlingen har Miljögruppernas riksförbund föreslagit fängelse på livstid som maximistraff för grovt miljöbrott och fängelse i fyra år som maximistraff för övriga brott.

För egen del anser jag de i departementspromemorian föreslagna straffsatserna väl avvägda. Förslaget innebär en väsentlig förlängning av nuvarande preskriptionstider.

12 § Underlåtenhet att avvärja allmänfara

Brottet underlåtenhet att avvärja allmänfara tillskapades vid strafflagsrevisionen år 1948 (19 kap. 9 § SL). Även dessförinnan hade dock i vissa fall uttryckligen stadgats ansvar för underlåtenhet. I 14 kap. 19 § tredje stycket SL stadgades nämligen efter år 1942 straff för det fall att någon, som utan uppsåt orsakat förgiftning så att allmän fara för människors liv eller hälsa därav uppkommit, underlät att försöka att genast avvärja faran sedan han varseblivit den. I 19 kap. 19 § SL gavs en motsvarande straffbestämmelse beträffande den som genom förgiftning åstadkommit allmän fara för annans kreatur. Straffet enligt 14 kap. 19 § tredje stycket SL var straffarbete från sex månader till två år. Om svår kroppsskada eller död kom av förgiftningen inträdde straffskärpning; maximalt kunde straffarbete i tio år dömas ut. Straffet enligt 19 kap. 19 § SL var böter eller fängelse i högst sex månader.

Straffskalan för underlåtenhet att avvärja allmänfara blev år 1948 fängelse eller böter. Straffrättskommittén påpekade (SOU 1944:69 s. 382) att "där underlåtenheten framstår såsom likvärd med positiv handling, icke förevarande paragraf utan i stället de för motsvarande positiva handling givna straffbestämmelserna äro att tilllämpa".

I samband med brottsbalksreformen föreslog straffrättskommittén straffskalan fängelse i högst ett år eller böter. Departementschefen föreslog ursprungligen en sänkning av maximistraftet till fängelse i sex månader. Lagrådet förordade dock (prop. 1962:10 s. B 451), att straffmaximum höjdes till fängelse i ett år, "eftersom det här kan vara fråga om ytterst allvarlig och omfattande fara som bör avvärjas, exempelvis risk för radioaktiv strålning som berör stora områden".

Vad lagrådet anfört godtogs av departementschefen.

3.2 16 kap. Om narkotikabrott

1-3 §§ Narkotikabrott, ringa narkotikabrott och grovt narkotikabrott

Narkotikastrafflagen tillkom år 1968. Tidigare hade narkotikabrott varit straffbelagt i narkotikaförordningen. Utöver skapandet av en särskild narkotikastrafflag innebar 1968 års lagstiftning en höjning av maximistraffet för narkotikabrott vilket enligt narkotikaförordningen var fängelse i ett år. Straffskalan för normalgraden av narkotikabrott blev böter eller fängelse i högst två år och för grovt narkotikabrott fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

I propositionen (prop. 1968:7) uttalade departementschefen (s. 62) att det var uppenbart att det tilltagande narkotikamissbruket måste bekämpas med all kraft. Han fortsatte (s. 111):

Även om man inte bör överdriva betydelsen av straffskärpningar anser jag likväl narkotikafrågan så allvarlig att inget medel bör lämnas oprövat i kampen mot narkotikamissbruket. Det har med fog gjorts gällande att vad som i första hand avhåller från brott i allmänhet inte är straffets stränghet utan den risk för upptäckt som vederbörande har att räkna med. Den typ av brottslighet, varom här är fråga, intar emellertid som rikspolisstyrelsen framhållit i sitt remissvar i viss mån en särställning. Polisens erfarenheter av den kategori kriminella som sysslar med narkotikasmuggling och illegal överlåtelse av narkotika är nämligen att dessa kallt väger vinstmöjligheterna mot den påföljd som risktagandet kan medföra. Den starka lockelse som de betydande vinstmöjligheterna i den illegala narkotikahandringen erbjuder talar för att möjligheter bör finnas att döma ut stränga straff. De brott det här rör sig om är i sina mest utstuderade och hänsynslösa former att anse som mycket samhällsfarliga om man tar i betraktande de skadeverkningar de ger upphov till i synnerhet hos den unga generationen. Mot bakgrunden av vad nu sagts anser jag att straffmaximum för här ifrågavarande brottslighet bör höjas från f.n. fängelse i ett år till fängelse i fyra år. Straffmaximum kommer härigenom att sammanfalla med vad som kommer att gälla beträffande grov smuggling av narkotika. Genom en sådan straffhöjning

uppnår man också den fördelen att man minskar behovet att åberopa brottsbalkens ockerparagrafer i fall där brottsrubriceringen ocker medför betydande utrednings- och bevissvårigheter.

År 1969 (prop. 1969:13) höjdes straffet för grovt narkotikabrott till fängelse i lägst ett och högst sex år. I samband härmed anförde departementschefen att narkotikabrottsligheten fortsatt att öka och fått en allt större spridning och fortsatte (prop. s. 8 f):

De erfarenheter som vunnits sedan narkotikastrafflagen trädde i tillämpning talar för att straffet för grovt narkotikabrott behöver skärpas. Den illegala handeln med narkotika visar tendenser att tillta och få en alltmer svårartad karaktär. Brottsligheten blir allt grövre och präglas av förslagenhet och hänsynslöshet. Det är nödvändigt att gripa in med kraft mot denna företeelse. Polisens brottsspanande verksamhet har också nyligen förstärkts och koncentrerats på narkotikabrottslighet.

Vid överläggningar med företrädare för justitie- och socialdepartementen har riksåklagaren (RÅ) och rikspolischefen uttalat sig för höjda straffsatser beträffande grova narkotikabrott.

RÅ framhåller att straffsatsen för grovt narkotikabrott bör höjas. Beträffande mindre kvalificerade narkotikabrott anser RÅ däremot att någon ändring inte är påkallad. Vad angår de grova brotten är förhållandet enligt RÅ ett annat. De nuvarande straffskalorna har visserligen bara gällt sedan den 1 april 1968 och erfarenheterna av deras tillämpning är begränsade. RÅ anser sig emellertid kunna skönja en utveckling som ger anledning till en omprövning av straffskalorna. I början av den nya lagens tillämpning tvekade domstolarna att döma ut så stränga straff som lagen ger utrymme för men på senare tid har praxis skärpts. Langare och andra som inte är missbrukare får nu stränga straff. Det finns enligt RÅ en tydlig tendens hos domstolarna att hålla sig inom den övre delen av straffskalan när det gäller dessa lagöverträdare.

Flera exempel finns enligt RÅ på att domstolarna dömt ut fyra års fängelse och - med tillämpning av konkurrensreglerna i 26 kap. 2 § brottsbalken - ännu längre straff. Detta visar enligt RÅ att straffmaximum är för lågt. RÅ anser att om straffmaximum höjs bör även straffminimum höjas.

Enligt rikspolischefen är internationellt verksamma importörer, tillverkare och försäljare inom narkotikabranschen väl medvetna om straff och upptäcktsrisker i olika länder. Rikspolischefen framhåller att dessa personer betraktar Sverige som en mycket tacksam marknad, bl.a. på

grund av att straffreaktionen är mild i jämförelse med förhållandena i många andra länder, som berörs av den illegala narkotikatrafiken. Om man vidare jämför med de svenska straffsatserna för grövre förmögenhetsbrott och med dem för brott mot person, ter sig straffen för de grova narkotikabrotten enligt rikspolischefen som lindriga. Narkotikabrotten förorsakar nämligen ofta stort personligt lidande och betydande sociala skadeverkningar. Därjämte inbringar brottsligheten mycket stora ekonomiska vinster som ofta vida överstiger de vinster som grova förmögenhetsbrott ger. Det finns därför enligt rikspolischefen starka skäl att kraftigt reagera mot den grova narkotikabrottsligheten och en straffskärpning är väl motiverad.

Efter det att narkotikastrafflagen trädde i kraft har i Norge införts ett straffmaximum för narkotikabrott på sex års fängelse. Den danska regeringen har nyligen lagt fram förslag om höjning av straffmaximum för sådana brott från två till sex års fängelse.

Mot bakgrunden av vad som nu anförts förordar jag efter samråd med chefen för justitiedepartementet att straffmaximum för grovt narkotikabrott höjs till sex års fängelse. Härigenom nås en bättre samordning av maximistrafpen i de skandinaviska länderna. Samtidigt föreslår jag att straffminimum för grovt narkotikabrott höjs till ett års fängelse.

Med det angivna maximistrafket av sex år kan vid sammanträffande av flera brott med tillämpning av bestämmelserna i 26 kap. 2 § brottsbalken utmätas straff på upp till åtta års fängelse.

Jag vill understryka att straffskärpningen är avsedd att bereda domstolarna ytterligare utrymme för att döma ut avsevärda straff främst för dem som i stor skala för egen vinning utnyttjar andras okunnighet, nyfikenhet eller beroende av narkotiska medel. Samtidigt bör alltså gälla vad jag uttalade i prop. 1968:7 (sid. 107) om att kontrollorganisationens verksamhet måste utformas så att den inte motverkar utan understöder samhällets ansträngningar att erbjuda vård åt vårdbehövande missbrukare. Åtalspraxis när det gäller personer som gjort sig skyldiga till narkotikabrott bör också i fortsättningen följa de riktlinjer som drogs upp i prop. 1968:7 och som RÅ genom cirkulär (C 43 den 15 mars 1968) fäst åklagarnas uppmärksamhet på.

År 1972 höjdes straffmaximum för grovt narkotikabrott till fängelse i tio år. I propositionen (prop. 1972:67) anförde föredragande statsrådet att en höjning av maximistrafket borde övervägas för att svensk lagstiftning skulle komma i paritet med andra länders och fortsatte (s. 27):

Straffhotet och den kriminalpolitiska behandlingen i övrigt av personer som gjort sig skyldiga till grova narkotikabrott är en faktor bland flera av betydelse i kampen mot den internationella narkotikatrafik som är inriktad på vårt land. Då vi senast ändrade vår narkotikalagstiftning skedde det efter kontakter med de övriga nordiska länderna, och hänsyn togs till förhållandena både i grannländerna och på andra håll. Skälen för att undvika stora skillnader i fråga om den straffrättsliga värderingen av narkotikabrott mellan Sverige och andra länder i vår närhet, gentemot vilka vi har öppna gränser, är inte mindre starka nu än de var år 1969. Enligt min mening bör det med hänsyn till den utveckling som ägt rum utanför våra gränser övervägas att höja maximistraflet för grova narkotikabrott så att svensk lagstiftning kommer i paritet med finsk, norsk och västtysk lagstiftning. Enligt vad jag har inhämtat är det inte uteslutet att även den danska lagstiftningen kommer att ändras i samma riktning. I Danmark är straffmaximum liksom hos oss f.n. fängelse i sex år.

Man får naturligtvis samtidigt se till att straffskalan för grovt narkotikabrott inte blir så vid att maximistraflet ter sig orimligt högt i jämförelse med straffen för andra från kriminalpolitisk synpunkt likvärdiga brott i vårt rättssystem. Enligt min uppfattning blir detta emellertid inte fallet om man bestämmer sig för en höjning av maximistraflet till fängelse i tio år. Lika stränga eller strängare straff förekommer för flera brott, som är jämförbara med grova narkotikabrott, t.ex. spridande av gift eller smitta, mordbrand och allmänfarlig ödeläggelse. För samtliga dessa gärningar är det högsta straffet fängelse i tio år eller på livstid, när brottet är grovt.

RÅ, rikspolischefen och chefen för kriminalvårdsstyrelsen har samtliga vid överläggningar med företrädare för justitie- och socialdepartementen tillstyrkt den av mig här diskuterade höjningen av maximistraflet för grovt narkotikabrott till fängelse i tio år. Jag föreslår att narkotikastrafflagen ändras i överensstämmelse härmed.

Jag har redan sagt att jag inte ser något behov av en allmän höjning av straffsatserna för narkotikabrott av olika grader. Inte heller finner jag det önskvärt med en generell skärpning av domstolarnas praxis. Den lagändring som jag nu har föreslagit är avsedd att få effekt endast beträffande den farligaste brottsligheten inom den kategori av förbrytelser som lagtekniskt hör hemma under rubriken grovt narkotikabrott.

Av detta följer också att jag inte heller vill kombinera en höjning av maximistraflet för grovt narkotikabrott med en höjning också av det lägsta straffet för sådant brott. Minimistraflet bör även i fortsättningen vara fängelse i ett år.

År 1981 höjdes minimistrafvet för grovt narkotikabrott från ett till två års fängelse och maximistrafvet för normalgraden av brottet från två till tre års fängelse. I lagstiftningsärendet anförde departementschefen (prop. 1980/81:76 s. 207 f):

Jag delar uppfattningen i promemorian att minimistrafvet för grovt narkotikabrott bör höjas från ett års till två års fängelse. Härigenom markeras nämligen ytterligare brottets straffvärde. Med hänsyn till de synpunkter som har förts fram vid hearingen bör det understrykas att höjningen av straffminimum för det grova brottet är avsedd att ge underlag för en skärpning av påföljderna för de allvarligaste narkotikabrotten. Den bör härigenom rimligtvis ha en avskräckande effekt för de narkotikabrottslingar som kalkylerar med ett tänkbart straff närmast som en företagsmässig riskfaktor, t.ex. vissa internationella brottssyndikat inom narkotikahandeln. Denna grupp brottslingar är själva inte beroende av narkotika men utnyttjar för egen vinning hänsynslöst andras okunnighet eller beroende i en verksamhet som ofta sker yrkesmässigt. Tecken tyder på att den illegala narkotikahandeln blir allt mer organiserad och att inslaget av utländska brottssyndikat ökar.

Ett ytterligare skäl att höja minimistrafvet för grovt narkotikabrott utgör justitieministerns förslag att övergå till mera konsekventa principer i fråga om villkorlig frigivning.

Vad därefter angår kriterierna för när ett grovt narkotikabrott skall anses föreligga har jag förståelse för remisskritiken och föreslår att såväl kriteriet "särskilt stor mängd" som kriteriet "i större omfattning" behålls i lagtexten. Jag delar emellertid den uppfattning som framförs i promemorian att graden av hänsynslöshet i gärningsmannens förfarande bör tillmätas förhållandevis större vikt vid bedömningen av om brottet skall anses grovt. Därmed avser jag sådana faktorer som att det aktuella preparatet är särskilt farligt eller att fråga har varit om systematiskt bedriven överlåtelse till skolelever eller annan ungdom eller till intagna på anstalter. Utgör gärningen ett led i en organiserad brottslighet, bör detta också beaktas i större utsträckning. Att gärningen varit av särskilt hänsynslös art bör därför uttryckligen nämnas bland de omständigheter som särskilt skall beaktas vid bedömningen om brottet skall anses grovt.

Det nya rekvisitet i förening med det höjda minimistrafvet är avsett att få särskild betydelse för bedömningen av den allvarligaste kategorin narkotikabrott. Däremot bör inte denna höjning medföra att genomsnittligt längre strafftider än f.n. ådöms t.ex. unga narkotikamissbrukare som överlåter eller medverkar till överlåtelse av narkotika i det huvudsakliga syftet att finansiera sitt eget

missbruk i sådana fall då enligt nuvarande rättstillämpning endast mängden narkotika föranleder att brottet bedöms som grovt. Det bör inte innebära några nackdelar från allmänpreventiv synpunkt om brott av denna typ i större utsträckning än nu bedöms som normalbrott. Tvärtom är det från preventionssynpunkt en fördel att brottsrubriceringen grovt narkotikabrott inte urvattnas. Det bör dock understrykas att det förhållandet att gärningsmannen missbrukar narkotika givetvis inte kan åberopas som skäl för strafflindring vid narkotikabrott av verkligt allvarlig natur, t.ex. när gärningsmannen tagit befattning med narkotika i stor omfattning eller när gärningen är ägnad att leda till en omfattande spridning av missbruket. Jag anser mig kunna förutsätta att höjningen av minimistrafvet jämte ändringen i fråga om kriterierna för vad som är grovt brott i enlighet med det sagda leder till att gränsen mellan normalbrottet och grovt brott förskjuts och till att bedömningen i större utsträckning än hittills sker med utgångspunkt i samtliga föreliggande omständigheter. Sammantaget torde därmed förändringarna av straffbestämmelserna endast medföra förhållandevis begränsade konsekvenser för kriminalvårdens del. Jag har också av chefen för justitiedepartementet inhämtat att de av honom och mig själv i detta ärende anmällda lagförslagen betraktade som helhet inte såvitt f.n. kan bedömas ger underlag för att beräkna något ökat resursbehov för kriminalvården.

En höjning av minimistrafvet för grovt narkotikabrott till två år får den konsekvensen att häktning för grovt narkotikabrott skall ske, om det inte är uppenbart att anledning därtill saknas. Som har anförts i promemorian kan detta inte ses som någon nackdel, med hänsyn till intresset av att snabbt kunna åstadkomma lagföring i de fall som det här gäller.

År 1985 genomfördes ytterligare en straffskärpning när det gäller narkotikabrotten genom att fängelse i sex månader infördes som nytt maximistraf för ringa narkotikabrott, för vilket brott tidigare stadgats endast böter, och böter togs bort ur straffskalan för normalgraden av narkotikabrott. Detta skedde samtidigt som beteckningen "narkotikaförseelse" fick utgå. Ändringarna byggde på narkotikakommissionens förslag (PM nr 8). Departementschefen uttalade (prop. 1984/85:46 s. 13 ff):

Brottsbeteckningen narkotikaförseelse slopas

Förslaget att slopa den särskilda brottsbeteckningen narkotikaförseelse för narkotikabrott som är att anse som ringa motiverar kommissionen med att det med hänsyn till narkotikabrottslighetens allvarliga art framstår som föga adekvat att beteckna ens den lindrigaste graden som

förseelse. Jag ansluter mig till detta synsätt. Som kommissionen anför leder en ändring av brottsrubriceringen visserligen inte i och för sig till några praktiska fördelar. Det rimmar emellertid illa med den stränga inställningen till narkotikabrottsligheten att använda begreppet förseelse i detta sammanhang, och det kan ge en felaktig föreställning om straffvärdet hos de aktuella gärningarna. Om, som jag strax återkommer till, fängelse förs in i straffskalan för narkotikabrott som är att anse som ringa, ter det sig än mer befogat att utmönstra uttrycket narkotikaförseelse.

Straffmaximum för narkotikabrott som är ringa höjs

Kommissionen anför både praktiska och principiella skäl för att införa fängelse i högst sex månader i straffskalan för narkotikabrott som är att anse som ringa. Enligt kommissionen kan därigenom vissa processuella tvångsmedel användas, och man uppnår en bättre balans i förhållande till straffskalorna för vissa andra brott.

För egen del anser jag att en sådan ändring i enstaka fall kan vara en fördel vid påföljdsbestämningen för vissa särskilda brottsformer som avser små mängder men som ändå har ett relativt högt straffvärde, t.ex. gatulangning och befattning med narkotika i kriminalvårdsanstalt. Detta har också riksåklagaren (RÅ) framhållit i sitt yttrande. Man kan vidare tänka sig att det emellanåt kan vara en fördel att öppna en möjlighet för domstolarna att döma till skyddstillsyn i exempelvis vissa kvalificerade återfallssituationer där enbart ringa brott har begåtts. Enligt min mening kan man i detta sammanhang inte heller bortse från att enligt huvudregeln fängelse måste ingå i straffskalan för att polis och åklagare skall kunna använda vissa tvångsmedel, t.ex. husrannsakan. Behovet av sådan tvångsmedelsanvändning har vitsordats under remissbehandlingen.

Jag har sålunda kommit fram till att straffskalan för narkotikabrott som är att anse som ringa bör omfatta böter eller fängelse i högst sex månader. Jag vill dock understryka att jag delar kommissionens uppfattning att fängelsestraff bör användas utomordentligt sällan vid ringa brott. I princip bör sådan påföljd väljas endast vid gärningar som tidigare bedömdes som normalgraden av narkotikabrott. Avsikten med mina förslag är inte att åstadkomma en strängare straffmätning. Jag återkommer strax till dessa frågor om rubricering och gränsdragning.

Böter tas bort ur straffskalan för normalbrottet

När det så gäller straffskalan för normalgraden av narkotikabrott har kommissionen pekat på att det i den allmänna debatten hävdats att böter inte bör kunna följa på sådant brott. Kommissionen har dock stannat för att denna påföljd likväl bör finnas kvar i straffskalan men att straffminimum bör höjas till 60 dagsböter. Skälet är att påföljden för narkotikabrott i dag i åtskilliga fall stan-

nar vid böter och att kommissionen bedömer att en skärpning av påföljden i sådana fall inte är erforderlig.

Kommissionen framhåller att ett alternativ skulle vara att ta bort böter ur straffskalan för normalbrottet och att som ringa brott rubricera de gärningar som f.n. i praxis brukar betecknas som narkotikabrott men där påföljden stannar vid böter. Kommissionen anser emellertid att ett sådant försök att förskjuta gränsen riskerar att misslyckas. Denna ståndpunkt har rönt kritik under remissbehandlingen. Bl.a. har de domstolar som yttrat sig över promemorian entydigt gett uttryck för uppfattningen att en sådan förskjutning är möjlig. Också andra remissinstanser anser att det skulle vara lämpligt att ta bort böter ur straffskalan för normalgraden av narkotikabrott.

Jag har, liksom när det gäller brottsrubriceringen narkotikaförseelse, förståelse för synpunkter som innebär att man bör undvika att skapa ett intryck av att samhället inte har en fast och konsekvent syn på den straffrättsliga behandlingen av den illegala narkotikahandlingen. Från denna utgångspunkt finns det enligt min mening starka skäl för att straffskalan för normalgraden av narkotikabrott bör innehålla enbart fängelse. Vidare bör man generellt sett undvika stora överlappningar mellan straffskalorna för olika grader av samma gärningsart. Mitt förslag till skärpning av straffmaximum för narkotikabrott som är att anse som ringa motiverar mot den bakgrunden en skärpning också av straffminimum för normalbrottet. Jag delar emellertid kommissionens uppfattning att någon generell straffhöjning inte är motiverad för sådana gärningar som i dag bedöms som tillhörande normalgraden men för vilka påföljden anses kunna bestämmas till endast böter. I linje med vad som från domstolshåll uttalats vid remissbehandlingen finns det anledning att utgå från att domstolarna kommer att rubricera åtminstone flertalet av de fallen som ringa, om böter tas bort ur straffskalan för normalfallen.

Mina överväganden har sålunda fört mig till ståndpunkten att endast fängelse bör finnas i straffskalan för normalgraden av narkotikabrott.

Gränsen mellan normalbrott och ringa brott förskjuts

De ändringar av straffskalorna för narkotikabrott som jag föreslår bör som jag nyss var inne på även medföra en viss förskjutning av gränsen mellan normalgraden och den ringa graden av narkotikabrott. Vissa gärningar som i dag bedöms som normalgraden torde i fortsättningen få betraktas som ringa brott.

4 § Vårdslöshet med narkotika

Narkotikastrafflagen ändrades även genom en lagstiftning år 1983. Huvudskälet till den lagstiftningen var att en

del uppenbart straffvärda förfaranden med anknytning till narkotika hade visat sig inte vara täckta av lagens bestämmelser. Straffskalorna för de uppsåtliga narkotikabrotten lämnades oförändrade men brottet i nuvarande 3 a § narkotikastrafflagen, vårdslöshet med narkotika, tillskapades.

Bakom lagstiftningen låg en promemoria från BRÅ (PM 1982:2 Narkotikabrott). I promemorian föreslogs att straffskalan för vårdslöshet med narkotika skulle bestämmas till böter eller fängelse i högst sex månader. I promemorian uttalas (s. 135 f):

Som redan tidigare framhållits är en straffbeläggning av narkotikabrott på oaktssamhetsplanen inte påkallad av något mer påträngande kriminalpolitiskt behov. Det kan inte heller förväntas att ett straffstadganden enligt vad som tidigare förordats kommer att få en särskilt omfattande tillämpning. Vid en nykriminalisering av detta slag bör försiktighet iakttas i fråga om tillämplig straffskala. Med hänsyn till att under bestämmelsen ryms förfarande som kan vara av mycket stor betydelse för den illegala narkotikahandlingen är det dock inte tänkbart att begränsa straffskalan till böter. Med hänsyn härtill förordas att denna, liksom vid häleriförseelse, bestäms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Departementschefen uttalade bl.a. (prop. 1982/83:141 s. 25 f):

Själv anser jag det liksom flertalet av de remissinstanser som har gått in på frågan motiverat att införa straffansvar för oaktssamma förfaranden. Sådant straffansvar kan i vissa situationer komma i fråga för förfaranden som utgjort ett väsentligt led i mer omfattande narkotikatransaktioner. Med hänsyn härtill anser jag, även om oaktssamma förfaranden i allmänhet torde ha ett mer begränsat straffvärde, att det straffmaximum om sex månaders fängelse som föreslagits i promemorian är alltför lågt. Å andra sidan bör vid en nykriminalisering, som det här är fråga om, en viss försiktighet iakttas i fråga om tillämplig straffskala. För egen del anser jag att straffskalan för de oaktssamma förfarandena nu bör bestämmas till böter eller fängelse i högst ett år. Med en sådan straffskala öppnas också möjligheterna att enligt vanliga regler tillgripa anhållande och häktning, när förhållandena påkallar detta.

3.3 17 kap. Om förfalskningsbrott

1-3 §§ Urkundsförfalskning, förvanskning av urkund och grov urkundsförfalskning

Strafflagens bestämmelser om urkundsförfalskning var ursprungligen splittrade på flera olika lagrum och olika straffsatser gällde, bl.a. beroende på vilket förfalskningsobjekt det var fråga om. Här nedan anges de viktiga.

förfalskningsobjekt	straffskala (straffarbete)	lagrum
a) domstols protokoll, dombok etc.	4 - 8 år	12:1
b) annan myndighets offentliga handling	1 - 4 år	12:2
c) handling av mindre vikt såsom sjukintyg, "betyg om fattigdom" etc.	högst ett år	12:3
d) köpebrev, testamente, kontrakt	6 mån - 4 år	12:4
e) annan enskild handling	högst 6 mån	12:5

Härutöver straffades som bedrägeri visst förfaringsätt med skriftliga handlingar.

År 1890 skedde en allmän sänkning av straffskalorna för förfalskningsbrott. Straffskalan blev för förfalskning jämligt 12 kap. 1 och 2 §§ straffarbete lägst två och högst åtta år resp. lägst sex månader högst fyra år. För förfalskning enligt 12 kap. 3 § SL infördes en möjlighet att döma till fängelse i högst sex månader och för brott jämligt 12 kap. 4 § SL gavs utrymme att vid synnerligen mildrande omständigheter gå ned till två månaders straffarbete eller döma till fängelse. Möjlighet att döma till fängelse infördes även för brott enligt 12 kap. 5 § SL.

År 1937 ändrades straffskalorna på nytt. Det infördes en möjlighet att vid synnerligen mildrande omständigheter sätta ned straffet, enligt 12 kap. 1 och 2 §§, till straffarbete lägst sex resp. två månader och enligt 12 kap. 4 § SL till fängelse i högst sex månader.

I samband med denna ändring yttrade departementschefen i propositionen (prop. 1937:187 s. 57):

Till stöd för de föreslagna straffnedsättningarna vid förfalskning av allmänna handlingar enligt 1 och 2 §§ ha de sakkunniga anført, att beträffande den statliga affärsverksamheten samt åtskilliga grenar av den kommunala förvaltningen gällde, att det offentlighetsrättsliga momentet i många fall vore föga framträdande. En förfalskningsåtgärd, som hänförde sig till ett sådant fall, vore till sin innebörd nära jämförlik med förfalskning av åtskilliga enskilda handlingar. Även bortsett härifrån kunde det tänkas förekomma och hade förekommit, att förfalskningsåtgärden berörde endast någon mindre väsentlig del av en handling och måhända samtidigt till sitt syfte ej vore särdeles förgriflig. Vad de sakkunniga sålunda åberopat synes mig riktigt. Mot de föreslagna straffnedsättningarna har huvudsakligen invänts att härmed vore förbunden den allvarliga faran att förfalskningsbrotten i rättsskipningen kunde komma att regelmässigt bestraffas vida lindrigare än nu. Denna invändning kan måhända icke fränkännas allt berättigande. Då emellertid strafflindringen skulle begränsas till sådana fall som kunna betecknas såsom synnerligen mildrande, torde den i angivna avseende uttalade farhågan icke böra tillmätas den betydelse att möjligheten till strafflindring avvisas för de fall, där en sådan verkligen är befogad.

— — —

Beträffande den föreslagna nedsättningen av normalskalans minimum i 4 § ha de sakkunniga framhållit, att även i fall där denna skala bleve tillämplig, brottsligheten kunde framstå såsom ganska lindrig, t.ex. om en växel eller annan värdehandling avsåge endast ett mindre belopp eller om förfalskningsåtgärden varit klumpigt utförd och faran för vilseledande följaktligen ej varit stor. Den ifrågavarande straffbestämmelsen hade därför ej sällan berett domstolarna svårighet att undvika ett alltför strängt straff. Mot den föreslagna nedsättningen har huvudsakligen riktats samma invändning som mot de sakkunnigas förslag om strafflindringar i 1 och 2 §§, nämligen att straffet även vid normala brott av ifrågavarande slag skulle komma att sättas alltför lågt. Såsom jag till bemötande av invändningen mot de föreslagna straffnedsättningarna i 1 och 2 §§ anført bör emellertid denna omständighet icke utgöra hinder för genomföran-

det av ifrågavarande, enligt min mening befogade strafflindring.

I samband med strafflagsrevisionen år 1942 gjordes en del mindre ändringar beträffande förfalskningsbrotten. Bl.a. infördes som ny 3 a § en bestämmelse om straff för förfalskning av handling som utfärdats av offentlig myndighet i främmande stat och utvidgades tillämpningsområdet 12 kap. 5 § SL därvid böter infördes i straffskalan för brottet.

Genom lagändringarna år 1948 rörande brotten mot allmänheten och brotten mot staten fick förfalskningsbrottet den nuvarande utformningen. Straffsатserna blev för de olika graderna av urkundsförfalskning straffarbete i högst två år eller fängelse (12 kap. 1 § SL), fängelse eller böter (12 kap. 2 § SL) resp. straffarbete från ett till sex år (12 kap. 3 § SL).

Straffrättskommittén anförde i specialmotiveringen till ringa urkundsförfalskning (SOU 1944:69 s. 272):

Straffsатserna för materiell urkundsförfalskning i den gällande lagen upptaga så gott som alltid endast urbota straff. Blott i ett fall, nämligen då sådan enskild handling som avses i SL 12:5 förfalskats med användande av diktad persons namn, må dömas till böter. Kommittén har ansett att för dessa fall möjligheten att ådöma böter bör bibehållas. Och sådan möjlighet bör finnas även för åtskilliga andra, hittills icke straffbara fall: då begagnande ej skett, då förfalskningen avsett tillfällighetsurkund eller då den hänfört sig till ett enskilt bevismärke av i och för sig underordnad betydelse. Jämväl för åtskilliga redan straffbelagda fall få de nuvarande straffminima anses alltför höga; i synnerhet gäller detta om urkunden i och för sig är av ringa vikt, t.ex. ofta en militär permissionssedel under fredsförhållanden, bevitnande av en namnteckning eller bestyrkande av en avskrift, särskilt då namnteckningen är äkta eller avskriften riktig. Med hänsyn till dessa och liknande fall bör straffskalan för ringa urkundsförfalskning upptaga böter. Urkundsförfalskning är emellertid i allmänhet ett brott vars straffvärdhet icke får underskattas. Kommittén föreslår därför att fängelse, som uppenbarligen bör ingå i straffskalan, där nämnes först. De skäl, som vid de ringa förmögenhetsbrotten, snatteri m.fl., föranlett en motsatt ordningsföljd, göra sig här icke gällande med samma styrka.

I specialmotiveringen till det grova brottet (12 kap. 3 § SL) anförde straffrättskommittén (SOU 1944:69 s. 273 f)

Såsom vid kapitelrubriken omnämnts stadgar den gällande rätten mycket höga straff för vissa förfälskningsbrott. Enligt SL 12:1 är sålunda maximi-straffet för förfälskning av allmän arkivhandling bestämt till åtta års straffarbete. Och enligt SL 8:19 är för (den nyss berörda) förfälskningen av statshandlingar med utrikespolitisk betydelse stadgat ett straff av straffarbete från och med sex till och med tio år eller på livstid. Dylika fall äro hänförliga under 3 §, men kommittén anser det icke påkallat att med hänsyn till dem upptagna så stränga straff som de nämnda. Vad särskilt angår de sistnämnda, för närvarande i 8 kap. behandlade fallen av förfälskningsbrott, är det visserligen tydligt att de kunna ingå i en brottslig verksamhet av högsta farlighet, särskilt förräderi eller trolös diplomati. I sådana fall blir emellertid den brottslige underkastad lagens strängaste straff jämlikt straffbuden för de nämnda brotten. - - - Därest de ifrågavarande bestämmelserna sakna tillämplighet, kan det svårligen antagas, att förfälskningen ensam för sig skall vara så farlig att straff sådana som de anförda kunna vara erforderliga. Härtill kommer att sådan för riket menlig förfälskning är ytterst sällsynt. Även om förfälskning av allmänna arkivhandlingar gäller, att den någon enstaka gång kan vara i högsta grad farlig, nämligen såsom ett medel för uppror eller annat högmålsbrott ... och i sådant fall hemfaller under härför stadgade stränga straff, men att den bortsett härifrån icke gärna kan kräva starkare repression än de svåraste förmögenhetsbrotten med undantag av rån. Kommittén föreslår därför i 3 § ett högsta straff som är lika med det för dessa brott stadgade eller straffarbete i sex år. Minimistraffet bör sättas tämligen högt, när urkundsförfälskning i och för sig är att uppfatta som ett allvarligt brott och följaktligen till grov urkundsförfälskning endast böra hänföras verkligt svåra fall. Förslaget upptager ett minimum av straffarbete i ett år. Om ett sådant straff anses för strängt, bör 3 § icke komma till användning.

Departementschefen godtog i propositionen (prop. 1948:80) vad straffrättskommittén anförte.

Vid brottsbalksreformen sänktes minimistraffet för grov urkundsförfälskning till fängelse i sex månader. Straffrättskommittén gjorde därvid följande uttalande, i vilket departementschefen instämde (SOU 1953:14 s. 289 f).

I fråga om straffsatserna föreslås, förutom de ändringar som föranledas av förslaget om enhetligt frihetsstraff, att straffminimum för grov urkundsförfalskning (3 §) sänkes från nuvarande frihetsstraff i ett år till frihetsstraff i sex månader, dvs. samma minimum som i förslaget stadgas för flertalet av de grova förmögenhetsbrotten. Även om grov urkundsförfalskning icke sällan framstår som ett svårare brott än de grova förmögenhetsbrotten, har det icke ansetts föreligga anledning att i fråga om straffskalornas minimum göra någon skillnad mellan brotten.

4 § Undertryckande av urkund

Före strafflagsrevisionen år 1948 saknades en enhetlig reglering av de gärningar som numera faller under bestämmelsen om undertryckande av urkund. Dock ingick "utplåning" av allmän arkivhandling i förfalskningsbestämmelsen i 12 kap. 1 § SL. Negativ materiell förfalskning i form av utplåning bedömdes alltså i straffvärdehänseende lika allvarligt som positiv materiell förfalskning t.ex. i form av tillägg i urkund.

Vid sidan av 12 kap. 1 SL fanns efter år 1940 i 8 kap. 18 och 19 §§ straffbestämmelser för den som undanhöll eller fördärvade vissa statshandlingar av betydelse för rikets förhållande till annan makt. Maximistraffet här var livstids fängelse. Vidare fanns i 22 kap. 2 § 5 p. en regel som innebar att den som uppsåtligen, till förfång för annans rätt, förstörde eller gjorde obrukbara de handlingar på vilka denna rätt grundade sig, skulle dömas för bedrägeri. Slutligen stadgades i 23 kap. 1 § 3 p. SL straff - från två och upp till sex års straffarbete - för bokföringsskyldig gäldenär, som vid konkurs eller offentlig ackordsförhandling utan konkurs befanns ha uppsåtligen förstört eller undanstuckit sina böcker eller gjort dem oläsliga.

År 1948 fick paragrafen den nuvarande utformningen. Straffskalan var för normalgraden straffarbete i högst två år eller fängelse, för ringa fall fängelse eller böter och för grovt brott straffarbete i högst fyra år. Straffrättskommittén, som hade föreslagit endast två

grader av brottet med högst straffarbete i två år för normalgraden och straffarbete i högst fyra år för grovt brott, uttalade (SOU 1944:69 s. 281 f):

Straffsatserna för negativ handlingsförfalskning äro f.n. i flera fall mycket stränga. --- Så stränga straff synas icke vara erforderliga. Om de sällsynta fallen av förfalskningsbrott som äro farliga för rikets säkerhet gäller, såsom under 1 § berörts, att deras bestraffning i egenskap av förfalskning icke bör utmätas med hänsyn till deras särskilda farlighet ur annan synpunkt. I allmänhet torde man kunna anse att den negativa förfalskningen är förtjänt att bedömas lindrigare än den positiva. Den förra innebär icke såsom den senare en omedelbar fara för oriktig bevisning, och den kan lättare tänkas ske av överilning eller hänsynslöshet till skillnad från mera allvarliga syften att åstadkomma rättsförlust, ehuru naturligen även sådana kunna förekomma. Kommittén föreslår för normala fall en straffskala fr.o.m. lägsta bötesstraff t.o.m. straffarbete i två år. För det fall att brottet är grovt föreslås straffet till straffarbete i högst fyra år. Vilka fall som skola hänföras under den senare straffskalan anges icke närmare i lagtexten. Tydligt är att man i första hand har att tänka på sådana fall, vilka med hänsyn till syftet och faran för rättsförlust stå positiv förfalskning nära, samt att i dylika fall vad som stadgas i 3 § är ägnat att erhålla motsvarande tillämpning.

Vid brottsbalksreformen föreslog departementschefen endast den ändringen i sak att brottet skulle indelas i endast två grader. På lagrådets inrådan återtog departementschefen detta förslag och brottet fick de nuvarande straffskalorna vilket innebär bl.a. ett till sex månader förhöjt minimistraff för grovt brott.

5 § Signaturförfalskning

Beträffande signaturförfalskning kunde före år 1948 tillämpas en straffbestämmelse i 8 a och 19 §§ lagen (1919:382) om rätt till verk av bildande konst enligt vilken böter skulle ådömas bl.a. den som, utan tillstånd av konstnären själv, på konstverk anbringade hans signatur. Dessutom kunde enligt praxis den tidigare nämnda bestämmelsen i 12 kap. 5 § SL tillämpas vilket medgav ådömande av straffarbete eller (efter år 1890) fängelse i högst sex månader. Efter år 1942

kunde även i vissa fall dömas för försök till bedrägeri.

Straffrättskommittén föreslog (SOU 1944:69) att straffskalan skulle vara högst straffarbete i två år. På förslag av departementschefen blev dock straffskalan bestämd till straffarbete i högst fyra år eller fängelse för normala fall och fängelse eller böter för ringa fall. Departementschefen uttalade (prop. 1948:80 s. 235 f):

I fråga om straffskalan har jag, i betraktande av de många allvarliga fall av signaturförfalskning som under senare år inträffat på den svenska konstmarknaden, funnit att straffmaximum bör sättas högre än det av kommittén föreslagna maximum av straffarbete i två år. Jag förordar därför i stället ett högsta straff av straffarbete i fyra år. För ringa fall har skalan emellertid synts mig kunna begränsas till fängelse eller böter. Konstakademiens och Sveriges allmänna konstförenings hemställan om ett särskilt straffminimum har såtillvida tillgodosetts, att normalskalan icke upp-tager lägre straff än fängelse.

Vid brottsbalksreformen infördes de nuvarande straffskalorna. Liksom beträffande undertryckande av urkund föreslog departementschefen ursprungligen endast två straffskalor.

6 § Penningförfalskning

Enligt äldre rätt var straffet för penningförfalskning starkt differentierat och i flera fall mycket strängt. För förfalskning av guld- eller silvermynt (12 kap. 12 § SL) var straffet straffarbete från fyra till åtta år. För kopparmynt gällde enligt samma paragraf straffarbete från sex månader till två år. I 12 kap. 13 § SL fanns en straffbestämmelse avseende den som i bedräglig avsikt filade eller klippte guld- eller silvermynt eller på annat sätt minskade myntet eller gav ringare mynt sken av att vara högre. Straffet var straffarbete från sex månader till fyra år. För sedelförfalskning stadgades i 12 kap. 14 § SL straffarbete från fyra till tio år. För samtliga nu nämnda fall gällde att om det förfalskade inte utgivits eller begagnats fick straffet sättas ned till hälften.

År 1890 skedde en sänkning av straffet för förfalskning av silvermynt till straffarbete från ett till fyra år. Dessutom infördes en möjlighet att sätta ned straffet till hälften även vid synnerligen mildrande omständigheter. I övrigt behölls straffskalorna oförändrade till strafflagsrevisionen år 1948.

År 1948 fick straffbestämmelsen om penningförfalskning i princip den nuvarande utformningen. Straffskalan blev straffarbete i högst fyra år för normalgraden. Var brottet grovt skulle dömas till straffarbete från ett till åtta år och i ringa fall till fängelse eller böter. Detta innebar ett frångående av straffrättskommitténs förslag som innehöll en normalstraffskala på straffarbete från ett till åtta år och en straffskala för ringa fall på straffarbete i högst två år eller fängelse. Departementschefen uttalade (prop. 1948:80 s. 238):

I fråga om straffsätserna har jag funnit, att den av kommittén för normalfallen föreslagna skalan av straffarbete fr.o.m. ett t.o.m. åtta år bör begränsas till att gälla för grova fall av brottet. För normalfallen har i stället upptagits en straffsats av straffarbete i högst fyra år. Härtill ansluter sig liksom i kommittéförslaget även en särskild skala för ringa fall. Med hänsyn till att under §:n kunna, på sätt --- framhållit, ingå även jämförelsevis ofarliga förfalskningsåtgärder har denna skala emellertid icke såsom i kommittéförslaget bestämts till straffarbete i högst två år eller fängelse utan till fängelse eller böter. Att såsom exempel på ringa fall särskilt nämnda, att gärningsmannen ej hade uppsåt att utprångla det förfalskade har synts onödigt.

Vid brottsbalksreformen föreslog straffrättskommittén att straffskalan för grov penningförfalskning skulle vara oförändrad. Højningen av minimistraffet för grovt brott till fängelse i två år genomfördes på förslag av departementschefen.

7 § Märkesförfalskning

Bestämmelser om märkesförfalskning fanns ursprungligen i strafflagens 12 kap. 7 och 10 §§. I 12 kap. 7 § stad-

gades straffarbete från ett till fyra år för den som förfalskade allmänna dvs. statliga och kommunala stämpelar eller märken.

Straffskalan för märkesförfalskning mildrades år 1890 genom att minimistraffet sänktes till sex månaders straffarbete och en möjlighet gavs att gå ned till straffarbete i två månader eller fängelse om det inte gjorts bruk av det förfalskade eller om omständigheterna var synnerligen mildrande.

Genom strafflagsrevisionen år 1948 fick brottet den nuvarande utformningen. Straffskalorna blev för normalgraden straffarbete i högst två år eller fängelse, för grovt brott straffarbete från ett till sex år och för ringa brott fängelse eller böter. Straffrättskommittén uttalade (SOU 1944:69 s. 295):

Straffet är enligt SL 12:7 (och 8) normalt straffarbete från och med sex månader till och med fyra år; i vissa fall kan dömas straffarbete på kortare tid eller fängelse. Kommittén har funnit sig böra föreslå såväl ett lägre straffminimum som ett högre straffmaximum. Å ena sidan är det nämligen uppenbart, att hithörande brott kunna vara skäligen obetydliga, särskilt i fråga om de värden som stå på spel, t.ex. om ett enstaka frimärke ånyo begagnas efter makuleringens utplånande. Å andra sidan kan en brottslig verksamhet som sker yrkesmässigt eller eljest i större omfattning och kanske med vidlyftig teknisk utrustning framstå såsom ett mycket farligt brott. På dessa grunder och även därför att gränsen mot urkundsförfalskning ibland kan vara svår att draga, föreslås samma straff som för sistnämnda brott. Lägsta straff bör alltså sättas till böter utan särskilt minimum och det högsta till straffarbete i sex år. Härvid uppdelas brottet i tre grader, normala fall, ringa fall och grova fall, med enahanda straffsatser som de vilka föreslagits i 1, 2 och 3 §§. Avgränsningen av dessa grader bör ske efter samma grunder som angivits i fråga om nämnda paragrafer. --- Även eljest bör brottet anses vara ringa i större utsträckning än i fråga om urkundsförfalskning, och grov märkesförfalskning torde vara ganska sällsynt.

Vid brottsbalksreformen föreslog straffrättskommittén att minimistraffet för det grova brottet skulle sänkas till fängelse i sex månader. Det var samma ändring som föreslogs beträffande grov urkundsförfalskning. I det samman-

hanget uttalade straffrättskommittén att även om detta brott inte sällan framstod som svårare brott än de grova förmögenhetsbrotten det inte förelåg anledning att beträffande straffskalornas minimum göra någon skillnad mellan brotten.

Departementschefen föreslog ursprungligen (i första lagrådsremissen) en enhetlig straffskala med fyra års fängelse som maximum. På lagrådets inrådan ändrades detta till den nuvarande tvådelade straffskalan.

8 § Förfalskning av fast märke

Om förfalskning av fast märke fanns i strafflagen bestämmelser i 12 kap. 11 §. För den som i bedrägligt uppsåt rev, flyttade eller vred rå, rör eller annat gränsmärke eller märke som var satt att visa bestämd vattenhöjd var straffet straffarbete från sex månader till fyra år. Med ändrande av märke jämfälldes utsättande av falskt märke.

Vid strafflagsrevisionen år 1948 fick brottet den nuvarande utformningen. Straffskalan blev straffarbete i högst fyra år eller fängelse eller, vid ringa brott, fängelse eller böter. Den sänkning det innebar att minimistraffet på sex månaders straffarbete togs bort och en särskild straffskala för ringa brott infördes ansåg straffrättskommittén motiverad "enär kravet på bedrägligt uppsåt bortfallit" (SOU 1944:69 s. 305). Fängelse i straffskalan för normalgraden tillkom på departementsstadiet med hänsyn bl.a. till att paragrafen "utsträckts till att gälla även provisoriska märken".

10 § Olaga spridande av efterbildning

Stadgandet om olaga spridande av efterbildning infördes vid 1948 års strafflagsrevision (12 kap. 10 § SL). Dessförinnan fanns i en lag (1927:198) stadgat förbud mot att sprida efterbildning av penningssedel. Straffet en-

ligt denna lag var böter från fem till etthundra kronor. Straffrättskommittén ansåg att det i 1927 års lag stadgade förbudet borde upprätthållas, att bestämmelsen borde tas in i strafflagen och att straffet borde skärpas till dagsböter. Detta blev också resultatet av 1948-års lagstiftning.

Brottet överfördes i princip oförändrat till BrB.

3.4 18 kap. Om mened, falskt åtal och annan osann utsaga

1 § Mened

Enligt 13 kap. 1 § SL var straffet för mened genom "falskt vittnesbörd" eller "falsk utsaga" straffarbete från två till sex år. Hade gärningsmannen bidragit till att en oskyldig dömts till straff vilket han undergått till fullo eller till någon del skulle, enligt 13 kap. 2 § SL, han själv dömas till ett motsvarande straff enligt en särskild reglering. Var straffet dödsstraff skulle dömas till samma straff eller till straffarbete på livstid; var det straffarbete på livstid skulle dömas till samma straff eller till straffarbete i tio år och var det straffarbete på viss tid skulle dömas till straffarbete på samma tid eller upp till två år högre straff; dock ej över tio år.

Vid sidan av bestämmelserna i 13 kap. 1 och 2 §§ fanns i 13 kap. 4 § SL ett stadgande om straff - böter eller fängelse i högst sex månader - för den som under ed av obetänksamhet förteg vad han visste av betydelse för målet.

Vid strafflagsreformen år 1937 sänktes minimistraffet för mened till ett år eller, om omständigheterna var synnerligen mildrande, till sex månader.

Departementschefen uttalade i propositionen (prop. 1937:187 s. 59 f):

I några yttranden har --- framhållits, att känslan för vittnesedens helgd icke är densamma nu som tidigare och att personer som åberopas såsom vittnen i en rättegång i icke obetydlig utsträckning utsättas för stark press från partens eller parten närståendes sida i syfte att förmå vittnet att avgiva en för parten förmånlig utsaga. Det senare förhållandet har ock beaktats i lagstiftningen genom den vid 1934 års riksdag genomförda ändringen i 11 kap. 8 § strafflagen, varigenom utvidgat straffskydd beretts vittne. Naturligen ligger det vikt uppå att icke företaga någon lagstiftningsåtgärd, varigenom det utomordentligt betydelsefulla samhällsintresset av sanningspliktens upprätthållande vid avgivande av vittnesmål - och detta oberoende av den betydelse som det mål, vari utsagan avgives, i och för sig äger - kan äventyras. Emellertid torde knappast någon risk föreligga att straffnedsättningen skall verka i sådan riktning med hänsyn till det stränga minimistraf som alltjämt skulle gälla. I allt fall gör sig emellertid en annan synpunkt gällande i motsatt riktning, som synes böra tillmätas det största beaktande. Det har ofta vitsordats, att ett straffbuds allmänpreventiva verkan i hög grad är beroende av att detsammans överträdande verkligen blir i icke alltför ringa utsträckning beivrat, under det att straffets storlek har en jämförelsevis mindre betydelse. Nu lär man emellertid med största visshet kunna antaga att den föreslagna straffnedsättningens genomförande skall visa sig ägnat att stärka ifrågavarande straffbestämmelses allmänpreventiva verkan. Det synes som om fördelen härav skulle mer än väl uppväga den nyss berörda risken för att straffnedsättningen skulle kunna komma att uppfattas som en eftergift från samhällets sida beträffande sanningspliktens upprätthållande. Med hänsyn till vad sålunda anförts finner jag övervägande skäl tala för att i detta sammanhang upptaga förslaget om en nedsättning av minimistrafet för mened.

År 1948 fick menedsbestämmelsen i huvudsak den utformning den har i dag. Straffsatsen för normalgraden var emellertid straffarbete, lägst sex månader och högst fyra år, för grovt brott som i dag lägst två och högst åtta år och för ringa brott fängelse (dvs. maximalt två år) eller böter.

Straffrättskommittén anförde (SOU 1944:69 s. 319):

Erfarenheten under den tid som förflutit efter lagändringen år 1937 har givit vid handen, att mened i tämligen stor utsträckning funnits böra bestraffas med ett

straff som understiger den för normalfall uppställda minimigränsen av ett års straffarbete. I betraktande härav synes det motiverat att låta det nu för fall, där synnerligen mildrande omständigheter föreligga, stadgade lägsta straffet, sex månaders straffarbete, utgöra minimum i en enhetlig straffskala för normalfall av mened. Som maximum åter torde för sådana fall fyra års straffarbete vara tillräckligt.

Gällande lag stadgar högre straff, där någon genom mened bidragit till att oskyldig blivit fälld till straff som han till fullo eller till någon del undergått.

--

Jämväl enligt kommitténs mening är det motiverat att för vissa fall av mened stadga strängare straff än för normalfall. Tillämpligheten av den strängare straffbestämmelsen torde dock icke böra begränsas till fall, i vilka meneden bidragit till att oskyldig fått undergå straff. Det kan även för andra fall finnas behov av ett mycket strängt straff. För mened, som åsyftar att hindra att förrädare eller spion blir fälld, kan det sålunda med hänsyn till statens säkerhet vara önskvärt att äga tillgång till en straffskala med högre straff än fyra års straffarbete. Och mened i ett civilmål som rör ett mycket viktigt intresse, t.ex. frågan om någons äkta börd eller rätten till ett stort arv, synes även böra kunna bestraffas efter en strängare straffsats än den i allmänhet gällande. Icke heller torde det vara motiverat att, --- låta straffskärpningen vara schematiskt beroende av skada som faktiskt orsakats genom meneden. Även andra omständigheter torde böra tillmätas betydelse för frågan, om mened skall bedömas enligt en högre straffsats än den vanliga. Bl.a. torde det vara påkallat att fästa avseende vid vilket uppsåt menedaren haft.

När menedsbrottet överflyttades till BrB erhöll det de nuvarande straffskalorna, vilket innebar en sänkning av minimistraffet för normalgraden till allmänna fängelseminimum. Något motivuttalande med anledning av straffskaleändringen gjordes inte.

2 § Osann partsutsaga

Brottet osann partsutsaga infördes i strafflagen år 1948. Bakgrunden var att det i rättegångsbalken av år 1942 införts en möjlighet att höra part under sanningsförsäkran. I förarbetena till rättegångsbalken uttalades att, för att sådant partsförhör skulle bli av verkligt värde, det

borde hållas under straffansvar. Straffskalan var enligt straffrättskommitténs förslag straffarbete i högst två år eller fängelse. I propositionen tillades den särskilda straffskalan med böter eller fängelse för ringa fall.

3 § Ovarsam utsaga

Även brottet ovarsam utsaga infördes i strafflagen år 1948. Straffrättskommittén, som föreslog att "grov oaktsam mened" skulle straffbeläggas som ett särskilt brott benämnt ovarsam edsaga medan grov oaktsam partsutsaga skulle inarbetas i bestämmelsen om osann partsutsaga, uttalade i motiven till det förra brottet (SOU 1944:69 s. 321):

Straff för mened enligt 1 § förutsätter uppsåt att lämna en oriktig uppgift eller förtiga sanningen. Det måste därför ej sällan inträffa, att en beedigad utsaga befinnes oriktig men att uppgiftslämnaren likväl icke kan straffas för mened. I regel ligger här intet från straffrättslig synpunkt anmärkningsvärt. Den moderna vittnespsykologien har belyst de felkällor med avseende på iakttagandet, minnet och återgivningen, varmed vittnesmål trots det bästa uppsåt kunna vara behäftade. Om beedigade sakkunnigutlåtanden gäller sannolikt i än större utsträckning, att de kunna vara oriktiga utan att likväl innefatta uppsåtlig mened. Den påtagliga svårigheten att bevisa, att en objektivt oriktig utsaga avgivits med uppsåt att förvränga eller dölja sanningen, föranleder emellertid säkerligen i många fall att uppsåtliga oriktiga utsagor måste lämnas utan straff. Helt säkert förövas mened i betydligt större utsträckning än som framgår av de i förhållande till antalet beedigade utsagor fåtaliga fall, på senare tid något tiotal årligen, i vilka menedsstraff ådömts. Belysande är att åtal för mened i mycket stor utsträckning leder till frikännande; under de senaste åren har föga mer än hälften av åtalen för mened lett till fällande dom.

Det anförda ger anledning att överväga huruvida icke bestämmelsen om straff för uppsåtlig mened borde kompletteras med en straffbestämmelse med mindre stränga förutsättningar för ansvar. Under förarbetena till den nuvarande strafflagen var, såsom berörts vid 1 §, ifrågasatt att straffbelägga förtigande som skedde av oaktsamhet, men denna tanke genomfördes icke i lagen. I THYRÉNS utkast (VIII 11 §) straffbelägges oaktsam mened, antingen den sker genom förtigande eller genom en positiv uppgift, med fängelse i högst två år eller böter. Även enligt vissa främmande strafflagar är den oaktsamma meneden straffbar.

Kommittén föreslog att straffskalan för ovarsam edsaga liksom för ovarsam partsutsaga skulle vara fängelse eller böter. I propositionen ändrades ordningsföljden mellan påföljderna så att böter nämndes före fängelse i straffskalan.

Angående behovet av straffbestämmelsen uttalade departementschefen (prop. 1948:80 s. 259 f):

Ehuru jag anser särskild försiktighet böra iakttagas vid straffbeläggande av culpösa handlingar, har jag i likhet med kommittén kommit till den slutsatsen, att införande av straff för oriktiga utsagor i fall av grov oaktsamhet är påkallat.

5 § Osann utsaga inför nordisk domstol och ovarsam utsaga inför nordisk domstol

Stadgandet om osann utsaga inför nordisk domstol och ovarsam utsaga inför nordisk domstol tillskapades år 1974 i samband med tillkomsten av lagen (1974:752) om nordisk vittnesplikt. Något uttalande i straffvärdefrågan gjordes inte i lagförarbetena.

6 § första och andra stycket Falskt åtal

Om falskt åtal stadgades ursprungligen i 16 kap. 1 § SL. Straffet var graderat efter den straffskala som gällde för det åtalade brottet. Om detta kunde medföra dödsstraff eller straffarbete på livstid var straffskalan straffarbete från två till sex år. Om det åtalade brottet kunde medföra straffarbete på viss tid över två år var straffskalan straffarbete i högst två år eller fängelse i högst sex månader. I övriga fall var straffskalan fängelse i högst sex månader eller böter.

Om den falskeligen åtalade blev fälld och hade börjat avtjäna straffet gällde strängare straffskalor enligt 16 kap. 3 § SL. Som exempel kan nämnas att om det ådömda straffet var straffarbete på viss tid innebar straffskärpningsregeln att gärningsmannen skulle dömas till

straffarbete på samma eller på två år längre tid.

Blev den åtalade häktad skulle enligt 16 kap. 5 § SL i stället för böter fängelse i högst sex månader ådömas.

Bestämmelsen i 16 kap. 1 § SL kvarstod i princip oförändrad till strafflagsrevisionen år 1948 då den nuvarande bestämmelsen infördes. Straffskalan blev år 1948 straffarbete i högst två år eller fängelse eller, vid grovt brott, straffarbete i högst sex år. I ringa fall var straffet fängelse eller böter.

Straffrättskommittén uttalade (SOU 1944:69 s. 330 f):

Straffet föreslås för normalfall till straffarbete i högst två år eller fängelse. Att såsom gällande rätt stadga olika straff allt efter den framgång åtalet haft synes icke tilltalande för nutida åskådningssätt. Straffets storlek torde böra bestämmas efter mera allsidigt övervägande av omständigheterna vid brottet. Kommittén föreslår, att här liksom vid många andra brott en strängare straffskala införes för grova fall överhuvud och att några exempel på grova fall av falskt åtal nämnas i lagtexten till ledning vid bedömandet. Såsom ett fall där gärningen i regel är grov upptages att åtalet avser svårt brott. Även åtal för mindre svårt men vanärande brott, t.ex. lindrigare sedlighetsbrott, kan emellertid vara att anse som grovt. I lagtexten upptages vidare som exempel på grovt fall att åtalet innefattar missbruk av tjänsteställning. Att allmän åklagare anställer falskt åtal måste nämligen i regel anses i hög grad straffvärt. Ett åtal kan jämväl vara att hänföra under den strängare straffskalan på grund av det sätt varpå åtalet utföres. Den som till stöd för sitt åtal anför flerfaldiga osanningar bör sålunda knappast kunna bedömas enligt straffskalan för normalfall. Att den åtalande handlat med direkt uppsåt att få en oskyldig fälld till straff är också en omständighet som bör beaktas vid prövningen av frågan om åtalet skall bedömas som grovt. För ringa fall åter föreslår kommittén en straffsats av fängelse eller böter. Dit äro framför allt att hänföra åtal för obetydliga förseelser samt ansvarsyrkanden, vilka endast framstå såsom ett underordnat moment vid utförande av en civil talan, såsom då en svarande, som yrkar att ett mot honom åberopat avtal må förklaras ogiltigt enligt 31 eller 33 § avtalslagen emedan han anser sig ha visst moraliskt fog därför, finner sig böra ge eftertryck åt sitt bestridande av kärandens krav genom att yrka ansvar på honom för ocker ehuru han inser att detta yrkande är utsiktslöst. Även en svarandes rekonventionsvis framställda yrkande om ansvar på käranden för falskt åtal torde ofta vara att bedöma såsom ett ringa fall.

Vid brottsbalksreformen föreslog straffrättskommittén att straffskalan för grovt brott skulle vara fängelse, lägst sex månader och högst sex år. På förslag av departementschefen, utan närmare förklaring, blev maximistraffet nedsatt till fängelse i fyra år.

6 § tredje stycket Obefogat åtal

Om obefogat åtal stadgades ursprungligen i 16 kap. 4 § SL. På samma sätt som vid falskt åtal var straffet graderat efter svårheten hos det åtalade brottet. Vid obefogat åtal kunde straffet variera från böter till två års straffarbete. Liksom vid falskt åtal gällde att om den åtalade blev häktad skulle enligt 16 kap. 5 § SL i stället för till böter dömas till fängelse i högst sex månader.

Straffrättskommittén föreslog att straffskalan skulle vara fängelse eller böter och uttalade (SOU 1944:69 s. 334):

Straffet [---] torde i likhet med vad som skett i 5 § böra i lagen bestämmas utan särskilt avseende på effekten. Straffmaximum torde kunna sänkas till fängelse i två år och straffsatsen sålunda bestämmas till fängelse eller böter.

Vid brottsbalksreformen infördes den nuvarande straffskalan med böter eller fängelse i högst sex månader utan någon kommentar i straffvärdefrågan.

7 § första stycket Falsk angivelse

Straffstadganden om falsk angivelse fanns före år 1948 i 16 kap. 1 § SL. Samma stränga straffskalebestämmelser gällde som för falskt åtal.

Vid strafflagsrevisionen år 1948 fick brottet i princip den nuvarande utformningen. Straffskalan blev straffarbete i högst två år eller fängelse eller, i ringa fall, fängelse eller böter. Straffrättskommittén uttalade (SOU 1944:69 s. 340):

Straffet har för uppsåtliga fall satts till högst straffarbete i två år. I jämförelse med straffet för falsk angivelse enligt gällande lag, vilket kan uppgå till straffarbete på livstid, innebär detta en betydande straffflinring. Kommittén har emellertid, såsom förut framhållits, icke kunnat biträda gällande lags ståndpunkt att i stort sett jämställa falsk angivelse med falskt åtal.

Vid brottsbalksreformen skedde i princip ingen förändring av straffbestämmelsen. Straffskalan blev fängelse i högst två år eller, om brottet var ringa, böter eller fängelse i högst sex månader. Något uttalande i straffvärdefrågan gjordes inte i samband härmed.

7 § andra stycket Obefogad angivelse

Om obefogad angivelse stadgades före år 1948 i 16 kap. 4 § andra stycket SL. Straffet var böter. Vid strafflagsrevisionen år 1948 bestämdes brottet på samma sätt som falsk angivelse med det undantaget att gärningen skulle begås "av grov oaktsamhet". Straffskalan blev böter eller fängelse. Bestämmelsen om obefogad angivelse fick den nuvarande utformningen vid brottsbalksreformen. Något uttalande i straffvärdefrågan beträffande brottet gjordes inte.

8 § första stycket Falsk tillvitelse

När det gäller falsk tillvitelse var läget före år 1948 (16 kap. 2 § SL) det att med angivelse likställdes att någon, för att ådra annan straff, mot honom falskeligen förebringade besvärande omständigheter som ledde till att åtal väcktes. Likaså likställdes med angivelse att någon för att få någon redan tilltalad straffad undanröjda bevis eller förebringade besvärande omständigheter som var falska. Detta innebar att lika stränga straffbestämmelser gällde för falsk tillvitelse som för falskt åtal och falsk angivelse.

År 1948 fick brottet i princip den nuvarande utformningen. Straffet var samma som för falsk angivelse dvs. straffarbete i högst två år eller fängelse eller, i ringa

fall, fängelse eller böter. Det uttalandet i straffvärdefrågan som straffrättskommittén gjorde beträffande falsk angivelse (SOU 1944:69 s. 340) avsåg på grund av brottets konstruktion även falsk tillvitelse.

Något uttalande i straffvärdefrågan beträffande falsk tillvitelse gjordes inte i samband med brottsbalksreformen.

8 § andra stycket Vårdslös tillvitelse

Om vårdslös tillvitelse gällde före BrB samma straffbestämmelser som beträffande obefogad angivelse. Vårdslös tillvitelse fick den nuvarande utformningen vid brottsbalksreformen. Något uttalande i straffvärdefrågan gjordes inte i samband härmed.

9 § Bevisförvanskning

Före år 1948 ingick bevisförvanskning enligt 16 kap. 2 § SL som en del av brotten falskt åtal och falsk angivelse i 16 kap. 1 § SL. Detta innebär att mycket stränga straff stadgades för brottet. Dessutom fanns i 3 kap. SL före år 1942 en bestämmelse som innebar att undanröjande av bevis utgjorde en form av efterföljande delaktighet.

Vid strafflagsrevisionen år 1948 fick brottet i princip den nuvarande utformningen. Straffet var för normalgraden straffarbete i högst två år eller fängelse. Om brottet var grovt skulle dömas till straffarbete i högst sex år; var det ringa var straffet fängelse eller böter. Straffrättskommittén, som föreslog straffskalan högst straffarbete i två år och vid grovt brott straffarbete i högst sex år, uttalade (SOU 1944:69 s. 193):

Enligt förslaget skall bevisförvanskning straffas högst med straffarbete i två år, dvs. med böter, fängelse eller straffarbete i högst två år; är bevisförvanskning med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som grov, skall emellertid dömas till straffarbete i högst sex år. De omständigheter som framför allt för-

tjänas beaktande vid straffmätningen äro tydligen dels avsikten med bevisförvanskningen, dels svårhetsgraden hos det brott utredningen avser, dels ock hur mycket utredningen försvåras genom förvanskningen. Såsom exempel på grov bevisförvanskning nämnes i den föreslagna lagtexten att den sker med uppsåt att oskyldig må bli sakkfälld. En sådan gärning bör regelmässigt bedömas som grov bevisförvanskning; endast om det brott som lägges den oskyldige till last är ringa och omständigheterna vid bevisförvanskningen i övrigt mildrande, torde det vara rimligt att tillämpa den vanliga straffskalan. Har åter bevisförvanskaren uppsåt att hjälpa en brottsling, torde man endast helt undantagsvis, då fråga är om ett mycket grovt brott och en kraftig bevisförvanskning, ha skäl att tillgripa den strängare straffskalan.

Vid brottsbalksreformen sänktes maximistraffet för det grova brottet till fängelse i fyra år och infördes ett förhöjt minimistraff för den graden på fängelse i sex månader. Någon kommentar i straffvärdefrågan gjordes inte.

10 § Underlåtenhet att avvärja rättsfel

Bestämmelsen om underlåtenhet att avvärja rättsfel infördes i strafflagen år 1948. Något uttalande om brottets straffvärde gjordes varken i förarbetena år 1948 eller i förarbetena till BrB.

11 § första stycket Osann försäkran

Vissa äldre bestämmelser rörande bl.a. osann försäkran samlades år 1942 i 12 kap. 21 och 22 §§. Sålunda straffades enligt 12 kap. 21 § och 22 § andra stycket med böter den som i arbetsbetyg eller vissa andra enskilda handlingar uppgav vad han visste var osant och därmed vilseledde annan och den som avgav falsk utsaga vid försäkran rörande frihet från äktenskapshinder. Enligt 12 kap. 22 § första stycket skulle den som mot bättre vetande avgav falsk utsaga i försäkran enligt 6 kap. 9 § giftermålsbalken om fördelningen av makars egendom straffas med högst straffarbete i fyra år. Någon allmän bestämmelse om osann försäkran fanns däremot inte.

Vid strafflagsrevisionen år 1948 fick brottet i princip den nuvarande utformningen. Straffskalan blev fängelse eller böter eller, om brottet var grovt, straffarbete i högst två år. Straffrättskommittén uttalade (SOU 1944:69 s. 347):

Straffet har i huvudsaklig överensstämmelse med skattestrafflagen för normalfall av det uppsåtliga brottet bestämts till fängelse eller böter. För grova fall har uppställts en särskild straffskala bestående av straffarbete i högst två år. I förhållande till SL 12:22, som i första stycket upptager en straffsats med ett maximum av fyra års straffarbete, innebär detta en icke oväsentlig straffflindring.

Vid brottsbalksreformen blev straffskalan för normalgraden böter eller fängelse i högst sex månader och för grovt brott fängelse i högst två år. Något uttalande i straffvärdefrågan gjordes inte.

11 § andra stycket Vårdslös försäkran

Före år 1948 straffbelades endast uppsåtlig osann försäkran. Vårdslös försäkran infördes först detta år. Brottbenämningen tillskapades genom BrB.

12 § första stycket Osant intygande

När det gäller osant intygande fanns i strafflagen ursprungligen en bestämmelse i 22 kap. 17 § enligt vilken stadgades böter för den som i orlovssedel eller annan enskild handling uppgav något han visste var osant och därigenom framkallade fara för att någon kunde vilseledas eller skadas. Denna bestämmelse flyttades år 1942 till 12 kap. 21 § SL.

Vid strafflagsrevisionen år 1948 fick brottet den nuvarande utformningen. Straffskalan blev böter eller fängelse eller, om brottet var grovt, fängelse eller straffarbete i högst två år. Straffrättskommittén uttalade (SOU 1944:69 s. 350):

Straffet, som enligt SL 12:21 är böter, har ansetts böra för normalfall bestämmas till böter eller fängelse. För fall där brottet med hänsyn till att det innefattar missbruk av tjänsteställning eller eljest är att anse som grovt föreslås en strängare straffskala upptagande fängelse eller straffarbete i högst två år. Denna straffsats överensstämmer med normalskalan för allmänna straff enligt 25:1 [tjänstemissbruk] i förslaget. Det torde vara motiverat, att ämbetsman för osant intygande under förhållanden, som skulle göra 25:1 tillämplig därest ej nämnda lagrum innehöll ett förbehåll för det fall att gärningen är särskilt straffbelagd, kan fällas enligt förevarande paragraf till samma allmänna straff som om 25:1 tillämpades. Även för annan än den som är underkastad ämbetsansvar torde straffet för osant intygande stundom böra sättas högre än maximum i straffskalan för normalfall, exempelvis där gärningen består i utfärdande av grovt oriktigt intyg att användas såsom bevis i rättsvist av synnerlig vikt.

Vid brottsbalksreformen blev straffskalan för osant intygande böter eller fängelse i högst sex månader eller, om brottet är grovt, fängelse i högst två år. Något uttalande i straffvärdefrågan gjordes inte.

12 § andra stycket Brukande av osann urkund

Beträffande brukande av osann urkund stadgades ursprungligen i 22 kap. 18 § SL böter för den som svikligen begagnade sig av orlovssedel, pass eller annat dylikt bevis som var utgivet för annan. I samband med ändringarna i strafflagen år 1942 flyttades bestämmelsen till 12 kap. 6 a § SL samtidigt som vissa smärre ändringar gjordes i lagtexten. Straffskalan blev fängelse eller böter. Straffrättskommittén uttalade (SOU 1940:20 s. 90):

Straffsatsen har ändrats från "böter" till "fängelse eller böter", då böter tydligen ofta icke bjuda tillräckligt straffskydd, t.ex. mot begagnande av annans pass.

Brottet fick den nuvarande utformningen vid strafflagsrevisionen år 1948. Straffskalan blev densamma som för osant intygande. Någon ändring härvidlag gjordes inte vid brottsbalksreformen.

13 § Missbruk av urkund

Missbruk av urkund kan, liksom brukande av osann urkund, härledas från 22 kap. 18 § SL och, efter år 1942, 12 kap. 6 a § SL. Varken år 1948, då brottet i princip fick den nuvarande utformningen, eller i samband med brottsbalksreformen gjordes något uttalande avseende brottets straffvärde. Straffskalan blev år 1948 fängelse eller böter.

14 § Förnekande av underskrift

Förnekande av underskrift ingick ursprungligen som en del av 22 kap. 13 § SL. Straffet var böter eller, om omständigheterna var synnerligen försvårande, fängelse. År 1942 flyttades stadgandet till en egen paragraf, 12 kap. 5 b § SL. År 1948 fick brottet i princip den nuvarande utformningen. Straffrättskommittén föreslog i betänkandet SOU 1944:69 att straffskalan skulle vara böter eller fängelse. I lagen blev straffskalan fängelse eller böter dvs. straffarterna hade bytt plats. Enligt departementschefen hade detta skett "med hänsyn till brottets ganska allvarliga beskaffenhet" (prop. 1948:80 s. 276).

Vid brottsbalksreformen blev straffskalan böter eller fängelse i högst sex månader eller, vid grovt brott, fängelse i högst två år. Någon kommentar till den nya straffskalan lämnades inte.

4 Brotten mot staten

4.1 19 kap. Om brott mot allmän ordning

1 § Upplopp

Den nuvarande bestämmelsen om upplopp motsvarar den före år 1948 gällande bestämmelsen om uppror i 10 kap. 7 och 8 §§ SL. Straffet var - om upprorsmännen inte skingrade sig - för anstiftare och anförare straffarbete från två till fyra år och för annan deltagare straffarbete i högst två år eller, om omständigheterna var synnerligen mildrande, fängelse. Om upprorsmännen skingrades var straffet för anstiftare och anförare straffarbete från sex månader till två år. Övriga deltagare var fria från straff. Upploppsbrottet fick den nuvarande utformningen år 1948 (11 kap. 1 § SL). Enda skillnaden jämfört med f.n. var att straffarbete ingick i straffskalan.

2 § Våldsamt upplopp

Bestämmelsen om våldsamt upplopp fanns före år 1948 i 10 kap. 9 § SL. Straffskalan var för anstiftare och anförare straffarbete från sex till tio år och för annan deltagare straffarbete från två till sex år. Härutöver fanns särskilt angivet att straff skulle utdömas även för annat brott som begicks i samband med "upproret". I 10 kap. 10 § SL fanns en särskild bestämmelse med dödsstraff (t.o.m. år 1921) eller livstids straffarbete för den "upprorsman" som dräpte den som försökte avvärja "upproret".

Även våldsamt upplopp fick den nuvarande utformningen år 1948 (11 kap. 2 § SL). 1948 års lagstiftning innebar en sänkning av straffskalorna dels genom att det förhöjda minimistraffet för anstiftare och anförare togs bort, dels genom en sänkning av maximistraffet för annan deltagare från sex till fyra års straffarbete och ett införande av böter i straffskalan för dessa fall.

3 § Ohörsamhet mot ordningsmakten

Brottet ohörsamhet mot ordningsmakten motsvarar närmast 10 kap. 13 § SL i lydelsen före år 1948. Straffskalorna enligt denna paragraf var för anstiftare och anförare straffarbete i högst ett år och för annan deltagare böter. Vid ändringen år 1948 infördes en gemensam straffskala för brottet med böter eller fängelse. Vid BrB:s införande blev straffmaximum fängelse i sex månader.

4 § Störande av förrättning eller av allmän sammankomst

Brottet störande av förrättning eller av allmän sammankomst tillskapades år 1948 (11 kap. 4 § SL) genom att ett antal gärningar som förut var straffbelagda i ett flertal olika paragrafer sammanfördes till ett brott. De särskilda brottsstadganden som sålunda upphävdes var 11 kap. 1-3 §§ SL, som handlade om störande av gudstjänst, 11 kap. 5-6 §§ SL som avsåg våldsgärning eller åstadkommande av förargelse "inom Konungens slott i huvudstaden eller annorstädes i slott, hus eller gård, där Konungen vistas eller å rum, där rikets ständer eller deras avdelningar eller utskott församlade äro, eller inför sittande rätt, Konungens befallningshavande eller annat allmänt ämbetsverk" och 11 kap. 9 § SL som innehöll motsvarande bestämmelse till skydd för "valförrättning, uppbörds-, kommunal- eller kyrkostämma, läsförhör, landtmäteriförrättning eller annan sådan offentlig sammankomst". Enligt 11 kap. 9 a § SL slutligen (lagrummet tillagt år 1936) straffades den som söker "genom våld å person eller egendom, genom oljud eller oväsande eller på annat förargelseväckande sätt hindra hållandet av allmän sammankomst för överläggning eller för åhörande av föredrag" eller som "störer - - - på sätt nu är sagt sådan sammankomst". Straffen varierade från straffarbete i högst två år (våldsgärning vid gudstjänst), till böter. Straffet för det nya brottet blev böter eller fängelse. Någon kommentar i straffvärdefrågan gjordes inte i samband med 1948 års lagstiftning. Inte heller vid överförandet av brottet till BrB gjordes något uttalande om brottets straffvärde.

5 § Uppvigling

Beträffande uppvigling stadgades före år 1948 i 10 kap. 14 § SL (paragrafen infördes år 1889) straff för den som, muntligen inför menighet eller folksamling eller i skrift som han spritt ut eller låtit sprida ut, uppmanar till våld å person eller egendom eller till annat brott eller också på annat sätt, såsom genom prisande av brottslig handling, försöker förleda till brott eller till ohörsamhet mot lag eller laga myndighet. Stadgandet gällde också den som sprider ut eller låter sprida ut annans skrift med straffbart innehåll i enlighet med det ovan sagda, för att därmed främja den verkan som åsyftas med skriften. Straffet var böter eller fängelse. Avsåg uppmaningen brott, varå strängare straff än fängelse kunde följa, eller var omständigheterna annars synnerligen försvårande fick emellertid dömas till straffarbete i högst fyra år.

År 1948 skapades det nuvarande uppviglingsbrottet i 11 kap. 5 § SL. Straffet var böter eller fängelse. Avsåg uppviglingen att förleda till brott varpå straffarbete kunde följa fick dock dömas till straffarbete i högst fyra år. Något uttalande i straffvärdefrågan gjordes varken i samband med 1948 års strafflagsrevision eller vid brottsbalksreformen. Den nuvarande paragrafens tredje stycke, som innebär att ansvar inte skall ådömas i ringa fall, tillades genom lagstiftning år 1970 (NJA II 1970 s. 546 ff). Angående paragrafens andra stycke se prop. 1985/86:9.

6 § Myteri

Den nuvarande bestämmelsen om myteri infördes i strafflagen år 1948 (26 kap. 3 § SL). Straffskalorna blev, för anstiftare och anförare, straffarbete i högst sex år eller fängelse och för annan deltagare högst straffarbete i fyra år. För det fall deltagarna i myteriet gått till förenat våld å person eller egendom skulle anstiftare

och anförare dömas till straffarbete i högst tio år eller på livstid och annan deltagare till straffarbete i högst sex år eller fängelse. Förövades myteri då riket var i krig och ägde det rum under strid eller eljest vid tillfälle då brott mot krigslydnaden medför särskild fara skulle dömas till straffarbete i högst tio år eller på livstid. Dock fick deltagare som inte var anstiftare eller anförare dömas till fängelse.

Vid brottsbalksreformen gjordes inga andra ändringar i sak än att den särskilda lindrigare straffskalan för deltagande i myteri under krig slopades.

Ändringar av myteriparagrafen föreslås i prop. 1985/86:9.

7 § Hets mot folkgrupp

Bestämmelsen om straff för hets mot folkgrupp tillskapades år 1948. Den saknade motsvarighet i äldre rätt. Straffskalan var böter eller fängelse. Något uttalande i straffvärdefrågan gjordes inte i samband med 1948 års lagstiftning.

Då brottet överfördes till BrB föreslog straffrättskommittén att straffskalan skulle vara böter eller fängelse i högst sex månader. Detta var också förslaget i lagrådsremissen år 1958. I 1960 års lagrådsremiss föreslogs emellertid att straffskalan skulle vara fängelse i högst två år eller, om brottet var ringa, böter. Departementschefen uttalade (prop. 1962:10 s. C 202):

Med hänsyn till att de gärningar som här avses kan vara av allvarlig karaktär synes det motiverat, att straffskalan skärps i förhållande till 1958 års departementsförslag. Min uppfattning i denna fråga har jag närmare angivit i ett interpellationssvar i riksdagens andra kammare den 27 januari 1960 (II kamm.prot. nr 2 s. 256). Jag föreslår, att som normalstraff angives fängelse i högst två år, med en särskild skala upptagande böter för ringa fall.

I det åberopade interpellationssvaret, som avsåg frågan huruvida justitieministern "anser att de i Sverige före-

kommande antisemitiska demonstrationerna bör föranleda skärpta åtgärder på lagstiftningens område eller andra insatser, avsedda att stävja den för Sveriges anseende i utlandet vanhedrande propagandaverksamhet som alltjämt tycks pågå", uttalade justitieministern bl.a. följande.

Till en början vill jag på det kraftigaste understryka det förkastliga i varje form av rasförföljelse och hetspropaganda, som riktar sig mot människor på grund av deras härstamning eller religion. Jag är också övertygad om att en mycket bred folkopinion i vårt land starkt fördömer antisemitism och andra likartade företeelser. Den roll, som antisemitismen spelade under den nazistiska regimen i Tyskland och det fruktansvärda öde som därvid drabbade många miljoner människor, står allttjämt levande för oss.

Under slutet av år 1959 inträffade som bekant på skilda platser i Västtyskland en rad antisemitiska demonstrationer och skändningar av mer eller mindre allvarlig karaktär. Uppgifterna härom togs snabbt upp som aktuella nyheter i press, radio och television. Inom kort uppträdde liknande företeelser i andra länder runtom i världen.

-- --

Enligt uppgifter från polismyndigheterna skulle det i varje fall här i landet inte vara fråga om någon organiserad aktion. Huvudsakligen torde det röra sig om tilltag av klåfingriga ungdomar och andra omogna personer, som troligen har inspirerats av uppgifter i tidningsartiklar samt telefvisions- och radioutsändningar om demonstrationer i utlandet.

-- --

När man ställer frågan, hur sådana motbjudande företeelser som rashat och hetspropaganda skall kunna motverkas, tror jag för min del att det mest effektiva medlet, i varje fall på lång sikt, är upplysning och uppföstran av det uppväxande släktet till respekt och aktning för människovärdet. Men det har, som ju har framgått av vad jag redan har sagt, visat sig nödvändigt att också tillgripa lagstiftningsåtgärder. Under intryck av jedeförföljelserna i Tyskland före och under andra världskriget och de ansatser till antisemitism som i samband därmed förekom i vårt land infördes år 1948 i strafflagen bestämmelser om straff för hets mot folkgrupp. Brottet beskrivs i lagen så, att om någon offentligen hotar, förtalar eller smäddar folkgrupp med viss härstamning eller trosbekännelse, och straffet är böter eller fängelse. Detta skydd är inte begränsat till grupper inom den svenska befolkningen utan gäller folkgrupper över huvud med viss härstamning

eller trosbekännelse. Vad angår propaganda som sprids genom tryckt skrift har genom stadgande i tryckfrihetsförordningen sörjts för, att hets mot folkgrupp enligt den beskrivning som lämnas i strafflagen kan åtalas såsom tryckfrihetsbrott.

Vi frågar oss nu, om denna vår nuvarande lagstiftning är tillfyllest. Såvitt gäller propaganda genom tryckta skrifter, som ju är den ojämförligt viktigaste formen för spridning av propagandan, vill jag till en början betona att en av de grundläggande principerna i vår tryckfrihetsförordning är att någon granskning, som föregår tryckningen, eller något förbud mot tryckning inte får förekomma. Spridning av rashetsande tryckta skrifter kan således i vårt land inte av myndigheterna motverkas genom i förväg lagda hinder utan först genom ingripande i efterhand i den mån sådana skrifter bedöms som brottsliga. Det är under dessa förhållanden angeläget, att den straffrättsliga reaktionen är sådan, att den får erforderlig hämmande effekt. Som jag nyss nämnde är straffet för hets mot folkgrupp böter eller fängelse. Detta har föranlett att domstolarna i allmänhet har utdömt bötesstraff, som kanske har betalats av finansärer, som har stått bakom den offentligt utpekade utgivaren. Såvitt jag vet har endast i ett fall fängelse ådömts. I det förslag till ny brottsbalk, som på föredragning av min företrädare i ämbetet har remitterats till lagrådet, har bestämmelsen om hets mot folkgrupp upptagits i väsentligen oförändrat skick, bortsett från en av tekniska skäl betingad omläggning av strafflatituden. Med hänsyn till vad som har förekommit under den senaste tiden anser jag emellertid befogat att det överväges om inte strafflatituden för hets mot folkgrupp bör skärpas, t.ex. så att frihetsstraff blir normalstraff och att bötesstraff kan komma i fråga endast om brottet är ringa. Det är min avsikt att taga upp denna fråga i samband med den överarbetning av brottsbalksförslaget för ny lagrådsremiss som för närvarande pågår inom justitiedepartementet.

Genom lagändringar år 1970 och år 1982 gjordes ändringar som innebar utvidgning och precisering av vilka grupper av människor som skyddas av lagstiftningen.

8 § Olaga diskriminering

Brottet olaga diskriminering infördes år 1970. Paragrafens bestämmelser om förbud mot vissa former av diskriminering i näringsverksamhet etc. grundar sig på FN:s konvention om avskaffande av alla former av rasdiskriminering. Konventionen antogs av FN:s generalförsamling den 21 december 1965. I konventionen förbinder sig konventionsstaterna att tillförsäkra envar, utan åtskillnad

grundad på ras, hudfärg eller nationellt eller etniskt ursprung, likhet inför lagen särskilt i vad avser rätten att få tillträde till varje för allmänheten avsedd plats eller serviceinrättning, såsom kommunikationsmedel, hotell, restauranger, kaféer, teatrar och parker. Straffskalan blev den nuvarande med böter eller fängelse i högst sex månader.

I straffvärdefrågan uttalade departementschefen (prop. 1970:87 s. 76):

Kommittén (utredningen angående förbud mot rasdiskriminering, vår anm.) har som straffskala föreslagit böter eller fängelse i högst sex månader. Under remissbehandlingen har föreslagits, dels att ringa fall skall kunna föranleda endast böter, dels att strafflatituden skall vara densamma som vid hets mot folkgrupp. De handlingar som kan bestraffas enligt den föreslagna bestämmelsen torde närmast vara att jämställa med förolämpning som är grov. Straffsatsen för sådant brott är densamma som kommittén har föreslagit. Hets mot folkgrupp torde i regel vara att betrakta som ett allvarligare brott än olaga diskriminering. Jag anser mig därför kunna godta kommitténs förslag.

9 § Brott mot griftefrid

Före år 1948 stadgades i 11 kap. 4 § SL straff för den som störde griftefrid genom att antingen olovligen ta upp eller eljest misshandla lik som var lagt i grav eller misshandla obegravt lik. Straffet var i första fallet fängelse i högst sex månader eller straffarbete i högst två år. I det andra fallet var straffet böter eller fängelse i högst sex månader.

Brottet fick i princip den nuvarande utformningen år 1948 (11 kap. 9 § SL). Straffet blev fängelse eller böter.

10 § Barnpornografibrott

Bestämmelsen om barnpornografibrott tillskapades år 1979. I straffvärdefrågan uttalade departementschefen (prop. 1978/79:179 s. 10):

Kommittén (yttrandefrihetskommittén, vår anm.) har föreslagit att barnpornografibrott skall kunna straffas med böter eller fängelse i högst sex månader. Detta är samma straffskala som den som gäller för otillåtet förfarande med pornografisk bild och förledande av ungdom. Några remissinstanser har förordat att straffmaximum för barnpornografibrott bestäms till fängelse i ett år.

Även om skäl kan anföras för en strängare straffskala än den kommittén har föreslagit vill jag f.n. inte förorda att man frångår kommittéförslaget. Även denna fråga får övervägas på nytt under det fortsatta arbetet på en yttrandefrihetsgrundlag. Straffet bör därför nu bestämmas till böter eller fängelse i högst sex månader.

11 § Otillåtet förfarande med pornografisk bild

Brottet otillåtet förfarande med pornografisk bild kan härledas ur strafflagens bestämmelse i 18 kap. 13 § om sårande av tukt och sedlighet. Detta brott avsåg spridande av skrift eller dylikt. Ursprungligen stadgades som straff böter eller fängelse i högst sex månader. År 1911 ändrades straffskalan till böter eller fängelse. Denna straffskala kvarstod sedan till brottsbalksreformen då brottet överfördes till BrB och straffskalan åter blev böter eller fängelse i högst sex månader.

Departementschefen uttalade härvid beträffande sårande av tukt och sedlighet (prop. 1962:10 s. B 235):

Påföljden för de gärningar som avses i denna paragraf torde få bestämmas till böter eller fängelse i högst sex månader. Med anledning av vad justitiekanslerämbetet anfört vill jag framhålla, att sänkningar i förhållande till nuvarande SL 18:13 av maximum från två års fängelse till fängelse i sex månader endast är en tillämpning av den grundsats som regelmässigt använts i fråga om brott, vilka i gällande lag är belagda med fängelse utan angivande av maximum, och ej torde behöva innebära någon minskning av bestämmelsens effektivitet.

Det nuvarande brottet otillåtet förfarande med pornografisk bild skapades år 1970 samtidigt som bestämmelsen om sårande av tukt och sedlighet upphävdes. När det gällde valet av straffskala föreslog departementschefen "samma straffskala [gälla] som för förledande av ungdom, nämligen böter eller fängelse i högst sex månader" (prop. 1970: 125 s. 81).

12 § Förledande av ungdom

Bestämmelserna om förledande av ungdom var en nyhet i BrB. Något uttalande beträffande brottets straffvärde finns inte i BrB:s förarbeten.

13 § Djurplågeri

Straff för djurplågeri infördes i Sverige år 1854. I strafflagen hamnade brottet i 18 kap. 16 §. Där stadgades: "Visar någon i behandling af egna eller andras kreatur uppenbar grymhet; straffes med böter, högst etthundra Riksdaler." År 1907 ändrades skyddsobjektet till att avse alla djur och skärptes straffet genom att i fall där omständigheterna var synnerligen försvårande fängelse i högst sex månader fick ådömas. År 1921 tillades en förtydligande exemplifiering: "genom misshandel, överansträngning, vanvård eller annorledes". År 1944 gjordes viss ändring i lagtexten och ändrades straffskalan till böter eller fängelse.

1944 års lagstiftning grundade sig på ett betänkande (SOU 1938:36) med förslag rörande djurskyddslagstiftningen. I detta föreslogs bl.a. att fängelse i högst sex månader skulle ingå i straffskalan för normalgraden av brottet och att maximistraffet vid försvårande omständigheter skulle vara straffarbete i ett år.

I betänkandet uttalades (s. 127):

Dock finner utredningsmannen det för möjlighet att döma till fängelse stadgade villkoret, att djurplågeriet skall vara "av svår beskaffenhet" eller att omständigheterna eljest skola vara synnerligen försvårande, innebära en onödigt snäv och till opåkallad straffmildhet inbjudande begränsning. Trots tillkomsten av en djurskyddslag kan man enligt utredningsmannens åsikt i strävandena att motarbeta förekommande grym behandling av djur nämligen icke undvara bestämmelser som medge utdömande av kännbara straff även i så att säga normala djurplågerifall. Särskilt synes här komma i betraktande sådana fall, där ett ekonomiskt intresse kan anses utgöra bakgrunden till de lidanden ett djur får undergå. Från dessa utgångspunkter har utredningsmannen funnit det

lämpligt föreslå, att i huvudstraffskalan i 18 kap. 16 § strafflagen såsom andra straffart införes fängelse, dock med liksom för närvarande ett till sex månader begränsat maximum.

Vidare torde det icke kunna förnekas, att vissa fall av djurplågeri bära vittne om en så höggradig råhet, att för densamma straffarbete är ett lämpligare korrektiv än fängelse. Dessa fall, som visserligen dessbättre äro tämligen fåtaliga, bestå vanligen i misshandel under upprörande former av överansträngda dragare eller andra djur, ibland såsom en hämndeakt mot djurägaren. Utredningsmannen har därför föreslagit, att i 18 kap. 16 § strafflagen skall intagas en bestämmelse av innehåll att om djurplågeribrott finnes vara att tillskriva synnerlig råhet hos gärningsmannen, må till straffarbete i högst ett år dömas. Det synes därjämte vara lämpligt att möjliggöra utdömande av ett sådant strängare straff även då omständigheterna eljest äro försvårande.

I lagstiftningsärendet uttalade departementschefen (NJA II 1944 s. 462):

Straffskalan för djurplågeri upptager för närvarande i första hand böter. I andra hand må dömas till fängelse i högst sex månader, om djurplågeriet är av svår beskaffenhet eller omständigheterna eljest äro synnerligen försvårande. En skärpning av straffskalan synes, såsom utredningsmannen föreslagit, vara motiverad. För detta ändamål torde vara tillfyllest att i den ordinära strafflatituden införa fängelse. Någon särskild straffskala för grovt djurplågeri synes icke behöfelig.

Utskottet uttalade (NJA II 1944 s. 464):

Enligt förslaget har fängelse införts i den normala straffskalan. I överensstämmelse med i nyare strafflagstiftning tillämpade principer har härvid maximeringen till sex månader borttagits. Djurplågeri kan alltså enligt förslaget bestraffas med högst två års fängelse. Mot denna skärpning av straffet har utskottet intet att erinra. I vissa fall kan emellertid ett djurplågeribrott vara av sådan grovhet, att straffarbete snarare än fängelse kan synas vara den riktiga reaktionsformen. Inom utskottet har därför övervägts sådan ändring av straffskalan, att vid synnerligen försvårande omständigheter straffarbete skulle kunna ådömas. Emellertid har utskottet med hänsyn till den avsevärda skärpning av det nuvarande straffet för djurplågeri, som K. M:s förslag innefattar, icke nu velat föreslå en ytterligare skärpning utan har velat låta därmed anstå i avvidan på erfarenheterna av den nya djurskyddslagstiftningens tillämpning. Tillfälle till frågans förnyade övervägande kommer också att erbjuda

das vid straffrättskommitténs förestående behandling av 18 kap. strafflagen.

Vid strafflagsrevisionen år 1948 flyttades brottet oförändrat till 11 kap. 13 §. Vid brottsbalksreformen överfördes brottet till BrB i stort sett oförändrat. Straffskalan blev böter eller fängelse i högst två år.

År 1972 gjordes en förändring av lagtexten som innebar att även grovt oaktsamma förfaranden blev straffbelagda.

14 och 15 §§ Dobbleri och grovt dobbleri

Om dobbleri stadgades ursprungligen i 18 kap. SL som handlade om sedlighetsbrott. Lagrummet (18 kap. 14 § SL) hade följande lydelse:

Håller någon hus, där äfventyrliga spel om penningar eller penningevärde allmänneligen bedrifvas; straffes med fängelse i högst sex månader eller böter. Tillåter den, som håller källare, vårdshus eller annat allmänt näringsställe, att sådant spel der bedrifves; dömes till böter. Hvar som å ställe, som nu sagdt är, deltagar i äfventyrligt spel, straffes och med böter högst tvåhundra Riksdaler.

Vid strafflagsrevisionen år 1948 flyttades brottet, med något utökat tillämpningsområde, över till 11 kap. 12 § SL. Straffskalan för den som anordnar eller tillåter äventyrligt spel blev fängelse eller böter. Det höjda straffet för den som endast tillåter äventyrligt spel kommenterade departementschefen endast på följande sätt (prop. 1948:80 s. 217):

Då skillnaden kan vara svår att fastställa mellan att anordna spel för allmänheten och att allenast tillåta spel i lokal som man upplåter åt allmänheten, har straffsatsen i departementsförslaget bestämts lika för dessa båda fall.

Vid brottsbalksreformen infördes på förslag av straffrättskommittén brottsbeteckningen dobbleri och bestämdes straffskalan till fängelse i högst sex månader eller böter för den som anordnar eller tillåter äventyr-

ligt spel och böter för den som endast deltar i spelet. Ett förslag från lagrådet om samma straffskala för den som deltar som för den som anordnar eller tillåter äventyrligt spel avvisades av departementschefen.

År 1972 infördes den särskilda bestämmelsen om grovt dobbleri. Straffskalan för grovt dobbleri blev fängelse i högst två år. I lagstiftningsärendet uttalade departementschefen (prop. 1972:96 s. 11 f):

Som jag förut nämnt har dobbleri betraktats huvudsakligen som ett brott mot goda seder och god ordning. Den allmänna utvecklingen liksom nytillkomna förhållanden på detta område har emellertid delvis ändrat bilden i fråga om vissa grenar av denna verksamhet. Under senare tid har sålunda organiserat dobbleri börjat bedrivas på affärsmässigt sätt i former och i en omfattning som hitintills varit helt okända här i landet. Ett utmärkande drag hos denna verksamhet är att den i regel försiggår i särskilt iordningsställda lokaler, ofta mycket dyrbart inredda, och ibland kombineras med olaga utskänkning av alkoholhaltiga drycker. Insatser och vinster uppgår som regel till avsevärda belopp. Det finns vidare anledning antaga att det inte sällan föreligger ett mer eller mindre direkt samband mellan ifrågavarande spelhåleverksamhet och annan brottslighet. Jag tänker här på bl.a. att det ingalunda är ovanligt att personer som driver spelhålor har tidigare, ofta svår kriminell belastning och fortfarande synes vara inriktade på att försörja sig på lukrativ brottslig verksamhet. Belägg finns även för att annan brottslighet har förekommit i anslutning till spelverksamhet och att speldeltagare till följd av förluster vid spelbordet har drivits in i brottsliga förehavanden. Till detta kommer alla de svåra skadeverkningar av ekonomisk, social och personlig natur som har sin grund i de förluster och den skuldsättning vissa spelare förr eller senare drar på sig. Det är sålunda känt att spelförluster har varit den direkta orsaken till personliga tragedier för deltagare och deras närstående.

Brottsligheten på detta område har alltså till viss del ändrat karaktär. Det är inte längre fråga om bara ett ordningsproblem utan dobbleriet har efter hand kommit att spela en allt mer framträdande roll som ett betydande socialt faromoment och som en inkörsport till annan brottslighet av allvarlig natur.

Denna utveckling ger anledning till oro. Det synes uppenbart att något måste göras för att söka komma till rätta med den nya form av yrkesmässigt organiserad dobbleri-verksamhet som det i detta sammanhang är fråga om.

Generellt sett utgör en straffskärpning sällan den effektivaste eller lämpligaste lösningen på ett kriminalpolitiskt problem. Här är emellertid fråga om en brottslig verksamhet som knappast torde ha förutsetts vid utformningen av gällande straffbestämmelser. Det framstår vidare som uppenbart att denna utveckling har lett till att den nuvarande straffskalan för dobbleri inte längre står i rimlig proportion till vare sig de allmänna skadeverkningar som kan bli följden av ifrågavarande verksamhet eller till de vinster som utgör drivfjädern till överträdelser av bestämmelserna. Påpekas bör i detta sammanhang att maximistraffet för de typiskt sett lindrigare överträdelserna av lotteriförordningen är fängelse ett år. Det är mot denna bakgrund som jag i likhet med remissinstanserna kan ansluta mig till förslaget om en straffskärpning för de grova formerna av dobbleri.

Jag finner emellertid angeläget understryka att förslaget över huvud taget inte berör deltagande i äventyrligt spel. Förslaget syftar inte heller till en generell skärpning av straffet för de övriga former av dobbleri som den nuvarande lagstiftningen vid sin tillkomst närmast avsåg. Dessa former berörs alltså inte utan bör även i fortsättningen i allt väsentligt bedömas som ordningsföreseelser.

Som en följd av översynen av lagstiftningen mot den organiserade och den ekonomiska brottsligheten överlämnade BRÅ år 1979 en promemoria (BRÅ PM 1979:4) rörande dobbleri. I promemorian föreslogs bl.a. en ändring av definitionen av äventyrligt spel och en höjning av straffskalorna till, för normalgraden av dobbleri, böter eller fängelse i högst två år för den som anordnar eller tillåter äventyrligt spel och för grovt dobbleri fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

I BRÅ-promemorian citeras departementschefens ovan intagna uttalande rörande den organiserade dobbleriverksamheten. Härefter uttalas följande (s. 50).

Arbetsgruppen delar denna grundsyn på dobbleriet och menar att förhållandena nu ger anledning till oro. Av den redovisning för den illegala spelverksamheten som ges i avsnitt 2 och i bilagan till denna promemoria framgår att den lagstiftning som trädde i kraft den 1 juli 1972 inte förmått vända utvecklingen utan att det organiserade illegala spelet har oförändrad eller ökad omfattning. En källa till särskild oro i sammanhanget är att det nyligen beslutade förbudet mot enarmade banditer kan befaras leda till att en illegal verksamhet med sådana automater etableras i vårt land. Det finns därför anledning att på nytt ta upp BrB:s bestämmelser om dobbleri till granskning.

Den i BRÅ-promemorian omnämnda bilagan utgjordes av en delutredning från år 1978 inom ramen för Stockholms kommuns utredning om den organiserade och den ekonomiska brottsligheten. Den var utförd av Leif Persson och Rolf Åström och hade titeln Illegal klubbverksamhet - en kartläggning av spel- och spritklubbar i Stockholm. Utredningen avsåg alltså både spritklubbar och spelklubbar. Sedan utredarna konstaterat bl.a. att spritserveringen på spelklubbarna är obetydlig uttalar de under rubriken Samhällsfarlighet följande (bilagan s. 52 ff).

Det ställer sig även mycket svårt att värdera denna brottslighets samhällsfarlighet utifrån de skattningar som gjorts av omsättning och vinster inom den illegala klubbverksamheten. Detta alldeles oavsett att siffrorna säkert ger en rimlig bild av den verkliga brottslighetens ekonomiska omfattning. Det spel som bedrivs bland mer professionella spelare - som exempelvis illegal vadhållning, det "hårda" spelet på de finare spelklubbarna etc. - visar således på höga omsatta belopp. Samtidigt sker det inom en sluten krets (av spelare), det har hög omsättningshastighet och är i realiteten i många fall en fråga om att byta pengar. Spelare A vinner 100 000 från spelarna B och C. Nästa dag förlorar han dem igen till C och D, som i sin tur spelar bort dem till B osv. Samhällsfarligheten vid det illegala spelet är i väsentliga stycken en fråga om hur många personer som drar sig ur spelverksamheten som förlorare och hur deras förluster kanaliseras i form av vinst. Sannolika skäl talar således för att ex det illegala spelet på "banditer" (liksom självfallet även det legala) är avsevärt mer samhällsskadligt än ex den illegala vadhållningen. En relativt stor krets av vanliga människor får sin ekonomi skadad. Ett fåtal drar sig ur med vinst.

Även andra påståenden om den illegala klubbverksamhetens ekonomi förtjänar kritisk granskning och nyansering. Det hävdas bl.a. ofta att en stor del av vinsterna på sådan verksamhet - några tiotal miljoner per år - antingen omsätts i nya organiserade brottsverksamheter eller placeras i rörelser och liknande. "Man tvättar svarta pengar vita". Påståenden av den typen är, enligt vår bestämda uppfattning, uppenbart överdrivna. Vi hävdar således att endast en ringa del av vinsterna går vidare som start- eller rörelsekapital i ny organiserad brottslighet. Vidare att de "svarta pengar" som sätts in i legala verksamheter - fastigheter, företag etc. - och som från början emanerar från illegala spel- eller spritklubbar, avser relativt sett mycket små belopp. Istället menar vi att den absolut största andelen av vinsterna används för ren privatkonsumtion bland de inblandade - ägare, anställda etc. Det starkaste stödet för detta är de enkla

granskningar som vi gjort av sådana personers taxerade inkomster. Illegal klubbverksamhet är ens levebröd och man har ofta höga anspråk och höga levnadskostnader. Utrymmet för investeringar måste vara ringa.

Det som talar för att den illegala klubbverksamheten ändå har en hög grad av samhällsfarlighet är främst andra saker. Även i sina legala former är det fråga om verksamheter som man från samhällets sida ofta försökt motverka eller åtminstone behandlat med skepsis eller ambivalens. Det är fråga om tolererade beteenden, knappast mer. Genom kriminaliseringen har man försökt hålla borta avarterna av dessa genomsnittligt tolererade beteenden.

Det är också ett faktum att sambanden mellan den traditionella brottsligheten (våldsbrott, stölder, hälerier, narkotikabrott etc.) och den illegala klubbverksamheten är starka. Det finns gott fog för att beteckna dessa miljöer som kriminella och brottgenererande.

Verksamheterna medför även störningar i den omgivande fysiska och sociala miljön. I sina enklaste former är det en fråga om nedskräpning och nattligt väsen på gatan och i trappuppgången. I svårare fall gäller det bränder eller t.o.m. bombattentat. En risk - som är avsevärd och som man definitivt inte kan bortse ifrån - är att en illegal klubbverksamhet ändrar i en katastrof. Om man föreställer sig en trång och prångig källarlokal utan nödutgångar eller brandskydd, därefter packar denna lokal med ett par hundra ivrigt rökande och drickande personer - ett tjugotal av dem högradigt berusade eller t.o.m. medvetlösa - så krävs det ett ringa mått av fantasi för att föreställa sig vad även en mindre brand kan åsamka på ett sådant ställe. Risken för sådana katastrofer kan självfallet ses som en enkel funktion av verksamheternas omfattning och karaktär.

I propositionen (prop. 1981/82:170 s. 114) uttalade departementschefen:

Slutligen finner jag det, genom vad arbetsgruppen och remissinstanserna har anfört, klarlagt att dobbleriverksamheten i allvarliga fall medför så stora sociala skadeverkningar och övriga olägenheter att de nuvarande straffskalorna framstår som alltför begränsade. Jag godtar arbetsgruppens förslag till straffskärpningar och förordar sålunda att straffmaximum för dobbleri enligt 16 kap. 14 § första stycket höjs till fängelse i två år och att straffet för grovt dobbleri enligt 14 a § samma kapitel höjs till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Dessa straffskärpningar tar som nämnts sikte på den allvarligare brottsligheten på området och bör inte tas till intäkt för någon allmän höjning av straffnivån för mera bagatellartad brottslighet.

Förslaget till straffskärpningar godtogs av riksdagen.

16 § Falskt larm och missbruk av larmanordning

Bestämmelsen om falskt larm och missbruk av larmanordning tillskapades genom lagstiftning år 1977. Falskt larm hade tidigare ingen direkt motsvarighet i BrB. Missbruk av larmanordning hade en motsvarighet i 24 § andra stycket brandlagen (1974:80). Straffet här var böter eller fängelse i högst sex månader.

I propositionen (prop. 1976/77:121) uttalade departementschefen bl.a. följande (s. 13 f).

Enligt promemorieförslaget (DsJu 1976:15, vår anm.) omfattar straffskalan böter eller fängelse i högst ett år. RÅ, Göta hovrätt och Föreningen Sveriges åklagare har anfört att brottet med hänsyn till de vitala samhällsfunktioner som därigenom kan äventyras inte bör behandlas som lindrigare än brotten olaga hot och oredligt förfarande, vars maximistraff är fängelse två år. Jag ansluter mig till denna uppfattning. Straffskalan för den nya bestämmelsen om falskt larm bör sålunda omfatta böter eller fängelse i högst två år.

17 § Förargelseväckande beteende

I strafflagen stadgades ursprungligen i 11 kap. 15 § straff för den som gör "oljud eller oväsande, eller far överdådigt fram, så att annan deraf skadas kan, eller kommer eljest förargelse åstad, å allmän väg, gata eller torgplats, eller der allmän marknad eller auktion hålles". Straffet var böter, högst etthundra Riksdaler. Om gärningsmannen våldförde sig på annan skulle hänsyn här till tas "vid straffets bestämmande för våldet".

Efter en del ändringar, bl.a. åren 1916 och 1930, fick bestämmelsen om förargelseväckande beteende den nuvarande utformningen vid strafflagsrevisionen år 1948 (11 kap. 11 § SL). Straffet blev böter, högst femhundra kronor.

4.2 20 kap. Om brott mot allmän verksamhet m.m.

1 § Våld eller hot mot tjänsteman

Brottet våld eller hot mot tjänsteman härrör från två ursprungliga bestämmelser i 10 kap. 1 och 5 §§ SL. I 10 kap. 1 § SL avsåg straffskyddet "embetsman". Härmed avsågs den som "med Konungens fullmakt å embetet försedd är, eller embete av lika värdighet innehafver, eller i sådan embetsmans ställe lagligen satt är; så ock domare, ändå att han ej blivit av Konungen förordnad". I 10 kap. 5 § SL skyddades vissa lägre offentliga tjänstemän men (efter år 1906) även anställda vid vissa privata transportföretag t.ex. järnvägar och kanalbolag. Enligt 10 kap. 1 § SL var straffet ursprungligen straffarbete från två till sex år. Om omständigheterna var synnerligen mildrande fick dock tiden för straffarbete sättas ned till sex månader. År 1887 genomfördes en straffsänkning. Normalstraffet blev straffarbete i högst fyra år. Var omständigheterna synnerligen mildrande fick dock dömas till fängelse i högst ett år eller till böter, lägst etthundra riksdaler. Straffet enligt 10 kap. 5 § SL var straffarbete i högst två år eller fängelse i högst sex månader eller, vid synnerligen mildrande omständigheter, böter.

År 1931 ändrades minimistraffet enligt 1 § till tio dagsböter.

Vid strafflagsrevisionen år 1948 slogs stadgandena i 10 kap. 1 och 5 §§ SL samman till en ny 1 § i 10 kap. Den paragraf motsvarar den nuvarande bestämmelsen om våld eller hot mot tjänsteman. Straffskalan blev straffarbete i högst fyra år eller fängelse eller, om brottet var ringa, böter.

Straffrättskommittén uttalade följande (SOU 1944:69 s. 174).

Straffet för våld å ämbetsman är enligt förslaget straffarbete i högst fyra år eller fängelse eller, om brottet är ringa, böter. I gällande lag är, såvitt angår högre befattningshavare, straffet i SL 10:1 bestämt till straffarbete i högst fyra år med möjlighet att vid synnerligen mildrande omständigheter döma till fängelse i högst ett år eller böter, dock ej under tio dagsböter. För lägre befattningshavare stadgas i SL 10:5 straffarbete i högst två år eller fängelse i högst sex månader eller, där omständigheterna äro synnerligen mildrande, böter. I förslaget har uppdelningen på olika stränga straffbestämmelser alltefter den angräpnings högre eller lägre grad fått falla. Tydligt kan emellertid tjänsteställningen ofta förtjäna att beaktas vid straffmätningen. Försvårande är, om våldet uppenbart står i samband med en tjänstutövning som endast ankommer på högre ämbetsmän eller eljest bör åtnjuta särskild helgd, exempelvis om någon vid rättegångsförhandling våldför domaren. Beaktande vid straffmätningen förtjänar även den omständigheten, om den angräpnings löfte särskild risk för övergrepp från allmänhetens sida, såsom exempelvis en patrullerande polisman. Även våldets beskaffenhet är att beakta. Såvitt å gärningen enligt SL 14 eller 15 kap. eller annat särskilt stadgande kan följa straffarbete, skall emellertid straffet utmätas med tillämpning av det stadgandet jämte 10:1 i förslaget samt SL 4:1 och 2. Att våldet i och för sig är mycket grovt vinner därför beaktande främst genom tillämpning av SL 14 eller 15 kap. För sådana fall skulle i 10:1 icke erfordras högre straffmaximum än två års straffarbete. Att maximum satts till fyra år beror på att i sådana fall som det förut nämnda att misshandla en domare i ämbetsutövning kräves ett allvarligt straff, även om ingen svårare kroppsskada följt av misshandeln.

Departementschefen anförde i propositionen (prop. 1948:80 s. 156):

Den av kommittén upptagna särskilda konkurrensregeln har i samband därmed utgått. En tillämpning av de allmänna konkurrensreglerna på förhållandet mellan brotten i 10 kap., å ena, samt dem i 14 och 15 kap., å andra sidan, torde f.n. innebära, att då fråga är om ett obetydligt brott, bedömt efter 14 eller 15 kap., endast tillämpligt lagrum i 10 kap. skall komma till användning. Gäller det åter medelsvåra brott, torde båda lagrummen böra citeras utan att likväl någon höjning av straffskalan utöver den högsta av de ifrågavarande båda skalorna skall inträda. Först om brottet är av svårare slag, lär verklig konkurrens enligt 4 kap. strafflagen inträda. Med den av kommittén föreslagna regeln skulle prövningen, vilket av sistnämnda båda fall som föreläge, ersättas med ett avgörande enbart med ledning av om straffarbete inginge i straffskalan i det andra lagrum som jämte 10:1 vore tillämpligt å gärningen eller ej. Tillräckliga skäl synas mig icke föreligga att utan samband

med en allmännares översyn av konkurrensreglerna här göra ett sådant avsteg från vad eljest anses gälla.

I förslaget till brottsbalk föreslog straffrättskommittén beträffande straffskalan den ändringen att för ringa brott skulle jämte böter införas fängelse i högst sex månader. Detta var en konsekvens av att kommittén föreslog att straffskalan för ringa misshandel skulle ha fängelse i sex månader som maximum.

I propositionen (första lagrådsremissen) föreslog departementschefen att det särskilda brottet våld eller hot mot tjänsteman skulle utgå och ersättas av en straffskärpningsregel i de fall brott mot liv och hälsa, brott mot frihet och frid eller ärekränkingsbrott riktade sig mot någon skyddad befattningshavare. Han uttalade (prop. 1962:10 s. B 241):

De gärningar varom här är fråga - våld eller hot samt ärekränkning mot ämbets- eller tjänsteman - är redan såsom allmänna brottstyper belagda med ansvar i andra kapitel. Vad som föranlett tillskapandet av särskilda brottstyper för dessa fall är att gärningarna riktas mot ämbets- eller tjänstemän och fördenskull anses böra bli strängare bedömda. Denna konstruktion är knappast systematiskt tillfredsställande. En riktigare och enklare ordning synes vara, att på ifrågavarande brott tillämpa de lagrum som i allmänhet är tillämpliga på det brottsliga förfarandet men vid bestämmande av påföljden beakta det förhållandet att brottet begåtts mot ämbets- eller tjänsteman; vid brott som är indelade i olika svårhetsgrader kan detta förhållande bl.a. leda till att gärningen hänföres under en svårare grad än som eljest skulle ha skett.

På lagrådets inrådan behölls brottet våld eller hot mot tjänsteman.

Som framgått tidigare togs fängelse bort ur straffskalan för ringa misshandel under departementsbehandlingen av brottsbalksförslaget. Någon kommentar till varför man i det läget behöll maximistraffet på fängelse i sex månader för ringa våld eller hot mot tjänsteman finns inte i BrB:s förarbeten.

2 § Förgripelse mot tjänsteman

Brottet förgripelse mot tjänsteman infördes år 1948 på förslag av straffrättskommittén (en viss motsvarighet fanns dock tidigare i 10 kap. 2 § SL). Straffet bestämdes till fängelse eller böter eller, vid grovt brott, straffarbete i högst fyra år eller fängelse. Straffrättskommittén uttalade (SOU 1944:69 s. 180):

Straffet föreslås för vanliga fall till fängelse eller böter. Med tanke på att brottet kan vara mycket grovt, exempelvis om någon genom hot att utsprida förtal eller att öva repressalier mot anhöriga eller annat utpressningshot söker skaffa sig en orätt dom eller en utnämning, har i förslaget upptagits en särskild straffskala för grova fall med samma straffmaximum som i 1 §.

Vid brottsbalksreformen blev straffskalan för normalgraden av brottet böter eller fängelse i högst sex månader och för grovt brott fängelse i högst fyra år.

3 § Våldsamt motstånd

Stadgandet om våldsamt motstånd i 10 kap. 6 § SL kom att stå orört från 1864 till år 1948. Straffskalan var fängelse i högst sex månader eller böter.

År 1948 ändrades brottsbeskrivningen och bestämdes straffskalan till fängelse eller böter. Här om uttalade straffrättskommittén (SOU 1944:69 s. 176):

Straffsatsen överensstämmer med gällande rätts utom såtillvida att det särskilda maximum för fängelsestraffet här som eljest fått utgå.

Vid brottsbalksreformen återinfördes den tidigare straffskalan med böter eller fängelse i högst sex månader.

5 § Bestickning

Bestickning behandlas i samband med mutbrott (23 kap. 2 § BrB).

6 § Otillbörligt verkande vid röstning och tagande av otillbörlig belöning vid röstning

Bestämmelserna om otillbörligt verkande vid röstning och tagande av otillbörlig belöning vid röstning kan härledas ur 10 kap. 16 § SL (ursprungligen 10 kap. 15 § SL). Där stadgades böter, med visst minimum, eller fängelse i högst sex månader för den som sålde eller köpte röst vid val till allmänt värv och för den som "genom hot eller tubbande, valfriheten störer, eller eljest i val obehörigen verkar".

Brotten fick i princip den nuvarande utformningen vid strafflagsrevisionen år 1948 (10 kap. 7 § SL). I förarbetena till 1948 års ändring, som innebar en utvidgning och precisering av bestämmelsernas tillämpningsområde och att lagtexten i princip fick nuvarande lydelse anförde straffrättskommittén (SOU 1944:69 s. 184):

Att rösträtt i allmänna ärenden får utövas fritt är av fundamental betydelse för ett demokratiskt samhälle. Ehuru försök till obehörig påverkan hittills endast i mycket ringa utsträckning förekommit i vårt land, är det av vikt, att straffbestämmelserna utformas på ett sätt som är ägnat att förebygga framtida missbruk. En klarare precisering av det straffbara områdets omfattning än gällande lag innehåller är därför påkallad.

För otillbörligt verkande vid röstning blev straffskalan fängelse eller böter eller, om brottet var grovt, fängelse eller straffarbete i högst två år. För tagande av otillbörlig belöning vid röstning blev straffskalan böter eller fängelse. Detta innebar en skärpning som enligt straffrättskommittén (SOU 1944:69 s 187) "torde vara motiverad för att straffskyddet skall kunna utgöra ett verksamt skydd för de demokratiska samhällsfunktionerna, vilka väl kunna tänkas bli utsatta för systematiska angrepp även i vårt land".

Vid brottsbalksreformen fick brotten de nuvarande straffskalorna vilket innebar en höjning av maximistraffet för

grovt otillbörligt verkande vid röstning från två års fängelse till fängelse i fyra år. Härom uttalade straffrättskommittén (SOU 1953:14 s. 316):

I samband med överarbetningen av bestämmelserna om uppror och högförräderi har övervägts att till 16 kap. om högmålsbrott överföra stadgandena i SL 10:7 och 8 (brott mot rösthemlighet; vår anm.). Brott av dessa slag kunna nämligen tänkas ingå i en brottsplan för uppror eller högförräderi. Normalfallen ha emellertid ej den karaktär att ett sådant överförande bör ske, och stadgandena ha därför upptagits i 8 och 9 §§ i förevarande kapitel. Med hänsyn särskilt till berörda speciella fall föreslås dock viss höjning av straffskalorna, för grovt brott i 8 § från två till fyra års frihetsstraff. I samband därmed har stadgandet om grovt brott upptagits i ett särskilt stycke och vid angivande av de omständigheter som särskilt skola beaktas vid bedömande av huruvida brottet är grovt har upptagits, förutom att brottet innefattat missbruk av tjänsteställning, att det förövats med våld eller hot om våld.

7 § Brott mot rösthemlighet

Stadgandet om brott mot rösthemlighet tillskapades år 1948 och saknar motsvarighet i äldre rätt. Från början innehöll straffskalan endast böter. Vid brottsbalksreformen skärptes straffskalan till böter eller fängelse i högst sex månader. Straffrättskommittén uttalade (SOU 1953:14 s. 316):

Såsom anförts vid 8 § kunna brott av ifrågavarande slag liksom otillbörligt verkande vid röstning under särskilda omständigheter vara av allvarlig art. På grund härav föreslås att i straffskalan införes även fängelse i högst sex månader. Ändringen har betydelse även beträffande möjligheterna att döma till ansvar för medverkan enligt de regler därom som nu föreslås i 21 kap.

8 § Övergrep i rättssak

Beträffande övergrepp i rättssak stadgades ursprungligen i 11 kap. 8 § SL straffarbete i högst två år för den som "gör våldsgerning å annan för det han i sak inför Rätta, hos Konungens Befallningshufvande eller vid annat Embetsverk, sin eller annans talan fört eller vittnesmål aflagt,

eller för att honom från sakens utförande eller vittnesmålets afläggande hindra".

Genom lagändring år 1890 infördes möjlighet att i stället för straffarbete döma till fängelse i högst sex månader eller, om omständigheterna var synnerligen mildrande, till böter, lägst 50 riksdaler.

År 1935 genomfördes en utvidgning av paragrafens tillämpningsområde. Straffskalan förblev dock i princip densamma.

År 1948 fick paragrafen (nu 10 kap. 9 § SL) sitt nuvarande innehåll när det gäller beskrivningen av brottet. Straffskalan blev högst straffarbete i två år vilket innebar att man kunde döma till såväl böter och fängelse som till straffarbete upp till två år.

Paragrafen överfördes i princip oförändrad till BrB vid brottsbalksreformen.

År 1982 genomfördes den senaste ändringen av paragrafen. Ändringen innebar att ett nytt andra stycke lades till i vilket stadgas att för grovt brott skall dömas till fängelse i högst fyra år.

Efter att i propositionen (prop. 1981/82:141) först ha uppehållit sig vid det förhållandet att vittnen och andra vid ett antal brottmålsrättegångar, ofta rörande grovt narkotikabrott, under senare tid av rädsla för medtilltalade eller åhörare inte vågat tala fritt, anförde departementschefen (s. 35 f):

Den nu i korthet beskrivna utvecklingen är oroande, och det är givetvis angeläget att sådana former av övergrepp som det nu är fråga om förhindras så effektivt som möjligt, detta inte bara av hänsyn till enskilda personer utan också för att rättskipningen skall fungera tillfredsställande. Det sist sagda är särskilt angeläget eftersom rättssystemet bl.a. bygger på vittnesplikt och i vissa fall skyldighet att avslöja brott samtidigt som vägran, underlåtenhet eller bristande sanningsenlighet kan medföra stränga straff.

Frågan vilka åtgärder som kan vidtas på det processrättsliga området kommer inom kort att belysas av rättegångsutredningen i enlighet med riksdagens önskemål. I detta sammanhang finns emellertid anledning att fästa uppmärksamheten på straffskalan i bestämmelsen mot övergrepp i rättssak, som är det straffbud som i första hand blir tillämpligt mot övergrepp av det slag som här har diskuterats. Även i betraktande av att givetvis andra straffbestämmelser blir tillämpliga vid mycket allvarliga övergrepp får straffskalan för det aktuella brottet, som f.n. omfattar böter eller fängelse i högst två år, betecknas som anmärkningsvärt mild; maximistrafvet är inte strängare än för exempelvis misshandel enligt 3 kap. 5 § BrB eller för olaga hot enligt 4 kap. 5 §. Detta torde också innebära att, om övergrepp i rättssak har förövats genom misshandel eller olaga hot, straff skall ådömas endast enligt 17 kap. 10 §.

Erfarenhetsmässigt är en höjning av en straffskala mycket sällan ett vare sig effektivt eller lämpligt medel att komma till rätta med ett kriminalpolitiskt problem. I fråga om brottet övergrepp i rättssak torde det emellertid stå klart att man vid tillkomsten av bestämmelsen knappast kunde förutse den utveckling som jag nyss har beskrivit. Den bristande proportion som föreligger mellan straffskalan och de skadeverkningar som brott av aktuellt slag i vissa fall ger upphov till ter sig så anmärkningsvärd att jag anser mig ha skäl att föreslå en höjning av maximistrafvet till fängelse i fyra år.

-- --

Höjningen av maximistrafvet bör komma till uttryck genom en särskild straffskala för grova fall av övergrepp i rättssak. Straffet för grovt brott bör vara fängelse i högst fyra år. Denna straffskala bör reserveras för fall då gärningsmannen har visat särskild hänsynslöshet och betydande men för det allmänna eller någon enskild har uppkommit eller riskerat att uppkomma till följd av gärningen.

Slutligen vill jag understryka att jag är väl medveten om att den lagändring som jag sålunda förordar endast utgör ett steg på vägen mot en lösning av de problem som jag har beskrivit i det föregående. Dessa är av den karaktären att någon fullt effektiv och samtidigt från rättssäkerhetssynpunkt helt godtagbar lösning knappast är möjlig lagstiftningsvägen.

9 § Skyddande av brottsling

Ett stadgande om skyddande av brottsling infördes först år 1942 (10 kap. 18 a § SL). Dessförinnan täcktes flertalet fall av skyddande av brottsling av en bestämmelse om efterföljande delaktighet i 3 kap. 9-11 §§ SL. Straf-

fet här var fängelse i högst sex månader eller böter. Om delaktigheten skett för egen vinning och brottet var belagt med straffarbete över åtta år eller svårare straff fick dömas till straffarbete i högst två år. Vid straffmätningen skulle hänsyn tas till förbrottets svårhetsgrad. För det fall att gärningsmannen inte insåg att den andre var brottslig gällde enbart böter.

Vid lagstiftningen år 1942 blev straffskalan i princip densamma.

Straffrättskommittén uttalade (SOU 1940:20 s. 78):

Straffsatserna äro desamma i kommitténs förslag som i gällande lag, för det uppsåtliga brottet fängelse i högst sex månader eller böter och för oaktsamhetsbrottet böter. Kommittén har ej upptagit den nu i SL 3:9 givna straffmättningsregeln, att straffet skall bestämmas "eftersom brottet var till", dvs. med hänsyn till förbrottets svårhetsgrad. Det torde utan särskilt påpekande vara klart, att detta är en viktig omständighet att beakta vid straffmätningen. Möjligheten till straffskärpning upp till två års straffarbete för det fall att personalfaution sker för egen vinning har bibehållits, men det i gällande rätt uppställda ytterligare villkoret för sådan straffskärpning, att förbrottet är belagt med straffarbete över åtta år eller svårare straff, har borttagits såsom alltför mycket inskränkande domstolens möjlighet att taga hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet.

Vid strafflagsrevisionen år 1948 överfördes bestämmelsen till 10 kap. 10 § SL. Även nu blev straffskalan i princip oförändrad; för uppsåtliga fall högst straffarbete i två år.

Något vägledande uttalande i straffvärdefrågan gjordes varken i samband med ändringen år 1948 eller vid brottsbalksreformen.

10 § Främjande av flykt

Beträffande främjande av flykt stadgades i strafflagen ursprungligen i 10 kap. 16 § straffarbete från sex månader till fyra år för fritagande av häktad eller fånge.

I 10 kap. 17 § fanns en särskild straffskala med fängelse i högst sex månader eller straffarbete i högst två år för fall där fritagandet skett utan våld. Dessutom fanns i 10 kap. 18 § SL en bestämmelse om att vid straffmätningen synnerligt avseende skulle fästas vid beskaffenheten av det brott som den fritagne hade häktats eller dömts för. År 1887 slogs de båda paragraferna samman till 10 kap. 17 § SL varvid minimistraffen sänktes till fängelse resp. böter.

Vid strafflagsrevisionen år 1948 flyttades bestämmelsen om främjande av flykt till 10 kap. 11 §. Straffskalan blev fängelse eller straffarbete i högst fyra år eller, vid ringa brott, böter eller fängelse.

Straffrättskommittén uttalade (SOU 1944:69 s. 199):

Straffet för hjälp till rymning är enligt förslaget fängelse eller straffarbete i högst fyra år eller, där brottet är ringa, böter eller fängelse. Denna straffskala överensstämmer beträffande maximum och minimum med gällande lags utom såtillvida att något särskilt bötesminimum icke föreslagits; den har emellertid uppdelats på ett annat sätt. Vid straffets bestämmande böra, såsom Thyrén (IX s. 226) framhållit, framför allt beaktas tre omständigheter, nämligen dels arten av frihetsberövandet, dels svårhetsgraden hos förbrottet eller det ådömda straffet, dels ock sättet att hjälpa den brottslige. I SL 10:17 har sistnämnda synpunkt lagts till grund för uppdelningen i det att en strängare straffskala uppställts för användande av våld än för användandet av list eller andra medel. Enligt SL 10:18 skall därjämte beskaffenheten av förbrottet särskilt beaktas. Tydligt kan även den tredje av Thyrén framhållna synpunkten, frihetsberövandets art, förtjäna synnerligt avseende. Kommittén nämner som exempel på omständigheter att beakta vid bedömandet, huruvida brottet är ringa, fall av alla tre slag. Gärningen kan för det första vara att anse som ringa med hänsyn till att rymlingen ej var skyldig till brott. Att befria någon som administrativt berövats friheten måste i regel anses lindrigare än att befria en fånge, häktad eller annan som berövats friheten för brott. Om den hjälpte visserligen var dömd, häktad eller eljest berövad friheten för brott men i själva verket oskyldig, är detta tydligen också en synnerligen förmildrande omständighet. Hjälp till rymning kan vidare vara att anse som ringa med hänsyn till att rymlingens brottslighet ej var av allvarlig beskaffenhet. Att löstaga en anhållen fyllerist får i regel anses som ringa brott. Slutligen kan

brottet vara ringa med hänsyn till att hjälpåtgärden var av mindre farlig art. Ett lösttagande måste i allmänhet anses ganska farligt, vare sig det sker med våld eller list, men att allenast dölja eller annorledes hjälpa den som själv rymt torde regelmässigt böra anses vara av mindre farlig art.

Vid brottsbalksreformen ändrades straffskalan till böter eller fängelse i högst två år. Enda kommentaren till denna straffsänkning gjordes av departementschefen som i propositionen (prop. 1962:10 s. B 252) uttalade att "för ifrågavarande brott torde böra upptagas en enhetlig straffskala med samma omfattning som för skyddande av brottsling".

År 1981 tillades paragrafens andra stycke om ansvarsfrihet i ringa fall. Med ringa fall avses i princip endast sådana som avser frihetsberövanden på det sociala vårdområdet.

11 § första stycket Överträdelse av myndighets bud

Bestämmelsen om överträdelse av myndighets bud fanns i strafflagen ursprungligen i tre olika lagrum, nämligen 10 kap. 19, 21 och 22 §§ SL. Straffet var böter utom för fall då någon bröt "offentlig Myndighets insegel, hvarmed saker eller skrifter tillslutne äro", och då någon rubbade lös egendom som var "satt i qvarstad eller utmätt". I detta fall (10 kap. 21 § SL) gällde böter eller fängelse i högst sex månader.

Dessa bestämmelser fick i stort sett stå orörda ända fram till strafflagsrevisionen år 1948. Då sammanfördes de till en paragraf (10 kap. 12 § första stycket SL) och brottet fick i princip nuvarande utformning. Straffskalan blev böter eller fängelse.

Straffrättskommittén uttalade (SOU 1944:69 s. 202):

Flertalet hithörande fall äro visserligen lindriga, men under vissa omständigheter kan ingrepp i myndighets verksamhet vara ett allvarligt brott. Även en

vanligen så obetydlig åtgärd som att nedriva myndighets anslag kan understundom få ödesdigra verkningar, t.ex. om mobiliseringskungörelser systematiskt nedrivs. Under oroliga tider kunna ingrepp av här avsett slag rent av verka lamsläande på samhällsverksamheten.

Vid brottsbalksreformen föreslog straffrättskommittén att straffskalan skulle vara böter eller fängelse i högst sex månader. Detta var också förslaget i första lagrådsremissen. Maximistraffet höjdes emellertid på lagrådets inrådan. Lagrådet uttalade (prop. 1962:10 s. B 461):

Enär första stycket av denna paragraf inbegriper även grova fall - såsom då någon med flygplan eller fartyg som belagts med kvarstad avviker för att föra det utom räckhåll utanför riket - synes maximum i straffskalan icke böra understiga fängelse i ett år. Det må erinras om att enligt gällande lag två års fängelse är maximum.

11 § andra stycket Hindrande av förrättning

En bestämmelse om hindrande av förrättning fanns i strafflagen ursprungligen i 10 kap. 23 §. Straffet var böter. År 1948 inlemmades bestämmelsen som ett andra stycke i paragrafen om överträdelse av myndighets bud. Straffet var fortfarande enbart böter. Brottet överfördes i princip oförändrat till BrB. Inte i något av dessa lagstiftningsärenden har brottets straffvärde kommenterats.

12 § första stycket Föregivande av allmän ställning

Beträffande föregivande av allmän ställning gäller att detta var straffritt före år 1942 så länge man inte utövade något av det som hörde till befattningen. Däremot var obehörig ämbetsutövning straffbelagt i 22 kap. 6 § andra stycket SL om den handlande utgivit sig för att vara ämbetsman eller tjänsteman och annars som själv-täkt enligt 10 kap. 20 § SL. Straffet var enligt 22 kap. 6 § andra stycket SL böter eller fängelse i högst ett år och enligt 10 kap. 20 § SL böter eller fängelse i högst sex månader.

Den år 1942 tillskapade bestämmelsen i 10 kap. 24 § SL handlade både om att utöva vad till allmän befattning hörde och om att i annat fall utge sig för att inneha allmän befattning. Maximistrafvet i det första fallet var straffarbete i fyra år och i det andra fängelse (i högst två år).

Straffrättskommittén uttalade (SOU 1940:20 s. 80):

Att giva sig ut för att innehava allmän befattning utan att utöva något av vad till befattningen hör är icke straffbart enligt gällande rätt. Det är sålunda strafffritt exempelvis att obehörigen begagna militär- eller polisuniform. Om någon av fåfänga uppträder i dylik uniform, är detta ett otillbörligt men ganska ofarligt förfarande. Vida allvarligare fall kunna emellertid tänkas. Det har sålunda inträffat, att en person farit i bil med stark fart in på ett för mul- och klövsjuka avspärrat område och därvid ropat till vakten att han vore landsfiskalen. Vidare har det förekommit, att ett förbrytarband skaffat sig polisuniformer, som dess medlemmar iklätt sig vid utförande av förberedelser till brott. Slutligen framträder det i orostider som vådligt för rikets säkerhet att icke utan vidare kunna inskrida mot misstänkta personer, som obehörigen uppträda i uniform på militärt betydelsefulla orter. Kommittén har därför ansett sig böra föreslå, att straff införes för den som obehörigen giver sig ut för att innehava allmän befattning eller ock obehörigen bär uniform eller tjänstetecken för att giva sig sken av att tillhöra krigsmakten eller annan kår i det allmännas tjänst. Till sådana kårer höra många som icke innehava allmän befattning, exempelvis värnpliktiga, medlemmar av frivilliga försvarsorganisationer med offentlig sanktion samt telefon-, kommunikations- och kommunalarbetare.

Vid strafflagsrevisionen år 1948 överfördes bestämmelserna om obehörig tjänsteutövning och föregivande av allmän ställning i 10 kap. 24 § SL till 10 kap. 13 resp. 14 §§ SL. Straffskalorna förblev i princip desamma.

Vid brottsbalksreformen överfördes bestämmelserna i princip oförändrade till 17 kap. 14 och 15 §§ BrB. Straffskalorna blev, för obehörig tjänsteutövning, böter eller fängelse i högst sex månader eller, vid grovt brott, fängelse i högst fyra år och för föregivande av allmän ställning böter eller fängelse i högst sex månader.

År 1975, i samband med ämbetsansvarets avskaffande, upphävdes 17 kap. 14 § och omformulerades 17 kap. 15 §. Omformuleringen föranleddes av att även vissa fall av obehörigt utövande av myndighet skulle straffas såsom föregivande av allmän ställning. På grund av sistnämnda förhållande tillskapades paragrafens andra stycke med en särskild straffskala för grovt brott med fängelse i två år som maximum. Detta andra stycke tillkom först i propositionen. Ämbetsansvarskommittén hade föreslagit att straffskalan för brottet skulle vara böter eller fängelse i högst sex månader. Departementschefen uttalade (prop. 1975:78 s. 154):

Den straffbelagda handlingen kan även innefatta ett obehörigt utövande av offentlig myndighet. En obehörig person kan exempelvis genom att uppträda i polisuniform ge sig ut för att vara polisman och dirigera trafiken. I andra fall kan någon egentlig myndighetsutövning inte sägas föreligga därför att handlingen inte får avsedd rättslig effekt men den kan likväl medföra avsevärt men för det allmänna eller för någon enskild. Med hänsyn därtill anser jag, i likhet med ett par av remissinstanserna, att den av kommittén föreslagna strafflatituden - böter eller fängelse i högst sex månader - är alltför låg. Jag förordar därför att det införs en bestämmelse som gör det möjligt att döma till fängelse i högst två år, om brottet med hänsyn till att det har medfört betydande men för det allmänna eller för någon enskild är att anse som grovt.

12 § andra stycket Föregivande av ställning såsom advokat

En bestämmelse om ansvar för den som obehörigen utger sig för advokat infördes i 10 kap. 24 § SL år 1947. Bestämmelsen tillkom efter önskemål av processlagberedningen och trädde i kraft samtidigt med den nu gällande rättegångsbalken. Vid 1948 års strafflagsrevision upptogs bestämmelsen i 10 kap. 14 § SL och den överfördes till BrB med endast en redaktionell ändring och med tillägg av den särskilda brottsbeteckningen.

Rörande straffskalan uttalade departementschefen år 1947 följande (prop. 1947:20 s. 8).

Styrelsen för Sveriges advokatsamfund har i skrivelse till Kungl. Maj:t den 16 oktober 1946 anför, att bötesstraff enligt styrelsens mening stundom kunde visa sig otillräckligt, t.ex. om någon som flera gånger bötfällts det oaktat fortsatte att giva sig ut för advokat. Även om straffet regelmässigt syntes böra utgöras av böter, vore det därför önskvärt att straffskalan bestämdes till böter eller fängelse. Vad sålunda förekommit har emellertid inte synts mig innefatta tillräcklig anledning till ändrat ståndpunktstagande i denna fråga.

4.3 21 kap. Om högmålsbrott

BrB:s kapitel om högmålsbrott motsvarar 9 kap. SL i 1948 års lydelse. Före år 1948 handlade 9 kap. SL enligt rubriken om majestätsbrott och om brott mot riksstyrelse eller rikets ständer. Bestämmelserna hade fram till år 1948 kvarstått i huvudsak oförändrade sedan strafflagens tillkomst år 1864.

1948 års reform innebar att bestämmelserna blev avsevärt förenklade och förkortade. Till det nya 9 kap. SL överfördes samtidigt de delar av det äldre 8 kap. SL (motsvarande nuvarande 19 kap. BrB om brott mot rikets säkerhet) som ansågs mera röra rikets inre än dess yttre säkerhet.

1 § Uppror

Före år 1948 motsvarades bestämmelsen om uppror av en del av innehållet i 8 kap. 2 § SL samt av 9 kap. 7 § SL, Enligt 8 kap. 2 § SL bestraffades (efter en ändring år 1940) som högförräderi bl.a. att söka genom uppror eller eljest med våldsamma medel medverka till att upphäva eller ändra någon av rikets grundlagar eller att framtinga eller förhindra någon åtgärd i rikets inre eller yttre styrelse. Straffet var i normalfallet straffarbete på livstid; var faran ringa skulle dömas till straffarbete från sex till tio år. Före år 1921 var gärningen belagd med dödsstraff. Enligt 9 kap. 7 § SL straffades den som med våld förgrep sig mot riksstyrelse som "i Konungens ställe regeringen förer" för att störa eller hindra den i dess verksamhet. Straffet här var straff-

arbete på livstid eller från sex till tio år.

Minimistraffet för brotten var alltså straffarbete i sex år. År 1948 (9 kap. 1 § SL) sänktes detta, som emellertid nu fick tillämpas endast i ringa fall, till fyra års straffarbete. För normalgraden blev straffet straffarbete på livstid.

Straffrättskommittén föreslog i sitt slutbetänkande år 1953 att bestämmelsen om uppror (och även högförräderi) skulle omarbetas och tillämpningsområdet utvidgas. Bl.a. skulle - vid sidan av vapenmakt och eljest våldsamma medel - sabotage och andra liknande handlingar kunna medföra ansvar för uppror. När det gäller straffskalan innebar straffrättskommitténs förslag bl.a. ett till fängelse i två år sänkt minimistraff och att för normalgraden av brottet - vid sidan av livstidsstraffet - skulle kunna dömas till straffarbete från åtta till tio år.

I propositionen till BrB godtogs inte straffrättskommitténs förslag utan upprorsbestämmelsen överflyttades till BrB med endast den ändringen i sak att fängelse i tio år infördes vid sidan av livstids fängelse i straffskalan för normalgraden. Detta motiverades av departementschefen i propositionen (prop. 1962:10 s. B 264) med att det var "alltför stelt att för sådana fall, som ej är ringa, upptaga endast livstids fängelse".

2 § Förhöjt straffskydd för Konungen, annan medlem av konungahuset och den som i egenskap av riksföreståndare fullgör statschefens uppgifter

Ett förhöjt straffskydd för Konungen har mycket gamla anor i vårt land. Sannolikt har det förekommit ända sedan konungamakten skapades. Straffen för brott mot Konungens person har genomgående varit mycket stränga. I 1734 års lag (4 kap. 1 § missgärningsbalken) stadgades för den som utförde våldsgärning mot Konungen att han skulle mista sin högra hand, halshuggas och steglas.

Straffskärpningsregeln i 21 kap. 2 § BrB motsvarades i strafflagen före år 1948 av bestämmelser i 9 kap. 1-5 §§ och 8 §. För förgripelse med våld eller annan misshandel mot Konungen stadgades i 9 kap. 1 § SL ursprungligen dödsstraff eller livstids straffarbete men efter år 1921 endast livstidsstraff. Skedde förgripelsen mot drottning, änkedrottning eller tronföljare var straffet enligt 9 kap. 2 § SL straffarbete på livstid eller från sex till tio år. I 9 kap. 3 § SL fanns en straffskärpningsregel som avsåg annan medlem av kungahuset som åtnjöt kunglig eller furstlig värdighet inom riket. Enligt denna regel kunde straffhöjning ske bl.a. från tio års straffarbete till straffarbete på livstid och i övrigt om straffarbete stadgades för brottet med två års straffarbete. I 9 kap. 4 § SL fanns en annan straffskärpningsregel enligt vilken dråp av de i 9 kap. 2 och 3 §§ SL angivna personerna i de flesta fall skulle medföra dödsstraff eller livstids straffarbete. 9 kap. 5 § SL innehöll bl.a. en bestämmelse om straff för den som talade eller skrev smädligen mot Konungen, drottning, änkedrottning eller tronföljare eller som förgrep sig mot någon av dessa med hotelse eller annan missfirmlig gärning. Straffet var ursprungligen straffarbete från sex månader till fyra år eller fängelse från sex månader till två år. År 1890 ändrades denna straffskala till straffarbete i högst fyra år eller fängelse och år 1931 till fängelse eller böter, dock lägst fem dagsböter.

Vid strafflagsrevisionen år 1948 sammanfördes bestämmelserna i två paragrafer; 9 kap. 2 och 3 §§ SL. För misshandel av Konungen eller regent som var satt i Konungens ställe eller brott mot Konungens eller regentens frihet skulle enligt 9 kap. 2 § SL dömas för majestätsbrott till straffarbete på livstid eller från sex till tio år. Gällde brottet annan medlem av kungahuset var straffet straffarbete i högst sex år eller, om brottet var grovt, från fyra till tio år eller på livstid. Berövade man någon av de nämnda personerna livet skulle dömas till straffarbete på livstid. Enligt 9 kap. 3 § SL

skulle den som talade eller skrev smädligan eller som på annat sätt med missfirmelig gärning förgrep sig på Konungen eller annan medlem av kungahuset dömas för missfirmelse mot kunglig person till fängelse eller böter.

Straffrättskommittén föreslog i sitt slutbetänkande dels att bestämmelsen i 9 kap. 2 § SL i princip skulle vara kvar, dels att 9 kap. 3 § SL skulle omformuleras till att avse ärekränkning mot Konungen eller annan medlem av kungahuset. I sistnämnda fall skulle straffskalan vara fängelse i högst fyra år eller böter. Att maximistrafvet föreslogs till fängelse i fyra år motiverades med att det borde vara högre än motsvarande straff vid grovt förtal.

Stadgandet fick den nuvarande utformningen under departementsbehandlingen av förslaget till brottsbalk. I förhållande till äldre rätt innebär regleringen i BrB i de flesta fall en betydande straffflindring.

3 § Väpnat hot mot laglig ordning

I strafflagen stadgades ursprungligen i 8 kap. 13 § straff för den som uppbådade krigsfolk eller höll samman manskap "som hemlof fått, att dermed utföra brott emot allmän säkerhet eller medborgerlig frihet". Straffet var straffarbete på livstid eller från sex till tio år. Var faran ringa fick tiden för straffarbete sättas ned till fyra år.

Genom lagstiftning år 1940 infördes i princip den nuvarande lydelsen av paragrafen (8 kap. 20 § SL). Dessutom infördes år 1940 ett andra stycke till paragrafen genom vilket även samlande av vapen, ammunition och annan dylik utrustning blev straffbart; dock med en lägre straffskala.

1940 års lagstiftning innebar att både livstidsstrafvet och det särskilda minimistrafvet vid ringa fara avskaf-

fades. Någon närmare motivering gavs inte i förarbetena.

Vid strafflagsrevisionen år 1948 överflyttades bestämmelsen till 9 kap. 6 § SL utan annan ändring i sak än att det år 1940 tillkomna andra stycket ströks med hänvisning till att där avsedd gärning utgjorde förberedelse till brott enligt huvudbestämmelsen.

Brottsbalksreformen innebar att brottet överflyttades i sak oförändrat till 18 kap. 3 § BrB.

4 § Olovlig kårverksamhet

Bestämmelser om olovlig kårverksamhet infördes i svensk rätt genom lagen den 15 juni 1934 om förbud mot vissa sammanslutningar. Enligt denna var det förbjudet bl.a. att bilda eller delta i sammanslutning som avsåg att tjäna som skyddskår för politiskt parti eller därmed jämförlig grupp av samhällsmedlemmar eller som annars måste anses syfta till att utgöra ett maktmedel av sådan art som militär trupp eller polisstyrka. Liksom enligt nuvarande lagstiftning undantogs av Konungen godkänd sammanslutning med ändamål att biträda vid rikets försvar och av polismyndighet anordnad sammanslutning för förstärkning av ordningsmakten. Straffet för brott mot lagen var dagsböter eller fängelse. Var omständigheterna försvårande kunde dömas till straffarbete i högst ett år.

År 1948 överfördes bestämmelserna i 1934 års lag till 9 kap. 7 § SL. Straffskalan blev högst straffarbete i två år. Denna straffskärpning lämnades okommenterad i förarbetena. Vid brottsbalksreformen blev straffskalan böter eller fängelse i högst två år. Någon kommentar i straffvärdefrågan gjordes inte heller i detta sammanhang.

5 § Brott mot medborgerlig frihet

Bestämmelsen om brott mot medborgerlig frihet saknade

motsvarighet i strafflagen. Den infördes i BrB på förslag av straffrättskommittén i dess slutbetänkande. Straffrättskommittén föreslog emellertid ett lägre maximistraff; fängelse i fyra år.

Departementschefen uttalade i propositionen (prop. 1962:10 s. B 273):

Påföljden för brott mot medborgerlig frihet har i kommitténs förslag bestämts till fängelse i högst fyra år. Med hänsyn till den mycket allvarliga karaktären hos de där avsedda angreppen mot medborgarnas grundläggande fri- och rättigheter och då det bör komma till klart uttryck, att det är fråga om en särskilt kvalificerad form av olaga tvång och olaga hot, synes mig - såsom ock förordats av Svea hovrätt - maximum i skalan för brott mot medborgerlig frihet böra höjas till sex år.

6 § Svikande av försvarsplikt

En bestämmelse om svikande av försvarsplikt infördes i strafflagen år 1914 samtidigt som författningarna rörande krigslagstiftningen, bl.a. strafflagen för krigsmakten, reformerades. För den krigsman som genom stympning eller på annat sätt gjorde sig oduglig till uppfyllande av sin krigstjänstskyldighet blev straffet enligt 59 § strafflagen för krigsmakten fängelse eller straffarbete i högst två år. Om motsvarande gärning utfördes av annan än krigsman för att undandra sig värnplikt gällde enligt 8 kap. 26 § SL en lägre straffskala, nämligen fängelse eller straffarbete i högst sex månader. I förarbetena (NJA II 1915 s. 618) uttalades att sistnämnda straffskala "skäligen torde böra sättas lägre" än vad som gällde för krigsmän.

Vid revisionen av 8 kap. SL år 1940 flyttades bestämmelsen om svikande av försvarsplikt till 8 kap. 15 § SL samtidigt som straffskalan skärptes till fängelse eller straffarbete i högst två år. Som argument för skärpningen anfördes att tillräckliga skäl saknades för att göra skillnad om brottet begåtts av krigsman - och strafflagen för krigsmakten blev tillämplig - eller det begåtts

av någon innan han ryckt in till värnpliktstjänstgöring och således allmänna strafflagen skulle tillämpas.

År 1948 ändrades bestämmelsen om svikande av försvarsplikt på nytt och brottet (nu 9 kap. 8 § SL) fick den nuvarande utformningen. Detta innebar bl.a. att simulering inarbetades i paragrafen och att en särskild straffskala för fall då riket är i krig infördes.

Straffsatsen (för gärning i fredstid), bestämdes till högst straffarbete i två år, dvs. även böter fick utdömas. Detta var naturligt med tanke på att för simulering tidigare (59 § andra stycket strafflagen för krigsmakten) gällt fängelse eller straffarbete i högst två år eller, vid ringa brott, disciplinstraff. Straffrättskommittén uttalade (SOU 1944:69 s. 164):

Att straffskalan mildras genom att böter upptagas däri torde vara motiverat med hänsyn till att under bestämmelsen rymmas även jämförelsevis lindriga fall, såsom då någon genom att simulera sjukdom undandrager sig en enstaka försvarsövning.

4.4 22 kap. Om brott mot rikets säkerhet

BrB:s kapitel om brott mot rikets säkerhet motsvarar 8 kap. SL i 1948 års lydelse och avser brott mot rikets yttre säkerhet. Dessförinnan behandlades i 8 kap. SL samtliga brott mot rikets säkerhet, dvs. även brott mot rikets inre säkerhet vilka f.n. återfinns i 18 kap. BrB.

8 kap. SL var föremål för upprepade ändringar både före och efter år 1948. Det fick helt ny lydelse år 1940. År 1942 infördes bl.a. en särskild straffskärpningsregel för brott som förövats då riket var i krig (8 kap. 29 a § SL). Regeln innebar att maximistrafpen för flertalet brott enligt kapitlet i fall av krig höjdes med två eller fyra års straffarbete. Departementschefen yttrade bl.a. (prop. 1942:27 s. 19 f):

Det är uppenbart att brott mot 8 kap. i regel äro farligare och därför mera straffvärda om de förövas under krig eller då krigsfara råder. I viss mån har också, såsom i promemorian påpekats, hänsyn härtill tagits i lagstiftningen. De stränga straffbestämmelserna i 8 kap. 6 och 8 §§ mot krigsförräderi och krigsspioneri äro sålunda endast tillämpliga vid krig eller då krig hotar riket. Och krigsartiklarna i strafflagen för krigsmakten innebära, att vid krig eller då allmän mobilisering påbjudits brott mot 8 kap. kunna beläggas med dödsstraff i stället för straffarbete på livstid och med straffarbete på livstid i stället för straffarbete i tio år. Det förtjänar erinras, att denna bestämmelse i krigsartiklarna, jämte vissa andra stadganden däri, på grund av 8 § strafflagen för krigsmakten icke blott gäller dem som även eljest lyda under sistnämnda lag, utan envar som begår brott av angiven art inom riket, å krigsskådeplats utom riket eller å område som av krigsmakten ockuperats.

De i promemorian föreslagna, såsom 29 a § upptagna bestämmelserna om straffskärpning vid krig eller krigsfara innefatta en utbyggnad för de lägre straffens vidkommande av skärpningsregeln i krigsartiklarna. I fråga om önskvärdheten av att för särskilt ömtåliga lägen på föreslaget sätt skärpa straffhotet ha några delade meningar icke kommit till uttryck: bestämmelserna härom, liksom de i promemorian föreslagna straffhöjningarna i särskilda lagrum, ha mötts med gillande eller lämnats utan erinran i samtliga avgivna yttranden. Även jag avsluter mig till förslaget i dessa delar.

Efter införandet av BrB har nuvarande 19 kap. ändrats åren 1970, 1974, 1976 och 1981.

1 § Högförräderi

För högförräderi stadgades i strafflagen ursprungligen (8 kap. 1 § SL) dödsstraff eller livstids straffarbete eller, om faran var ringa, straffarbete från sex till tio år. Bortsett från att dödsstraffet avskaffades år 1921 kvarstod denna straffskala till år 1940. Då omarbetades högförräderibestämmelsen. För det fall brottet begicks med våldsamma medel eller med hjälp av främmande makt behölls den tidigare straffskalan. För andra fall dvs. då "eljest lagstridiga medel" använts gällde ett till straffarbete i fyra år sänkt minimistraff. Om denna sänkning uttalade de sakkunniga som inom departementet förberedde 1940-års ändringar i 8 kap. SL (NJA II 1941 s. 14):

Straffet för förräderi enligt 1 § av 8 kap. är straffarbete på livstid eller, om faran var ringa, från sex till tio år. Denna straffskala synes i huvudsak kunna bibehållas. Emellertid torde den vara alltför sträng för de fall som avses i 1 § andra stycket av förslaget. Det förhållandet, att gärningsmannen icke haft uppsåt att begå våld eller främmande makts hjälp, kommer tydligen att göra brottet i och för sig mindre höggradigt i sin farlighet. På grund härav föreslås, att straffet för brott som omförmåles i nämnda stadgande skall utgöra straffarbete från fyra till tio år eller på livstid.

1948 års ändring innebar ingen ändring av straffskalans omfång. Dock företogs den ändringen att den lägre delen av straffskalan, straffarbete från fyra till tio år, fortsättningsvis skulle användas i fall där faran var ringa. Straffrättskommittén uttalade (SOU 1944:69 s. 117):

Straffet för högförräderi bör för normala fall liksom hittills vara livstids straffarbete. För vissa fall gälla emellertid för närvarande straffsatser med ett maximum av straffarbete i tio år och ett minimum av straffarbete i sex eller fyra år. För det fall att faran var ringa föreslås såsom motsvarighet härtill, att straffet skall vara straffarbete från fyra till tio år.

Vid brottsbalksreformen ändrades straffskalan för normalgraden av brottet från straffarbete på livstid till fängelse i tio år eller på livstid. Härvid hänvisades till att motsvarande ändring hade gjorts vid uppror.

2 § Krigsanstiftan

Bestämmelsen om krigsanstiftan infördes i samband med brottsbalksreformen på förslag av straffrättskommittén. Dessförinnan kunde dock vissa fall av krigsanstiftan bestraffas som högförräderi.

Straffrättskommittén föreslog (SOU 1953:14 s. 49) att straffskalan för brottet skulle vara fängelse från ett till åtta år. Departementschefen ansåg emellertid i propositionen (prop. 1962:10 s. B 276) att minimistraftet borde vara fängelse i två år.

3 § Trolöshet vid förhandling med främmande makt

Bestämmelsen om trolöshet vid förhandling med främmande makt motsvarades i strafflagen ursprungligen av 8 kap. 15 § SL. Straffskalan var straffarbete på livstid eller från åtta till tio år. År 1940 sänktes minimistrafvet till straffarbete i sex år (8 kap. 17 § SL). Skälet här för var att motsvarande sänkning gjordes för krigsför räderi (NJA II 1941 s. 39).

Vid strafflagsrevisionen år 1948 flyttades bestämmelsen till 8 kap. 2 § SL och sänktes minimistrafvet ytterligare, nämligen till straffarbete i två år. Vid brotts baksreformen behölls i princip 1948 års straffskala.

4 § Egenmäktighet vid förhandling med främmande makt

Bestämmelsen om egenmäktighet vid förhandling med främmande makt kan härledas ur strafflagens ursprungliga bestämmelse i 8 kap. 24 §. Där stadgades fängelse för den som, i angelägenhet som rörde något av de förenade rikerna (Sverige eller Norge) utan Konungens tillstånd lät bruka sig som sändebud från främmande makt eller inlät sig i underhandling med främmande makt eller dess sändebud. Straffet var fängelse.

År 1940 tillades till paragrafen (nu 8 kap. 3 § SL) ett andra stycke med strängare straffskala för det fall underhandlingen avsåg åtgärd av den främmande makten varigenom rikets självbestämningsrätt kunde kränkas eller dess fredliga förhållande till främmande makt störas. I dessa fall skulle dömas till straffarbete från ett till sex år. Blev det krig mellan Sverige och den främmande makten fick tiden för straffarbete höjas till tio år eller livstid.

År 1948 ändrades straffskalorna. För brott enligt paragrafens första stycke (dvs. fara förelåg ej för rikets självbestämningsrätt eller dess fredliga förhållande till främmande makt) blev straffskalan fängelse eller

straffarbete i högst två år eller, om riket var i krig, straffarbete i högst fyra år. För brott enligt paragrafens andra stycke gällde straffarbete från ett till sex år eller, om riket var i krig, från fyra till tio år eller på livstid. Detta innebar att de nuvarande straffskalegränserna infördes.

Bestämmelsen överfördes till BrB i princip oförändrad.

5 och 6 §§ Spioneri och grovt spioneri

Brott avseende uppenbarande av hemligheter för främmande makt reglerades i strafflagen ursprungligen i ett flertal paragrafer i 8 kap. Straffen var stränga; i ett par paragrafer stadgades livstidsstraff.

Åren 1940, 1942 och 1948 gjordes genomgripande förändringar av de nu aktuella bestämmelserna.

1940 års reform innebar att straffskalan för huvudfallet av krigsspioneri (8 kap. 8 § SL) blev straffarbete på livstid eller från sex till tio år. För annat spioneri (8 kap. 11 § SL) blev straffet straffarbete i högst sex år, dock att straffarbete från sex till tio år eller på livstid enligt 8 kap. 13 § SL skulle utdömas om gärningsmannen "på grund av allmän eller enskild tjänst eller avtal är särskilt betrod".

År 1942 omvandlades stadgandet i 8 kap. 13 § SL till en särskild straffskala, straffarbete från fyra till tio år eller på livstid, för vissa grova fall av spioneri enligt 8 kap. 11 § SL (ungefär i enlighet med nuvarande 19 kap. 6 § andra stycket BrB).

Den nuvarande utformningen (i princip) fick brotten vid strafflagsrevisionen år 1948. Straffskalan för spioneri (8 kap. 4 § SL) blev då straffarbete i högst sex år eller, om brottet var ringa, fängelse. För grovt spioneri (8 kap. 5 § SL) blev straffskalan straffarbete från fyra till tio år eller på livstid.

Straffrättskommittén uttalade beträffande straffskalan för spioneri (SOU 1944:69 s. 133):

Straffet har satts till straffarbete i högst sex år eller, där brottet var ringa, fängelse. Enligt SL 8:11, varest det förutsattes syfte att gå främmande makt tillhanda, är straffet straffarbete i högst sex år och för vissa särskilt grova fall högre. I betraktande av att förevarande paragraf omfattar även gärningar som ske med allenast indirekt eller eventuellt uppsåt att tillhandagå främmande makt har det ansetts önskvärt att i fall där faran var ringa kunna stanna vid fängelse. I SL 8:14, vilket lagrum liksom förevarande paragraf icke upptager något krav på att den ifrågavarande uppgiften skall vara av hemlig natur, upptager straffskalan jämte straffarbete även detta straff. För grova fall av spioneri är 7 § avsedd.

I samband med brottsbalksreformen föreslog straffrättskommittén att ett minimistraff på fängelse i sex månader för normalgraden av spioneri och en särskild straffskala på fängelse i högst två år för ringa brott skulle införas. Enligt straffrättskommittén (SOU 1953:14 s. 338) borde, med hänsyn till brottets natur, lägre straff än fängelse i sex månader inte komma i fråga i andra fall än där brottet kan betecknas som ringa.

I propositionen frångicks straffrättskommitténs förslag i denna del och de nuvarande straffskalorna infördes.

Genom en ändring år 1976 (prop. 1975/76:174) togs från spioneribestämmelsen bort fall där gärningsmannen inte hade direkt uppsåt (syfte) att gå främmande makt tillhanda. Dessa fall, dvs. då tillhandagåendet omfattades av endast indirekt eller eventuellt uppsåt, överfördes till brottet obehörig befattning med hemlig uppgift.

7-9 §§ Obehörig befattning med hemlig uppgift, grov obehörig befattning med hemlig uppgift och vårdslöshet med hemlig uppgift

Som nämnts ovan vid spioneribrottet reglerades i strafflagen brott avseende uppenbarande av hemligheter för främmande makt ursprungligen i ett flertal paragrafer i

8 kap. Straffen var stränga. Straffarbete på livstid stadgades i ett par paragrafer.

De bestämmelser som rörde obehörig befattning med hemlig uppgift ändrades, liksom spioneribrottet, åren 1940, 1942 och 1948.

Vid lagstiftningen år 1940 blev straffskalan för insamlande av uppgifter (8 kap. 9 § SL) högst straffarbete i två år. För den som lämnade ut uppgiften (8 kap. 10 § SL) blev straffskalan straffarbete i högst två år eller fängelse eller, om faran var ringa, böter. För vårdslöst utlämnande av hemlig uppgift var straffet enligt 8 kap. 12 § SL böter eller fängelse. Liksom vid spioneri fanns en särskild straffskärpningsregel (8 kap. 13 § SL) för fall där gärning enligt 8 kap. 10 eller 12 §§ utförts av någon som "på grund av allmän eller enskild tjänst eller avtal är särskilt betrodd".

År 1942 ändrades straffskalan i 8 kap. 9 § SL till att bli fängelse eller straffarbete i högst fyra år eller, om faran var ringa, böter. Straffskalan i 8 kap. 10 § SL blev straffarbete i högst fyra år eller fängelse. Var faran ringa fick dömas till böter. För oaktsamt brott enligt 8 kap. 12 § blev straffskalan fängelse eller böter. Enligt en straffskärpningsregel, motsvarande den som tidigare fanns i 8 kap. 13 § SL, kunde vid brott mot 8 kap. 10 § SL i vissa särskilt allvarliga fall utdömas straffarbete i högst sex år. För oaktsamt brott skulle i motsvarande fall dömas till fängelse eller till straffarbete i högst fyra år eller, om brottet var ringa, till böter.

Brotten obehörig befattning med hemlig uppgift och vårdslöshet med hemlig uppgift fick i stora drag den nuvarande omfattningen år 1948. Då stadgades nämligen i 8 kap. 6 § första stycket ansvar för den som begick spionerigärning med hemlig uppgift utan uppsåt att gå främmande makt tillhanda. Straffet var högst straffarbete i två

år eller, om riket var i krig, högst straffarbete i fyra år. I 8 kap. 6 § andra stycket stadgades ansvar för oaktsamt brott. Straffet var här fängelse eller böter eller, om riket var i krig, högst straffarbete i två år.

Straffrättskommittén, som behandlade både uppsåtliga och vårdslösa gärningar i samma stadgande och som benämnde brottet vårdslöshet med hemlig uppgift (8 kap. 8 § SL), uttalade följande rörande straffskalan (SOU 1944:69 s. 136).

Straffet har ansetts kunna sättas något lägre än enligt SL 8:9, 10 och 12. Enligt dessa paragrafer är straffskalans maximum för de flesta fall straffarbete i fyra år eller, om riket var i krig eller Konungen meddelat förordnande enligt SL 8:29 a, [se ovan s. 197 vår anm.] i regel straffarbete i sex år. Med hänsyn till att brott enligt förevarande paragraf enligt kommitténs uppfattning är att anse som ett vårdslöshetsbrott, har kommittén funnit det vara tillräckligt att såsom högsta straff stadga straffarbete i två år för vanliga fall och, om riket var i krig eller Konungen meddelat förordnande enligt 16 § [en regel motsvarande 8 kap. 29 a § SL], straffarbete i fyra år. Straffskalans minimum åter har, såsom i de nämnda paragraferna i gällande lag för vissa fall skett, satts till det allmänna bötesminimum.

Vid brottsbalksreformen blev straffskalan för obehörig befattning med hemlig uppgift (19 kap. 7 § första stycket) böter eller fängelse i högst två år eller, om riket var i krig, böter eller fängelse i högst fyra år. För vårdslöshet med hemlig uppgift blev straffet böter eller fängelse i högst sex månader eller, om riket var i krig, böter eller fängelse i högst två år.

År 1976 utvidgades tillämpningsområdet för obehörig befattning med hemlig uppgift till att omfatta även de fall som tidigare bedömts som spioneri men där direkt uppsåt (syfte) att gå främmande makt tillhanda saknades. Härvid tillskapades det särskilda grova brottet i nuvarande 19 kap. 8 § BrB med straffskalan fängelse i högst fyra år. Maximistraffet för normalgraden av brottet blev

fängelse i två år utan någon förhöjning i fall av krig. Samtidigt överflyttades vårdslöshet med hemlig uppgift till nuvarande 19 kap. 9 § BrB. Något särskilt uttalande i straffvärdefrågan gjordes inte i samband med denna ändring.

10 § Olovlig underrättelseverksamhet

En straffbestämmelse motsvarande den om olovlig underrättelseverksamhet infördes i strafflagen år 1939 genom en utvidgning av en bestämmelse i 8 kap. 21 a § SL. Straffet blev fängelse eller straffarbete i högst två år. Var omständigheterna synnerligen försvårande fick dock dömas till straffarbete i högst fyra år.

Stadgandet i 8 kap. 21 a § SL inarbetades år 1940 i 8 kap. 14 § SL. Straffskalan blev nu fängelse eller straffarbete i högst två år. År 1942 fick brottet sin plats i 8 kap. 14 a § med straffskalan fängelse eller straffarbete i högst två år eller, vid synnerligen mildrande omständigheter, böter. Införandet av böter i straffskalan motiverades med att brottet kunde vara av mycket skiftande art såväl beträffande brottets svårhetsgrad som med hänsyn till gärningsmannen (prop. 1942:27 s. 27):

Vid strafflagsrevisionen år 1948 blev straffskalan (nu 8 kap. 7 § SL) högst straffarbete i två år. Paragrafen ändrades på nytt år 1949, dock utan ändringar av straffskalan. Inte heller brottsbalksreformen innebar någon omprövning av brottets straffvärde.

1976 års ändring av bestämmelserna om spioneri m.m. innebar att tillämpningsområdet för brottet olovlig underrättelseverksamhet inskränktes till att avse fall med direkt uppsåt att gå främmande makt tillhanda (se prop. 1975/76:174 s. 24 ff).

11 § Förgripelse mot främmande makts statsöverhuvud etc.

En bestämmelse motsvarande 19 kap. 11 § infördes i straff-

lagen år 1942 (8 kap. 4 § SL). Dessförinnan var straffskyddet i de i nuvarande 19 kap. 11 § BrB avsedda situationerna mycket bristfälligt. Straffskalan, som inte som f.n. var direkt beroende av straffskalan för det brott som gärningsmannen begått, var fängelse eller straffarbete i högst fyra år. Den straffbara gärningen avsåg framkallande av fara för att rikets vänskapliga förbindelser med främmande makt skulle skadas. Detta kunde ske genom överträdelse av bestämmelser givna till skydd för upprätthållandet av rikets fredliga förhållande till främmande makter, offentliga smädelse mot främmande makt eller dess regering, offentligt skymfande av dess flagga eller vapen eller annat höghetstecken eller genom annan gärning, som enligt svensk lag eller författning var straffbar eller skulle vara straffbar om den förövats mot Sverige eller svensk man.

Vid strafflagsrevisionen år 1948 inskränktes bestämmelsens (nu 8 kap. 8 § SL) räckvidd. Vad som efter år 1948 skyddades var offentligt skymfande av främmande makts flagga, vapen eller annat höghetstecken, förgripelse med våld, hot om våld, smädelse eller annan missfirmlig gärning mot främmande makts statsöverhuvud eller representant i Sverige och intrång i lokal som innehades av främmande makts representation eller skadegörelse på lokalen eller på egendom i denna. Straffet var fängelse eller straffarbete i högst fyra år eller, om brottet var ringa, böter.

Vid brottsbalksreformen bröts bestämmelserna om skydd för främmande makts flagga, vapen eller annat höghetstecken ut till ett särskilt brott i 19 kap. 10 § BrB, benämnt skymfande av utländsk rikssymbol. Straffskalan blev här böter eller fängelse i högst sex månader. Samtidigt fick 19 kap. 11 § BrB i huvudsak den nuvarande utformningen. Något uttalande rörande straffvärdet gjordes inte då.

Bestämmelsen om skymfande av utländsk rikssymbol upphävdes år 1970 samtidigt med upphävandet av motsvarande be-

stämmelse i 16 kap. 7 § rörande svensk rikssymbol. I samma lagstiftningsärendet gjordes den ändringen i 19 kap. 11 § att brott enligt 5 kap., som riktade sig mot i paragrafen angivna skyddsobjekt, inte längre skulle medföra ett strängare straff än annars.

12 § Olovlig värvning

Enligt strafflagens ursprungliga lydelse stadgades i 8 kap. 25 § straff för den som utan Konungens tillstånd värvade folk i riket till främmande krigstjänst. Värving som skedde utom riket var alltså inte straffbar. Straffet var fängelse i högst sex månader eller böter. År 1940 upptogs denna bestämmelse i 8 kap. 5 §. Straffet skärptes till fängelse (dvs. maximalt två år) eller böter.

År 1948 fick bestämmelsen den nuvarande utformningen (nu 8 kap. 9 § SL). Straffskalan blev fängelse eller böter eller, om riket var i krig, straffarbete i högst två år.

Vid brottsbalksreformen infördes den nuvarande straffskalan.

13 § Tagande av utländskt understöd

Ett stadgande om tagande av utländskt understöd infördes i strafflagen år 1940. Straffet var fängelse.

Motiven till införandet av bestämmelsen framgår av förarbetena. De sakkunniga, som förberedde lagstiftningen, uttalade bl.a. (NJA II 1941 s. 46):

Om [nämligen] en politisk propaganda finansieras från utlandet, är det tydligt att den kan erbjuda betydliga faror för den fria meningsbildningen i landet, faror som kunna utveckla sig därhän att de hota rikets självbestämningsrätt och kanske dess säkerhet. I synnerhet äro sådana konsekvenser att frukta, om en propaganda finansieras av en främmande makt. Det torde däremot sällan kunna antagas, att denna inlåter sig härpå av osjälviska

ideella motiv; fastmera måste man räkna med att den främmande makten med sitt understödjande av en propaganda åsyftar att direkt eller indirekt befordra egna politiska intressen vilka alltför lätt kunna komma i strid med rikets sannskyldiga bästa och verkliga oberoende. Det är härför icke nödigt att den främmande makten använder "köpta redskap" e. dyl. (vilket visserligen förekommer). Det är mycket möjligt att den kan finna medhjälpare hos inländska medborgare, som mer eller mindre osjälviskt sympatiserar med den främmande maktens strävanden och i viss mån oegennyttigt ställa sig till förfogande för att genom propagandaverksamhet här i landet befordra dem. I synnerhet i en tid då skilda staters maktpolitiska strävanden sammanvävas med försök att vinna anhängare åt bestämda ideologiska riktningar och ofta söka betäckning under sådana försök, är det ytterst angeläget att icke genom att lämna fritt spelrum åt en utifrån betald agitation av till synes endast ideologisk innebörd eller eljest av blott inrikespolitisk räckvidd i själva verket bereda väg för underminering inifrån av vårt lands utrikespolitiska självständighet.

År 1942 skärptes straffskalan genom att straffarbete i högst två år infördes vid sidan av fängelse. 1948 års strafflagsreform innebar i princip endast att brottet flyttades över till 8 kap. 10 § SL. Inte heller brottsbalksreformen innebar någon principiell förändring av bestämmelsen. Straffskalan blev fängelse i högst två år.

År 1976 beslutades att bestämmelsen om tagande av utländskt understöd skulle upphävas. Departementschefen anförde i propositionen (prop. 1975/76:174 s. 30):

För egen del menar jag att det är uppenbart att bestämmelsen i 19 kap. 13 § BrB inte kan stå kvar i sin nuvarande utformning. Som utredningsmannen påpekar har paragrafen en så vidsträckt avfattning att om exempelvis någon här i Sverige propagerar för att den svenska utrikespolitiken skall ändras till förmån för en viss motståndsrörelse och propagandan ekonomiskt understöds av svensk person som sympatiserar med motståndsrörelsen, så kan den som driver propagandan straffas för tagande av utländskt understöd. Frågan är emellertid om man bör nöja sig med jämkningar i den nuvarande lydelsen eller om man som utredningsmannen föreslår skall ta steget fullt ut och avskaffa bestämmelsen helt.

Till förmån för sistnämnda lösning talar det förhållandet att bestämmelsen såvitt känt aldrig har lett till fällande dom. Det kan visserligen invändas att bestämmelsen ändå kan ha en preventiv funktion. Som utredningsmannen

framhåller utgör emellertid risken för att det utländska understödet kommer till allmän kännedom otvivelaktigt det kraftigast avhållande momentet. Blir det bekant att en politisk rörelse här i landet från utlandet mottar ekonomiskt stöd för sin verksamhet diskrediteras med all sannolikhet rörelsen i allmänhetens ögon. Det står samtidigt klart att en fortsatt kriminalisering i varje fall inte underlättar möjligheterna att klarlägga sådana transaktioner som det här är fråga om utan snarast leder till än större försiktighet och att ytterligare sofistikerade metoder för understöd kommer till användning.

Om bestämmelsen avskaffas innebär det inte att alla bidrag från utlandet till propaganda här i landet blir tillåtna. Ett sådant bidrag kan utgöra ett led i en straffbar förberedelse eller stämpling till högförräderi eller annat brott mot rikets säkerhet som anges i 19 kap. 14 § BrB. Vidare kan exempelvis en journalist, som tar ersättning från främmande makt för att i sina artiklar smyga in statsfientlig propaganda, ådra sig ansvar för mutbrott enligt det förslag till ändring i 20 kap. 2 § BrB som upptagits i prop. 1975/76:176. Det viktigaste remediet mot propagandaverksamhet - oavsett om den finansieras från utlandet eller ej - är emellertid upplysning och offentlig diskussion. De skäl som sålunda talar för att de tidigare behandlade ryktesspridningsbrotten kan upphävas i fredstid gäller också tagande av utländskt understöd. Jag biträder därför utredningsmannens förslag att upphäva 19 kap. 13 § BrB.

Sedan propositionen hade remitterats till justitieukskottet för behandling, inhämtade utskottet lagrådets yttrande. Lagrådet, som fann att departementschefens motivering för lagrummets avskaffande inte till alla delar kunde anses bärkraftig, förordade att bestämmelsen inte upphävdes men att lagrummet omarbetades i syfte att åstadkomma en tillfredsställande begränsning av det straffbara området. Utskottet fann i sitt betänkande (JuU 1975/76:46) att en bestämmelse om tagande av utländskt understöd även framgent borde finnas i BrB. Utskottet var nämligen inte övertygat om bärkraften av de i propositionen redovisade motiven för en avkriminalisering utan anslöt sig till den kritik som lagrådet hade framfört. Utskottet konstaterade emellertid att bestämmelsen hade en alltför vidsträckt avfattning. För att den skulle få en striktare avgränsning borde den därför bli föremål för förnyade överväganden. En minoritet inom utskottet förordade emellertid bifall till propositionen. Efter lottning biföll riksdagen minoritetens reservation vilket alltså innebar att propo-

sitionens förslag godtogs och bestämmelsen om tagande av utländskt understöd upphävdes.

År 1981 infördes en bestämmelse om tagande av utländskt understöd på nytt. Departementschefen uttalade i propositionen (prop. 1979/80:176 s. 20):

För egen del vill jag först framhålla att jag självfallet ansluter mig till uppfattningen att det viktigaste remediet mot en utlandsstött propagandaverksamhet är upplysning och offentlig diskussion. Detta gäller emellertid oavsett om en straffbestämmelse återinförs eller ej och synes inte i och för sig vara något hållbart argument mot den ifrågasatta kriminaliseringen. Företeelser av det slag som den tidigare straffbestämmelsen riktade sig emot har lyckligtvis inte varit vanliga i vårt land, och det torde stå klart att en ny bestämmelse i ämnet lika litet som den tidigare gällande kan antas komma att tillämpas särskilt ofta. Den förebyggande betydelsen av en bestämmelse som förmedlare av en norm på området skall emellertid inte underskattas. Frånvaron av varje förbud mot tagande av utländskt understöd kan otvivelaktigt ge upphov till situationer där det skulle vara för den allmänna rättskänslan stötande och från allmänpreventiv synpunkt betänkligt, om inte något ingripande kan ske. Detta gäller i synnerhet sedan tidigare gällande bestämmelser om ryktesspridning och beljugande av myndigheter har upphävts. Som justitieutskottet konstaterade i det tidigare lagstiftningsärendet innebär nuvarande ordning att fältet straffrättsligt sett lämnas helt fritt för en främmande makt att finansiera en kampanj för spridning av falska uppgifter i syfte att exempelvis undergräva förtroendet för de högsta statsorganen. Det kan enligt min mening inte vara godtagbart att behålla ett sådant rättsläge. Jag finner därför i likhet med minoriteten att en bestämmelse som för vissa fall straffbelägger tagande av understöd från utlandet bör införas.

Det kan här nämnas att lagrådets majoritet var tveksam till att på nytt införa en bestämmelse om straff för tagande av utländskt understöd.

Något uttalande om brottets straffvärde gjordes inte i propositionen.

15 § Oaktsam medverkan till högförräderi, trolöshet vid förhandling med främmande makt, spioneri, grovt spioneri och grov obehörig befattning med hemlig uppgift

En bestämmelse om oaktsam medverkan till spioneri eller olovlig underrättelseverksamhet infördes i strafflagen år 1942 (8 kap. 26 § andra stycket SL). Straffet var fängelse eller böter.

År 1948 flyttades bestämmelsen till 8 kap. 12 § första stycket SL. Bestämmelsen utvidgades samtidigt till att utöver spioneribrott avse högförräderi och trolöshet vid förhandling med främmande makt. I straffskalan gjordes det tillägget att högst straffarbete i två år fick utdömas om riket var i krig.

Vid brottsbalksreformen blev straffskalan i princip oförändrad.

År 1976 lades grov obehörig befattning med hemlig uppgift till de i paragrafen angivna brotten.

4.5 Myndighetsmissbruk m.m.

I 25 kap. SL stadgades ursprungligen i ett flertal paragrafer ansvar för olika brott begångna av olika typer av ämbetsmän. Sålunda stadgades ansvar för "domare, Konungens Befallningshåfvande eller annan embetsman" som i dom eller beslut uppsåtligen gjorde orätt (25 kap. 1 § SL). Vidare stadgades ansvar bl.a. för domare som uppsåtligen dömde oskyldig till straff (25 kap. 2 § SL), för "Konungens befallningshåfvande eller annan, som å embetets vägnar eger att brott åklaga", som åtalade den han visste var oskyldig (25 kap. 3 § SL), för präst som vigde utan lysning eller dem för vilka äktenskapshinder förelåg så att äktenskapet måste återgå (25 kap. 4 § SL), för ämbetsman som tog eller betingade sig muta, "för att i embetet orätt främja" (25 kap. 5 § SL), eller som tog ut för hög skatt, tull eller annan allmän utsköld (25 kap.

9 § SL), eller tillgrep eller förskingrade penningar eller annat som han i kraft av sitt ämbete mottagit till förvarande, förvaltning eller redovisning (25 kap. 11 § SL), eller släppte fånge som han hade hand om eller hjälpte fånge att undkomma (25 kap. 14 § SL). Dessutom fanns i 25 kap. 16 § SL en bestämmelse som stadgade ansvar för ämbetsman som uppsåtligen, på annat sätt än som angetts i föregående paragrafer, begick förbrytelse i sitt ämbete "för egen del, eller för att annan gynna eller skada, eller eljest till kränkning af allmän eller enskild rätt eller säkerhet". Även underlåtenhet var straffbar enligt denna paragraf. I 25 kap. 17 § SL slutligen fanns en straffbestämmelse beträffande den ämbetsman som visat vårdslöshet, försummelse, oförstånd eller oskicklighet i sitt ämbete i de fall ansvar för gärningen inte var stadgat i något annat lagrum.

Straffet för ämbetsbrotten var i många fall avsättning eller mistning av ämbetet på viss tid och förklaring att den dömda var ovärdig "att i rikets tjänst vidare nyttjas". I vissa fall kunde dessutom dömas till böter eller till straffarbete. För något brott kunde dömas även till förlust av medborgerligt förtroende för alltid.

Under tiden mellan 1864 och 1949 företogs i strafflagens ämbetsbrottskapitel punktvis vissa ändringar. Såsom de mera betydelsefulla ändringarna kan nämnas avskaffandet år 1918 utav förlust av medborgerligt förtroende såsom brottspåföljd samt upphävandet år 1936 av stadgandena att den brottslige kunde förklaras ovärdig att i rikets tjänst vidare nyttjas. Ytterligare kan framhållas avskaffandet år 1942 av den särskilda brottstypen ämbetsmannaförskingring i samband med ändrad lagstiftning om förmögenhetsbrotten.

Genom lagstiftningen år 1948 omarbetades ämbetsbrottskapitlet helt. Man slopade den kasuistiska uppräkningsen av en lång rad ämbetsbrott och utgick från tanken, att ett allmänt brott borde medföra allmänt straff enligt vanliga

regler även om den brottslige vore ämbetsman. Särskilda regler ansågs erforderliga endast för gärningar som var straffbelagda blott om de begicks av ämbetsmän. I enlighet härmed upptogs endast fyra särskilda ämbetsbrott; tjänstemissbruk, tagande av muta eller av otillbörlig belöning, brott mot tystnadsplikt och tjänstefel. För det fall att ämbetsman begick allmänt brott upptogs regler dels om skärpning av det allmänna straffet, dels om möjlighet att i sådana fall döma till avsättning och suspension.

Vid brottsbalksreformen skedde endast mindre ändringar beträffande ämbetsbrotten.

År 1975 avskaffades ämbetsansvaret och de nuvarande reglerna om myndighetsmissbruk m.m. infördes.

1 § Myndighetsmissbruk och vårdslös myndighetsutövning

Före år 1948 motsvarades myndighetsmissbruk och vårdslös myndighetsutövning av de ovan nämnda bestämmelserna i 25 kap. 16 och 17 §§ SL.

Straffet enligt 25 kap. 16 § var ursprungligen avsättning och, om brottet förtjänade det, förklaring att den dömda var ovärdig att i rikets tjänst vidare nyttjas. Begicks brottet "av förhastade" och uppstod ingen skada eller endast ringa skada, kunde dömas till böter eller suspension. Enligt 25 kap. 17 § var straffet böter eller suspension eller, om omständigheterna var synnerligen försvårande, avsättning.

År 1948 tillskapades brotten tjänstemissbruk (25 kap. 1 § SL) och tjänstefel (25 kap. 4 § SL).

För tjänstemissbruk skulle den tjänsteman dömas som missbrukade sin ställning till förfång för det allmänna eller någon enskild i de fall gärningen inte utgjorde förskingring eller annan trolöshet eller eljest var särskilt be-

lagd med straff. Straffet var avsättning eller suspension. Dessutom kunde, om skäl förelåg, dömas även till fängelse eller straffarbete i högst två år. I ringa fall var straffet endast böter. Om tjänstemissbruket var grovt var straffet avsättning och straffarbete i högst sex år.

För tjänstefel skulle den ämbetsman dömas som av försumelse, oförstånd eller oskicklighet åsidosatte vad som ålåg honom enligt lag, instruktion etc. om inte gärningen utgjorde tjänstemissbruk eller eljest var särskilt belagd med straff. Straffet var böter eller suspension. Var tjänstefelet grovt var straffet avsättning eller suspension. Dessutom kunde i grova fall, om skäl förelåg, dömas även till fängelse.

1948 års reform innebar en skärpning i synen på missbruk av myndighet.

Brottsbalksreformen innebar att brotten överflyttades till nuvarande 20 kap. 1 och 4 §§. Straffskalan för tjänstemissbruk blev i princip samma som tidigare. För tjänstefel (grovt) sattes maximistraftet till fängelse i ett år.

Departementschefen - som i första lagrådsremissen ansåg att böter borde utgå ur straffskalan för tjänstemissbruk - uttalade i propositionen (prop. 1962:10 s. B 284) be-
träffande bl.a. detta brott:

Av de s.k. självständiga ämbetsbrotten i SL 25:1-4 är tjänstemissbruk (1 §) och tagande av muta (2 §) de svåraste. Allvaret hos de gärningar, som åsyftas med dessa båda brott, framgår - förutom av strafflatituderna - av brottsbeskrivningen och brottsbenämningarna. Det är också ett samhällsintresse av stor vikt, att förkastligheten hos ifrågavarande brott inskärpes i det allmänna medvetandet. Enligt min mening är det emellertid ur denna synpunkt mindre lämpligt, att gärningar som är av så lindrig art, att böter anses tillfyllest såsom påföljd, betecknas såsom tjänstemissbruk eller tagande av muta. I förevarande paragrafer av departementsförslaget har med hänsyn härtill ej upptagits någon böteslatitud för ringa fall. Sådana fall får i stället hänföras till tjänstefel (4 §), vilket brott är subsidiärt i förhållande till de övriga självständiga ämbetsbrotten.

På lagrådets förslag fick emellertid böter stå kvar i straffskalan. Lagrådet uttalade (prop. 1962:10 s. B 467):

Den omständigheten att en gärning anses ringa kan enligt lagrådets mening svårligen inverka på tolkningen av brottsbeskrivningarna i 1 och 2 §§. Även ringa brott måste sålunda hänföras dit, om rekvisiten i övrigt äro uppfyllda. Den i departementsförslaget åsyftade ändrade gränsdragningen mellan tagande av muta och tjänstefel skulle vidare, såsom påpekas i remissprotokollet, innebära viss begränsning av ansvaret för sådana personer (ledamöter av beslutande församlingar m.fl.) som ej kunna dömas för tjänstefel enligt 4 § men väl för tagande av muta (jfr departementsförslaget 8 § andra stycket). Denna konsekvens synes icke önskvärd och bötesstraff kan ibland vara det lämpliga i dylika fall. Även i övrigt kan särskilt beträffande lägre befattningshavare böter i vissa fall vara en lämplig reaktion.

Genom en lagstiftning år 1975 avskaffades ämbetsstraffen. Samtidigt upphävdes bestämmelserna om tjänstemissbruk och tjänstefel och brotten myndighetsmissbruk och vårdslös myndighetsutövning infördes. Straffskalorna blev - bortsett från att ämbetsstraffen utmönstrades - i stort sett oförändrade. Deras utformning tilldrog sig inget större intresse i lagstiftningsärendet.

2 § och 20 kap. 5 § Mutbrott och bestickning

Före år 1948 motsvarades mutbrott av 25 kap. 5 § SL. Straffet var för den som tagit eller betingat sig muta för att "i embetet orätt främja" ursprungligen avsättning och förklaring att gärningsmannen var ovärdig att i rikets tjänst vidare nyttjas. För den som i andra fall för ämbetsåtgärd tagit eller betingat sig belöning eller sportel han inte var berättigad till var straffet suspension eller böter. Var omständigheterna synnerligen försvårande fick även i detta fall dömas till avsättning. Mutbrott kunde ursprungligen begås endast av ämbetsman.

Bestickning kriminaliserades först år 1919. Detta skedde när det gällde privata förhållanden genom införande av lagen mot illojal konkurrens. Genom denna kriminaliserades även mutbrott inom enskild näringsverksamhet. Samti-

digt kriminaliserades bestickning även av ämbetsmän. Enligt 1919 års lag var straffet för bestickning och tagande av muta böter eller fängelse i högst ett år. För ämbetsmans tagande av muta enligt 25 kap. 5 § SL utökades möjligheterna att döma till suspension samt infördes en möjlighet att jämte avsättning döma till fängelse. För bestickning av ämbetsman blev straffet böter eller fängelse (25 kap. 5 § andra stycket SL).

1919 års lag mot illojal konkurrens ersattes år 1931 med en ny lag i samma ämne. Straffskalorna för bestickning och mutbrott ändrades dock inte.

Genom lagstiftning år 1941 skärptes straffen för mutbrott och bestickning enligt 25 kap. 5 § SL. För mutbrott blev straffet avsättning. Detta straff kunde dock kombineras med fängelse eller straffarbete i högst två år. Vid mildrande omständigheter kunde dömas till suspension eller till böter. Skillnaden mellan fall där mutbrottet begicks för att "orätt främja" och andra fall av mutbrott upphävdes. För bestickning blev straffet fängelse eller straffarbete i högst två år eller, vid mildrande omständigheter, böter. Straffskärpningen initierades av statens krisrevision. Bakgrunden var en oro för att korrruptionen skulle öka i samband med den stora statliga upphandlingen för försvaret under krigsåren.

År 1948 skärptes straffen för mutbrott och bestickning av ämbetsman. För mutbrott (nu 25 kap. 2 § SL) blev straffskalan samma som för tjänstemissbruk nämligen avsättning eller suspension och, om skäl förelåg, även fängelse eller straffarbete i högst två år. I ringa fall skulle dömas endast till böter och i grova fall till avsättning och straffarbete i högst sex år. För bestickning (nu 10 kap. 6 § SL) blev straffskalan högst straffarbete i två år.

Beträffande mutbrott uttalade departementschefen i propositionen (prop. 1948:80 s. 318 f):

Den skärpning av straffet för tagande av muta som härigenom sker synes påkallad med hänsyn till att sistnämnda brott ofta kan framträda såsom det allvarligaste av alla ämbetsbrott. Den av landsorganisationen i Sverige efterlysta differentieringen allteftersom den avsedda ämbetsåtgärden varit rättsstridig eller ej får regelmässigt ske vid straffmätningen. Har muta tagits för rättsstridig tjänsteutövning, kan detta vara ett skäl att tillämpa straffskalan för grovt brott, men det torde icke vara lämpligt att göra tillämpning av en strängare straffsats obligatorisk då fråga är om rättsstridig tjänsteutövning. En gränsdragning mellan rättsstridig och icke rättsstridig tjänsteutövning i förevarande fall bjuder nämligen ofta betydande svårigheter. Om en ämbetsman tagit muta för att förorda en viss kandidat vid en utnämning, är det exempelvis vanligen svårt att avgöra, huruvida själva förordet är rättsstridigt eller om det skäligen kan antagas att ämbetsmannen skulle ha utan muta förordat samma person såsom den mest meriterade. Om ämbetsmannen finnas ha gjort sig skyldig till oriktig tjänsteutövning, bör han dömas till ansvar för både tagandet av muta och tjänstefelet.

Vid brottsbalksreformen överflyttades mutbrott till 20 kap. 2 § BrB och bestickning till 17 kap. 7 § BrB. Brotten behöll (i princip) de straffskalor som beslutades år 1948. Beträffande mutbrott gjordes i förarbetena de uttalanden som återgivits ovan vid myndighetsmissbruk.

År 1975 avskaffades ämbetsstraffen. Straffskalorna för mutbrott och bestickning blev i övrigt oförändrade.

År 1977 utvidgades bestämmelserna om mutbrott och bestickning i BrB till att avse även arbetstagare inom privat verksamhet. I samband därmed upphävdes de särskilda bestämmelserna i lagen mot illojal konkurrens. Detta innebar en betydande skärpning av straffskalorna för mutbrott och bestickning inom den privata sektorn. Härom uttalade departementschefen i propositionen (prop. 1975/76:176 s. 38) följande.

Straffet för bestickning utgör enligt 17 kap. 7 § BrB böter eller fängelse i högst två år och enligt 6 § IKL (lagen [1931:152] med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens, vår anm.) böter eller fängelse i högst ett år. För mutbrott stadgas i 20 kap. 2 § BrB böter eller fängelse i högst två år eller i grova fall fängelse i högst sex år medan svårare straff än fängelse i högst ett år inte kan ådömas för motsvarande brott enligt 7 §

IKL. Kommitténs förslag att i de nya bestämmelserna behålla de straffskalor som i dag gäller enligt BrB innebär således en skärpning av straffmaximum för den privata sektorns del. Jag vill dock framhålla att någon allmän skärpning av de straff som utmätts för mut- och bestickningsbrott inom den privata sektorn inte är avsedd. Den särskilda straffskalan för grova fall torde över huvud taget knappast bli tillämplig på sådana brott.

Om straffskalorna yttrade justitieutskottet (JuU 1976/77:17 s. 10 f):

I propositionen har för det föreslagna samordnade mutansvaret behållits de straffskalor som i dag gäller enligt BrB. Förslaget innebär alltså för den enskilda sektorn en betydande straffskärpning i förhållande till vad som gäller enligt IKL. Den mycket vida straffskalan - från böter till, för grova fall, fängelse i sex år - är en följd av att man i ett och samma lagrum har sammanfört jämförelsevis obetydliga förseelser och brott av mycket allvarlig karaktär. För normalfallen av mut- och bestickningsbrott inom den privata sektorn synes den enligt utskottets mening mindre väl avpassad. Att lagtekniskt förbehålla straffskalans högsta del för brott inom den offentliga sektorn förefaller dock utskottet mindre välbetänkt; med hänsyn till vad ovan sagts om de olika uppgifter och funktioner som fullgörs inom den enskilda sektorn kan inte uteslutas att angrepp mot de skyddsintressen som motiverat införande av mut- och bestickningsansvar inom denna sektor kan visa sig så allvarliga att behov föreligger av en sådan straffskala som upptagits i propositionen. Med detta förbehåll kan sägas att de högsta straffsatserna liksom hittills bör anses förbehållna korruptionsförfaranden i samband med myndighetsutövning eller annan viktig offentlig verksamhet. Beträffande den enskilda sektorn bör också understrykas departementschefens uttalande att någon allmän skärpning av de straff som nu utmätts inom denna sektor inte är avsedd. Med dessa uttalanden tillstyrker utskottet regeringens förslag såvitt gäller straffsatserna.

3 § Brott mot tystnadsplikt

En särskild straffbestämmelse om brott mot tystnadsplikt infördes i strafflagen först år 1948. Den riktade sig, som de flesta andra brotten i 25 kap. SL, mot ämbetsmän. Dessförinnan kunde dock brytande av tystnadsplikten bestraffas enligt de generella bestämmelserna i 25 kap. 16-17 §§ SL (se ovan s. 213). Dessutom fanns i ett flertal lagar och författningar utanför strafflagen straffbestämmelser rörande brott mot tystnadsplikt.

Vid brottsbalksreformen överflyttades bestämmelsen till 20 kap. 3 § BrB. Som maximum för fängelsestraffet sattes ett år. Härom anmälde lagrådet avvikande mening. Lagrådet uttalade (prop. 1962:10 s. B 468).

Enligt förevarande paragraf första stycket skall, om skäl äro därtill, för brott mot tystnadsplikt dömas, förutom till suspension eller avsättning till fängelse i högst ett år. Frihetsstraffet är nu i SL 25:3 fängelse, dvs. i högst två år. I 5 § av departementsförslaget upptages två års maximum i fråga om de s.k. osjälvständiga ämbetsbrotten. Det synes följdriktigt, att jämväl nu förevarande lagrum som längsta tid för fängelsestraffet får upptaga två år. Att brott mot tystnadsplikt emellanåt kan vara ett mycket allvarligt brott är tydligt.

Departementschefen ansåg sig inte böra biträda vad lagrådet föreslagit.

År 1975 vidtogs betydande ändringar i 20 kap. 3 §. Sålunda togs begränsningen av personkretsen bort och utvidgades tillämpningsområdet genom att ett flertal särskilda straffbestämmelser togs bort och 20 kap. 3 § kom att gälla i stället. Dessutom infördes straff även för oaktsamma förfaranden.

5 Frågan om skattebrottens placering

Det har vid ett par tillfällen diskuterats om inte skattebrotten borde införas i den centrala strafflagen. Frågan aktualiserades dels i samband med förarbetena till 1943 års skattestrafflag, dels av skattestrafflagutredningen år 1969.

I förarbetena till 1943 års skattestrafflag anförde lagrådet (NJA II 1944 s. 8):

Utvecklingen har emellertid efter hand gått mot en strängare uppfattning om defraudationsbrotten, och i detta avseende torde såsom under förarbetena med rätta framhållits lagstiftningen kunna hava en viss moralbildande verkan, om än på lång sikt. Med hänsyn härtill skulle det enligt lagrådets mening ha varit till fördel, om hithörande gärningar kunnat inordnas under något av brottsbegreppen i allmänna strafflagen. Redan genom gärningens straffbeläggande i denna får brottet en svårare prägel; dess beivran framstår och för åklagarmyndigheten såsom en mera angelägen uppgift.

Departementschefen replikerade (s. 12):

Även om det med hänsyn till lagstiftningens moralbildande verkan skulle varit mest lämpligt att inordna defraudationsbrotten under något av brottsbegreppen i allmänna strafflagen, torde de resultat, som överhuvud kunna vinnas genom lagens moralbildande verkan, i allt väsentligt kunna nås jämväl genom tillskapandet av en särskild skattestrafflag.

Frågan om upptagande av skattebrotten i BrB fick, som nämnts, ny aktualitet i samband med förarbetena till 1971 års skattebrottslag. Skattestrafflagutredningen anförde i sitt betänkande Skattebrotten (SOU 1969:42 s. 136 f) följande.

En fråga av mer allmän räckvidd som i detta sammanhang skall beröras avser den i den offentliga debatten stundom framförda tanken, att skattebrotten borde inordnas i den allmänna straffrättsliga lagstiftningen, dvs. i något kapitel i BrB, och inte, såsom f.n., vara utformad som specialstraffrättslig lagstiftning.

Någon enhetligt genomförd princip efter vilken straffbestämmelser fördelats mellan BrB och författningar av specialstraffrättslig karaktär föreligger inte i vår

lagstiftning. I och för sig skulle det vara en tänkbar och från vissa synpunkter ändamålsenlig lösning att infoga skattebrotten och likartade brottstyper i BrB. Därmed skulle vinnas en enhetlig och överskådlig straffrättslig reglering med de fördelar från systematisk och lagteknisk synpunkt som detta innebär. Skärps straffskalorna är också detta en omständighet som kan anföras som skäl för att brotten bör upptas i BrB. Härigenom får brottet en allvarligare prägel och det är möjligt att en sådan åtgärd kunde medverka till att hos allmänheten skapa en annan och allvarligare syn på detta slags brottslighet överhuvud. Också brottets beivran kan därigenom för de rättsvårdande myndigheterna framstå som en mera angelägen uppgift. En sådan ändrad värdering skulle utan tvivel vara eftersträfvansvärd.

Om skattebrotten skulle inordnas i BrB är det emellertid inte utan vidare klart var de skulle få sin plats. De tillhör i systematiskt hänseende ett gränsområde, som har beröringspunkter med ett flertal brottsgrupper inom den allmänna straffrätten. Om dessa brott skulle intas i BrB skulle måhända den lämpligaste lösningen vara att införa dem i ett särskilt kapitel i BrB, något som väl kunde motiveras med den särställning de i olika hänseenden intar. Detta skulle dock utgöra ett ingrepp i den kapitelindelning som nyligen fastlagts i BrB.

Även på denna fråga bör emellertid anläggas främst praktiska och lämplighetssynpunkter. Ett införande av skattebrotten i BrB till en enhetlig brottstyp borde - för att därmed förenade fördelar skall vinnas - uppenbarligen avse inte endast skattebrott i här avsedd bemärkelse utan också tullbrotten. Av olika skäl är det emellertid inte påkallat att i detta sammanhang ompröva varusmuggningslagstiftningen. I utredningsdirektiven anges tvärtom denna lagstiftning som exempel på straffbestämmelser, som kunde förutsättas alltjämt böra ha sin plats i en specialstraffrättslig författning. Härtill kommer att tullagstiftningen och därmed förknippade frågor f.n. är föremål för utredning av den 1965 tillkallade tullagstiftningskommittén.

Ytterligare ett motiv att bibehålla brottsbeskrivningen i en specialstraffrättslig författning ligger däri att det får anses lämpligt att i en enda lag föra samman brott mot uppborädsförfarandet med skattebrotten.

Slutligen torde den lagstiftningsteknik, som lämpligen bör användas för att ange straffbestämmelsernas tillämpning inom skatte- och avgiftsområdet, kräva att man i anslutning till brottsbeskrivningarna inför särskild föreskrift härom, en teknik som avviker från BrB:s principiella uppbyggnad.

Den omständigheten, att skattebrotten regleras i en specialstraffrättslig författning innebär självfallet inte, att den samordning med BrB:s principer om brott och brottspåföljder, som bör eftersträvas, på något sätt behöver eftersättas. Att hos allmänheten inskräpa en

allvarligare syn på skattebrotten anser utredningen kunna ske i tillräcklig grad genom lämpligt avpassade straffskalor och träffande brottsrubriceringar.

På nu anförda skäl anser utredningen att skattebrotten åtminstone inte i detta sammanhang bör intas i BrB utan liksom hittills få sin plats i en specialstraffrättslig författning, benämnd skattebrottslag.

I propositionen (prop. 1971:10 s. 223 f) anförde departementschefen:

För att markera de centrala skattebrottens allvarliga karaktär kunde det från vissa synpunkter vara lämpligt att bereda dem plats i BrB. En sådan lösning har också diskuterats av utredningen och fått stöd av några remissinstanser. Utredningen själv har dock av flera skäl inte stannat för denna lösning. Jag skulle finna det principiellt mycket tilltalande om den allmänna straffrätten fick omfatta även skattebrotten. Man kan emellertid inte bortse från de svårigheter som därigenom skulle uppstå. Vissa av dessa svårigheter sammanhänger med den samordning som bör ske av sanktioner på skatteområdet och på tullområdet. Som nämnts pågår f.n. en översyn av sistnämnda område. Dessutom finns otvivelaktigt vissa speciella förhållanden på skattebrottens område som gör det systematiskt besvärligt att inordna dem i BrB utan att dela upp dem på flera kapitel, vilket skulle ge ett splittrat intryck. Vid dessa överväganden har jag kommit till den slutsatsen att skattebrotten även i fortsättningen tills vidare bör behandlas inom specialstraffrätten.

